Gençliğin Korunması Bağlamında

# DİN İSTİSMARIYLA MÜCADELE

DİB YAYINLARI

Gençliğin Korunması Bağlamında DİN İSTİSMARIYLA MÜCADELE

بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Yayın Yönetmeni
**Dr. Fatih KURT**

Yayın Koordinatörü
**Bünyamin KAHRAMAN**

Grafik & Tasarım
**Ali YÜCEER**

Tashih
**Hasan ÖZTÜRK**



**İletişim:**
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Gençliğin Korunması Bağlamında

# DİN İSTİSMARIYLA MÜCADELE

DİB
YAYINLARI

# İÇİNDEKİLER

# ÖN SÖZ

***Prof. Dr. Ali ERBAŞ***
***Diyanet İşleri Başkanı***

Tarih boyunca farklı amaç ve yöntemlerle dinin ilkeleri ve kutsalları üzerinden kitleler manipüle edilerek hakikat istismar edilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de "nifak" kavramıyla gündeme gelen ve "münafıklık" olarak tanıtılan ikiyüzlü ve istismarcı tehlikeye karşı müminler sürekli ikaz edilmiştir. Günümüzde de dikkat edilmesi gereken bir sorun hâline gelen din istismarı; İslam'ın kavram ve değerlerini kullanarak insanları kandırmak suretiyle sömürme, maddi-manevi çıkar sağlama, fitne ve fesada sebebiyet verme şeklinde tebarüz etmektedir. İstismarcılar, başta yüce dinimiz İslam'ın iki önemli aslı olan ayet ve hadisler olmak üzere, dinin ana ilke ve referanslarını çarpıtma, ashab-ı kiramın ve tarihi şahsiyetlerin hayatlarını gelişigüzel yorumlama, onlar üzerinden kendilerine meşruiyet alanı oluşturarak menfaat elde etme ve gizli emellerini güçlendirme yoluna gitmektedir.

İstismarcı yapılar, insan kaynağı oluşturmada temel hedef kitlesi olarak genellikle gençleri tercih etmektedir. Nitekim dini istismar eden örgütlerin özgüveni, özgür ve özgün düşüncesi, kimlikli ve karakterli duruşu ellerinden alınmış genç kitleler oluşturmaya çalıştığı bilinen bir gerçekliktir. Fakat unutulmamalıdır ki söz konusu gençlik, insanoğlunun tarihi serüveninde mahlûkata merhameti, Yaratıcıya itaati tüm boyutlarıyla ifade

eden hayır, iyilik ve güzelliğin en büyük timsali Hz. Peygamber'le (s.a.s.) anlam kazanmıştır. Zira o, gençliğin evrensel rehberi olarak üstün ahlakının gereği devamlı surette iyiyi, güzeli, hakkı, hakikati onlara anlatarak rehberlikte bulunmuş, heyecanlarını iman ve güzel ahlakla insanlığa hizmete yöneltmiştir. Her şart ve durumda onlarla kol kola hareket ederek güven, sevgi, saygı ve samimiyete dayalı bir iletişimi esas almış, onların gönül ve zihin dünyalarına rehberlik ederek kendilerini gerçekleştirmelerine vesile olmuştur. Hâl böyleyken, bugünkü gelinen noktada ne yazık ki son iki asırdır tefrika ve anarşi üreten terör örgütleri, gençliğin saf duygularını istismar etmekte; derin hesapların, çıkar tutkularının ve kirli planların ucuz ve masum kurbanları olarak gençleri seçmektedir.

Bahse konu istismarın önüne geçmek için öncelikle, istismarcı yapı ve anlayışların ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerin ve zeminin gerçekçi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan, sahih dinî bilginin doğru bir metotla, açık, şeffaf ve denetlenebilir bir ortamda, planlı bir müfredat dâhilinde, pedagojiye uygun şekilde yapılması ve arzu edenlerin dinî bilgilenme, rehberlik ve ibadetlerini yerine getirme ihtiyacının karşılanması hayati öneme sahiptir. Zira İslam'ın inanç, ibadet ve ahlâk esasları, Kur'an ve sünnet ışığında ve pedagojik usuller çerçevesinde bir bütün olarak öğretilmeyince, sahte dinî kimliklerin ve yanlış dinî bilginin ortaya çıkıp karşılık bulmasına uygun bir zemin oluşmaktadır.

Bu meyanda, inancını ve ondan neşet eden değerleri öğrenme noktasında doğru rehberlikten mahrum kalan, baskı altına alınan ve söz konusu ihtiyaçları karşılanmayan gençler, istismarcılar için uygun hedefler hâline gelmektedir. Nitekim gencin ruhunun derinliklerinden gelen en temel ihtiyaç olan "inanma" duygusu doğru donelerle desteklenerek asil bir ideal ile anlamlandırılmadığında farklı arayışların, paradoksların, bunalımların, batıl akımların, sapkın yönelişlerin ya da gerçeklerden

kaçış ve boş vermişliğin gündeme geleceği ve nihayetinde bu durumun istismara kapı aralayacağı izahtan varestedir.

Bu noktadan hareketle belirtelim ki, istismar gerçeğine karşı bilinçli olmak hepimiz için inancımız ve geleceğimiz açısından oldukça önemli bir sorumluluktur. Bu bağlamda, özellikle ömür sermayesinin en bereketli kazanımı olan gençliğe yönelik istismar hareketlerinden korunmak için çocuklarımızın okul öncesi eğitiminden başlamak üzere, sağlıklı bir karakter ve değer aşılayan, iyi bir kul ve güzel ahlâklı bir insan olarak yetişmelerini sağlayan bir anlayış için özen gösterip çaba sarf etmek büyük önem arz etmektedir.

Bu itibarla, elinizdeki bu eserin; istismar gerçeğine karşı ortak bir davranış bilincini sahiplenme ve gençliğin, insanlığın aydınlık geleceğinin vazgeçilmez değeri olduğu noktasında farkındalık ve hassasiyetimize katkı sunmasını temenni ediyor, hazırlanmasından yayımlanmasına kadarki süreçte emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

# TARİHTEN BUGÜNE DİN İSTİSMARININ FARKLI GÖRÜNÜMLERİ

***Prof. Dr. Huriye MARTI***
***Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı***

Din üzerinden dünyevi kazanç sağlamak, dine değer veren her insanın mücadele etmesini gerektiren bir durumdur. Diğer bir deyişle, din istismarıyla mücadele her Müslüman'ın vazifesidir. Zira her Müslüman, İslâm'ın doğru anlaşılması, doğru anlatılması ve doğru yaşanması için üzerine düşeni yapmakla mükelleftir. "Din istismarı" diye adlandırılan olgunun içinde mutlaka din hakkında yanlış anlama, yanlış anlatma ve en önemlisi de yanlış yaşama vardır. Dolayısıyla her mümin, yanlışlardan örülü bir ağın içinde dini hapsetmeyi hedefleyen istismar hareketlerinden uzak kalmakla ve diğer müminleri de uzak tutmakla yükümlüdür.

Din istismarı ağır bir ihanet olsa da tarih bize gösteriyor ki sık yaşanan ve kolay ortaya çıkan bir vakıadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatta olduğu günlerde başlayan ufak ama zehirli kıpırdanışlar, onun vefatından sonra farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde Müslümanlar arasında büyüyerek devam etmiştir. Bazı bireyler ve gruplar dini kendi menfaatlerine alet etmekten çekinmemiş; gelip geçen, kısa vadeli çıkar hesaplarından askeri ve siyasi boyutları da olan komplike planlamalara kadar her çapta din istismarı modeli üretilebilmiştir.

Din aslında bir güç kaynağıdır. Bu güç, insanı ıslah ve toplumu ihya etmek için yeryüzüne gönderildiği halde, zaman zaman insanın ele geçirmek ve kullanmak istediği bir güç hâline

gelebilmiştir. Dolayısıyla din istismarının dünü, bugünü ve yarını dediğimizde şunu açıkça söyleyebiliriz ki, din istismarı dün vardı, bugün var olduğuna üzülerek şahidiz, yarın da maalesef var olacaktır. Yarın da insanlar mukaddesatı alet ederek menfaat devşirmeye cüret edeceklerdir. Bu sebeple Müslüman toplumların, tarihi bilmesi, yaşananlardan ders alması ve bilinçli nesiller yetiştirmesi son derece önem taşımaktadır.

## Tarihten Bugüne Yansıyanlar

Kuba Mescidi'nin karşısına münafıklar tarafından yaptırılan Mescid-i Dırâr, din istismarının İslâm tarihindeki ilk somut örneğidir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Tebük Savaşı hazırlıklarıyla meşgulken inşa edilen bu sözde mescit, aslında müminlere sezdirmeden bir araya gelecekleri bir mekân üretmeyi amaçlayan münafıkların icadıdır. Bahaneleri ise son derece insani görünür: Soğuk ve yağmurlu gecelerde Mescid-i Nebevi'ye gelmekte zorlanan hasta ve yaşlılara yardım etmek. Dine hizmet görünümü altında Mescid-i Nebevi'ye alternatif üreterek Medineli Müslümanları bölmek isteyen bir avuç münafık, Peygamberimize gelerek bu mescitte namaz kılmasını istemiştir. Böylece meşruiyet kazanacak olan mekân, şehirde sürdürdükleri nifak hareketlerinin merkezi olacaktır. Bunun üzerine Tevbe Suresi'nin 107-110. ayetleri nâzil olmuş, Cenab-ı Hak meselenin iç yüzünü Peygamberine bildirmiştir. İlâhî uyarı der ki, *"Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescit yapmışlardır. 'Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı' diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar. Orada asla namaza durma!.."*[1] Mescid-i Dırâr, Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından derhal yıktırılmıştır. Mescide gitmeyerek ona paralel ibadet ve buluşma mekânları üretmenin ne kadar eski bir münafık taktiği olduğu ise şaşırtıcıdır.

1 Tevbe, 9/107-110.

Allah Resûlü'nün vefatından henüz çeyrek asır geçmişken ashab-ı kiram arasında yaşanan fikir ayrılıkları silahlı mücadeleye dönüşür. Acı neticeleri ümmeti vuran Sıffin Savaşı, Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sonuçlanmak üzereyken karşı tarafın bir hamlesiyle yön değiştirmiştir. Muaviye'nin askerleri mızraklarının ucuna Kur'an sayfalarını takarak "Savaşı bırakalım, Kur'an'ın hakemliğine başvuralım" çağrısında bulunurlar. Kur'an-ı Kerim'in otoritesini kullanan bu adımın gayesi, Hz. Ali taraftarlarının Kur'an'a olan saygısından istifade ederek zaman kazanmaktır. Hakem Olayı sonrası, Hz. Ali'nin etrafında toplanan Müslümanların bütünlüğü bozulmuş, görüşmelere rağmen bir türlü barış tesis edilememiştir.[2] Hâricî zihniyetin o günden bugüne "Kur'an bize yeter!" söylemiyle ümmetin bütünlüğüne zarar vermesi ise dikkat çekicidir.

Sıffin Savaşı sonrası hakem tayinini reddeden Hâricîlerin Harura mevkiinde toplanması, din istismarının şiddetle buluşması olarak anılabilir. Meşru yönetime karşı yürütülen bu isyan hareketinin dinî argümanlarla beslenmeye çalışılması, kelâmî tartışmaları da beraberinde getirecektir. Hâricîler, Hz. Osman'ı ve Hz. Ali'yi tekfir etmeyenin kâfir olduğunu ve bu sebeple öldürülmesi gerektiğini ilân etmiş, bu görüşü paylaşmadığı için ashab-ı kiramdan Abdullah b. Habbâb b. Eret'i ve hamile eşini öldürmüştür.[3] Şecaat ve takva adına işlenen nice cinayet İslâm topraklarını kana bularken, hilâfet ve emir bi'l-mar'ûf gibi dinî kavramların polemik konusu haline getirilmesi gelecek kuşaklara miras olarak bırakılmıştır. Bu katı ve dar görüşün, haşin ve bedevi tutumun birtakım örgütler eliyle bugün hâlâ yaşatılıyor olması çok acıdır. Birçok ayeti ve dinî kavramı istismar eden terör örgütleri,[4] büyük günah işleyenin dinden çıktığını iddia

---

2 Yiğit, İsmail, "Sıffin Savaşı", DİA, XXXVII/107-108.

3 Hâricîliğin gelişimi ve görüşleri için bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hâricîler", DİA, XVI/169-175.

4 *DEAŞ: Dehşete Dayalı Bir Din İstismarı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

eden fetvalarıyla kendilerine itaat etmeyen Müslümanların kanını ve ırzını helal görmekte, mazlumların mallarına, kadınlarına, çocuklarına el uzatmaktadır.

Hiçbir zaman bir Müslüman'ın haramı helâl kılması, Cenab-ı Hakk'ın çizdiği sınırları gönül rahatlığıyla çiğnemesi söz konusu olamayacağına göre, önce haramı zihninde meşrulaştırıp sonra işlemesi gibi bir durum yaşanmaktadır. Bunun üzerinde düşünmeye değer. Şöyle ki, din istismarı aslında dinin temel referanslarına aykırı olan birçok yanlışın, çarpık çıkarımlarla veya illetli yorumlarla dine dayandırılması, sonra da Müslümanlara doğruymuş gibi anlatılmasıdır. Din simsarları, bilhassa saf ve samimi ama dinî bilgisi yetersiz Müslümanların duyarlılığını kullanarak akıllarını çeler. Suçu önce Müslüman'ın zihninde olumlar, sonra da onu işlemesini sağlar. Gerçekten hiç kimse bir Müslüman kardeşini göz göre göre öldüremez. Ama art niyetli bir telkinle onun artık Müslüman olmadığına inandırılırsa yani onu tekfir eder, dinden çıkarırsa, ardından öldürülebilir olduğunu kabul ederek harekete geçer. Bu nedenle, din istismarının payandası olan fetvaların, bildirilerin, eğitim materyallerinin zihniyet üretmeye yönelik karanlık emelleri üzerinde özellikle durulmalıdır.

Tarihin seyrine geri dönersek, İslâm toplumu içinde itikadi ve siyasi fırkaların oluşumunun, din istismarına müsait çekişmeli bir alan açtığını söyleyebiliriz. Naslar üzerinden kendisini meşrulaştırma ve karşı gruba da gayr-i meşru damgası vurma çabası, fırkaların genel özelliğidir. Bu noktada hicri ilk asır sonlarının en netameli konularından birisi olan hadis uydurma faaliyetlerini hatırlayabiliriz. Hadis uydurmacılığı, din istismarının en somut örneklerinden biridir. Hz. Peygamber'in otoritesini, onun mübarek sözlerinin insanlar üzerindeki tesirini kullanmaya çalışanlar, onun adına hadis uydurmaktan çekinmemiştir. Bugün de maalesef bilinçsiz Müslümanların, ellerindeki cep telefonlarıyla inanılmaz sayıda uydurma rivayeti hadismişçesine

birbirlerine gönderdiğine yani reklam ya da sosyal paylaşım adına Peygamber'i istismarın devam ettiğine şahidiz.

Uydurma rivayetleri derleyen Mevzûât kitaplarında, Hz. Ali'yi öven ve yeren uydurmalar peş peşe bablarda sıralanırken, hemen ardından Muaviye'yi öven ve kötüleyen rivayetler gelir. "Ali'ye bakmak ibadettir."[5] gibi bir uydurmanın karşısında, "Allah katında güvenilir üç kişi vardır: Ben, Cebrail ve Muâviye."[6] gibi bir uydurma rivayet bulmak mümkündür. Bu durum, her iki ismin taraftarlarının da siyasi bir çekişme uğruna dini nasıl istismar ederek Allah Resûlü'nün (s.a.s.) ağzından kendi lehlerine ve karşı taraf aleyhine hadis uydurabildiğinin göstergesidir.

Elbette böyle bir ortam, güven bunalımını ve din adına söylenenlere karşı tedirginliği beraberinde getirmiştir. Biz biliyoruz ki, ashâbın bir hadis işittiklerinde bunun gerçekliğini araştırma ihtiyacı neredeyse hiç olmamıştır. Söz gelimi Enes b. Mâlik bir mecliste içki dağıtırken bir adam yanlarına gelip şarabın haram kılındığını haber verdiği an, testiler derhal kırılmış, genç Enes'in (r.a.) ifadesiyle "Adamın getirdiği haberin ardından hiç kimse içkiye dönüp bakmadığı gibi, içki konusunda soru da sormamıştır."[7] Böylesi bir güven, fitne döneminde kaybolup gitmiştir. Zira bid'at ehli hadis uydurmaya başlamış, uydurmasalar bile kendi algılarına uygun bir biçimde tevil yoluna giderek metinlere müdahale etmekten çekinmez olmuşlardır. Bu durum, 15 Temmuz sonrası yaşadığımız güven bunalımına benzer şekilde, Müslümanların zihninde din adına kime, neye, ne kadar inanıp bağlanabilecekleri konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. Hatırlayalım ki, Peygamber Efendimizin otoritesini istismar etme cüreti gösteren FETÖ, nice rüyalar, ilhamlar,

---

5 es-Süyûtî, Hâfız Celâleddîn, *el-Leâli'l-Masnûa fî Ehâdîsi'l-Mevzûa,* I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs., I/315-316.

6 İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn, *Kitâbü'l-Mevzûât*, I-III, tkh. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1386/1966, II/17 vd.

7 Buhârî, Tefsir, (Mâide) 10; Müslim, Eşribe, 4.

keşif ve keramet hikâyeleriyle Allah Resûlü'nün dilinden insanlara mesaj vermiş, istediklerini yaptırmışlardı.[8]

Çok acı olan bir başka gerçek de hadis uydurmanın parasal bir karşılığı olduğudur. Hadis tarihi kitaplarımızda anlatılan çok sayıda örnekten birinde, siyasî bir figür olan Muhtar es-Sekafî (67/687) hadis rivayetiyle meşgul olan bir kişiye gelerek "Benim Resûlullah'tan sonra halife olacağıma ve onun neslini koruyacağıma dair bir hadis uydur, bunun karşılığında sana on bin dirhem, bir elbise, bir deve ve bir tane de köle vereceğim." der. Böylesine pervasızca bir siparişin devamında edilen pazarlık, kaynaklarımızdan okunabilir.[9] Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müminler üzerindeki mübarek etkisini istismar ederek zenginlerin zekâtlarını, fakirlerin emeklerini sömürenler, devasa bir finansal güce ulaşarak nihayetinde kendi milletinin üzerine tanklarla yürüyebilmiştir. Dolayısıyla mahalle arasında yapılan dinî sohbetle elde edilecek küçük çıkarlardan, sistemli bir şekilde esnaftan sadaka adıyla para toplayıp teröre yatırmaya varıncaya kadar her çapta din istismarının maddiyatla ilgisi bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, tarihte dinî kavramları ve değerleri kullanarak hatta dinin ana kaynağı olan Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in manevi şahsiyetini istismar ederek insanları etkileyip çıkar elde edenler hep olmuştur. Günümüzde var olan yansımaları doğru okumak adına geçmişle bağımızı koparmamak elzemdir.

## Din-Fayda İlişkisi

İstismar kelimesi, s-m-r kökünden gelmekte olup, fayda sağlamak ve ürün elde etmek anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla din istismarı denildiğinde dinden fayda sağlamak, din

8 *Kendi Dilinden FETÖ: Örgütlü Bir Din İstismarı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

9 İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I/39; Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, II/389.

üzerinden ürün elde etmek akla gelir. Peki, insan dinden fayda sağlayamaz mı? Din zaten insanın faydası için gönderilmiş değil midir? Evet, din hem dünyada hem de ahirette insanoğluna fayda sağlasın diye vardır. Ama istismar, masum ve doğru bir faydalanışı ifade etmez. Aksine dinden dünyevi bir menfaat sağlamayı, dini dünya işlerine alet etmeyi, din üzerinden ticaret yapmayı, din satarak dünya almayı ifade eder. Eğer bir insan maddi ya da manevi, sosyal ya da ticari, siyasi ya da politik, bir şekilde dinden dünya çıkarı elde ediyorsa orada din istismarından söz edilir.

Din istismarı, hukuk karşısında suç olduğu gibi, ahlâkî anlamda da büyük bir zafiyettir. Cenab-ı Hakkın karşısında hesabı sorulacak ve bedeli ödenecek bir günahtır. Dini istismar eden kişi mutlaka gerçeği çarpıtarak yalan, hile, takiyye, iki yüzlülük, riya gibi gayr-i ahlâkî tavırlarla aklını ve bilgisini kötü yönde kullanıyordur. Dolayısıyla din istismarının olduğu her zeminde bireysel bir yozlaşmanın ve toplumsal bir din güvenliği krizinin yaşandığı söylenebilir.

Din insanlara hayra, iyiliğe, güzelliğe, faydaya yönelik birçok şey söyler ve insanoğlu hayatını dine hizmet uğruna harcar, harcamalıdır. Ne zaman ki din insana hizmet etmeye başlamış yani insan dine hizmet etmeyi bırakmış da dini kendi hizmetinde kullanmaya başlamışsa, orada istismar vardır. Çünkü insan artık mal, makam, güç, şöhret, itibar gibi birtakım kazanımlar için dini kendi hizmetinde koşturmaya başlamıştır. Dinin ulvi ve kutsal yapısına aykırı bir şekilde, kendini yüceltmiş, kendini kutsallaştırmış, dini de bu yücelik ve kutsallık için kullanmaya başlamıştır.

İstismarın bu çarpık yapısıyla Müslüman toplumlarda kabul görebilmesi, bilhassa doğu toplumlarının yapısıyla yakından alakalıdır. Doğu toplumlarında insanlar duygusaldır. Akıl ve mantıktan ziyade duygularıyla hareket etmeye, bir dinî figüre kısa sürede bağlanmaya ve hatta adanmaya yatkındır.

Dolayısıyla İslam toplumlarında duyguyu harekete geçirmek, insanları coşturmak ve kalabalıkları peşinden sürüklemek daha kolaydır. Duygusallığımız, Allah'a olan büyük aşkımız, Peygamberimize olan derin muhabbetimiz, dinden bahseden bir kişi karşısında çok çabuk etkilenmemize sebep olabilmektedir. Elbette bu, özü itibarıyla olumsuz bir durum değildir. Ama duygusallığımızla birlikte bir de maalesef cehaletimiz söz konusudur. İslam toplumlarında dine saygısı ve sevgisi çok ama dinî bilgisi az olan insanlar, din istismarının malzemesi olabilmeye hazır kitlelerdir. Peygamberimizden bahsedildiği zaman yüreği titreyen bir toplum, onun hakkında anlatılanları sağduyu ve sahih bilgi süzgeçlerinden geçiremeyince din istismarcısı için son derece münbit bir alan hâline gelmektedir. Çok acıdır ki, insanımızın bir kısmı, dini payanda olarak kullanan terör örgütlerine, köksüz ve ruhsuz birtakım sözde dinî grup ve cemaatlere böyle aldanmaktadır. Şeffaf ve sağlıklı bir din eğitiminin yasaklandığı, toplumun bilinçli bir şekilde doğru dinî bilgiden uzaklaştırıldığı ve insanların sağlam kaynaklardan dinlerini öğrenme hakkından mahrum bırakıldığı dönemler, tam anlamıyla istismarı davet eden dönemlerdir. Ülkemizin yaşadığı son dönemeç de bunun acı bir tecrübesi olmuştur. O halde, din istismarıyla mücadelenin en etkili yolu, uzman ve iyi niyetli ellerle yürütülen mutedil ve sağlam bir din eğitimidir.

## Hangisi İstismar?

Din istismarı konusunda itinalı konuşmak, uçlara savrulmadan mutedil bir dil kullanmak, ferasetli tahlillerde bulunmak önemlidir. Zira istismar diye adlandırılabilecek bir gidişatı görmezden gelmek kadar, aslında samimi olan bir çabayı istismar olarak yaftalamak da ciddi bir sorundur. Bu noktada din istismarının farklı görünümleri hakkında kısaca bilgi vermek anlamlı olacaktır.

Dini sermaye edinerek kendi çıkarları için harcayanlar, bazen mahallede küçük hükümranlıklar kurmayı, bazen de

devleti ele geçirmeyi planlayabilir. Bir diğer ifadeyle, din istismarı dar kapsamlı ve bireysel olabileceği gibi, geniş çapta ve organize yapılar eliyle de yürütülebilir. “Hoca” kisvesiyle etrafına topladığı köylüleri, hemşerilerini, mahalledeki kadınları sözde irşat eden, din üzerinden şöhret ve maddi gelir edinen, hâlbuki kendisi de körkütük cahil olan pek çok erkek ve kadın mevcuttur. Hatta bunların bir kısmı üfürükçülük, büyü, sihir gibi bâtıl işlerle beslenerek tam anlamıyla halkı ifsat etmektedir. Zihinleri bulandığı kadar cepleri de boşalan mağdurlar bir yana, bu istismarcıların toplumda “dinî şahsiyet” algısını bozduğu da aşikârdır.

Dikkatlerden kaçmaması gereken bir diğer husus ise, kimi zaman din istismarının dindarlığın lehine gibi görünmesidir. Boş işlerle uğraşmak yerine dinî sohbete devam ederek ihya oldukları düşünülen kişilerin, cahil bir ağızdan dinledikleri hurafelerle aslında zarar görüyor olmaları muhtemeldir. Yanlış bir perspektiften Allah’ı, Peygamberi, cenneti, cehennemi, imanı, ibadeti anlatanlar, bir zamanların yalancı ravilerine benzemektedir. Çünkü geçmişte hadis uyduranların bir kısmı kendilerini şöyle savunmaktaydı: “Biz Peygamber’in lehine uydurduk, aleyhine uydurmadık ki! Müminler daha çok ibadet etsin, daha fazla takva sahibi olsun istedik!” Oysa hadis uydurmanın dinin lehinde olması mümkün değildir. Her şekilde yasak olan bu cüretkâr davranış gibi, din istismarı da daima dinin aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır. O halde, insanların faydasına gibi görünse de dinin sağlam kaynaklarından beslenmeyen bu tarz faaliyetlerle mücadele edilmesi vazgeçilmez bir sorumluluktur.

Din istismarının bir diğer görünümü ise, başkalarının aslında meşru olan davranışlarını gayr-i meşru ilan ederek, sadece kendisinin hidayet üzere olduğunu savunmaktır. “İslâm’ın yegâne temsilcisi” rolünü üstlenerek çizdikleri sanal dairenin dışında kalan müminleri karalayanlar, din üzerinden üstünlük yarışına giriyorlar demektir. Hakikate giden ve Cenâb-ı Hakk’ın rızasına ulaşan farklı yollar olabileceği gerçeğini bir

kenara bırakan bu seçkinci tavır, ümmet bilincini ve kardeşlik duygusunu zedelemektedir. Bunun en uç örneği, yönü kıbleye dönen, alnı secdeye inen müminleri tekfire varacak kadar itibarsızlaştırmaktır. Oysa Hz. Peygamber'in sözü gayet açıktır: *"Namazımızı kılan, kıblemize yönelen, kestiğimizi yiyen kimse, Allah'ın ve peygamberinin güvencesi altında olan Müslümandır. O hâlde Allah'ın verdiği güvenceyi bozmayın!"*[10] Dolayısıyla sadece din üzerinden değil, diğer dindarlar üzerinden de din istismarı yapılabileceği dikkatten kaçmamalıdır.

Din istismarının çok farklı bir boyutu ise, dinle arasına mesafe koymuş kişilerin dini istismar etmesidir. Bu garip tablo, biri olumlu diğeri olumsuz yaklaşım olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkabilir. Normalde camiye gelmeyen bir kimsenin bir tanıtım kampanyası esnasında camiye gelerek fotoğraf vermesi, ideolojisini, şirketini ya da eğitim kurumunu tanıttığı toplantılarda İslâmî simgeler bulundurması olumlu yaklaşımla din istismarıdır. Toplum böyle kimselerin dine olan uzaklığını gayet iyi bilse de algı yönetimiyle kazanç elde edilmeye çalışılmaktadır.

Dine mesafeli kişilerin dini istismar ettikleri olumsuz yaklaşım tarzı ise, din düşmanlığı yaparak taraftar toplamaya çalışmaktır. Dinî değerlere hakaret üzerinden söylem ve eylem geliştirmek de aslında belli bir kesimi etkilemek adına yine dini kullanmaktır. Bu düşmanca tutumun, popüler muhalif olma adına bir getirisi vardır ve maalesef olumlu ya da olumsuz her şekilde din üzerinden menfaat devşirilmektedir.

Son olarak, bilhassa yazılı ve sosyal medyada sıklıkla rastlanan "dinî yaşamın görünümlerini din istismarı olarak adlandırma" sorununa da değinmek yerinde olacaktır. İslâm'a uygun yaşamaya çalışan ve doğal olarak başörtüsü, sakal gibi dinî sembolleri üzerinde taşıyabilen Müslümanların istismarla suçlandığına her an şahit olabiliriz. Peki, bu durum kötü zan

---

10 Buhârî, İman, 17.

ile yürütülen bir propaganda mıdır? Yoksa dinî değerlere bağlılığın taltif edildiği bir ortamda gerçekten çıkar amaçlı olabilir mi? Bu noktada en temel ayraç ihlastır, samimiyettir. Hayatının akışında İslâm'ı görünür kılan bir insanın samimiyeti ise hayatının büyük resmine yakından bakıldığında anlaşılabilir. Tekil durumlardan, anlık duruşlardan, hareketlerden ya da sembollerden değil, kişinin hayatındaki toplu görünümlerden yola çıkılarak dini istismar edip etmediğine karar verilebilir. Samimi bir Müslüman, hayatın her alanında dinin gereklerini yerine getirmeye gayret eder ve karşılığında dünya pazarlığı yapmaz.

## Son Söz Yerine

"Din istismarı" başlığının bile istismar edilerek medyada görünür olma aracı haline gelebileceği gerçeğinden hareketle, din istismarı hakkında konuşurken hassasiyeti elden bırakmamak gerekmektedir. Birden fazla detayı bir arada düşünmek ve tek davranış üzerinden yaftalamak yerine, genel davranış modelinin arkasındaki zihniyete odaklanmak şarttır. Küçük desiselerden büyük planlara varıncaya kadar, yazılı, sözlü, görsel her türlü din istismarının önüne geçmek ancak toplumsal bilinçlenmeyle mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, *"Bilinmelidir ki halis dindarlık ancak Allah için olandır."*[11]

11 Zümer, 39/3.

# DİNİ İSTİSMAR EDEN ÖRGÜTLERİN ŞİDDET VE TERÖR KONUSUNDAKİ TEOLOJİK GEREKÇELERİ[1]

***Dr. Fatih KURT***
***Dini Yayınlar Genel Müdürü***

## A. GİRİŞ

### 1. Kavramsal çerçeve

Kur'an'da adı geçen peygamberlerin büyük çoğunluğu, bugün için Ortadoğu diye tabir ettiğimiz coğrafyada yaşamış ve tebliğ görevlerini bu bölgede gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda Ortadoğu'da hâkim etken ve ayırıcı faktör, din olmuştur. O nedenle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi semavi dinlerin ana merkezi de Ortadoğu olmuştur.

Tüm semavi din mensupları kendi inancının insanlığa barış ve mutluluk getirdiğini ileri sürmekle birlikte, belirli dönemlerde tüm dinlerde kendisi gibi düşünmeyen ve inancına sahip çıkmayan insanlara yaşama hakkı tanımayan grup ve kesimler ortaya çıkmıştır. Bunun tarihsel en belirgin örneği, İspanya'da Katoliklerin, Yahudi ve Müslümanlara uyguladığı baskı, yıldırma ve soykırımdır. Bu tür bir algı ve kabule sahip kimseler, her kesimde aşırılıkla nitelenerek radikal din mensupları

1 Yazarın, Usul Dergisi'nin 31. sayısında (Nisan 2019) yer alan *"Dini İstismar Eden Örgütlerin Şiddet ve Terör Konusundaki Teolojik Gerekçeleri"* makalesinden derlenmiştir.

olarak kabul edilmişlerdir.[2] Bu grupların bir kısmı tarihsel süreçte kendi inancına sahip çıkmayan kimselere karşı, din adına şiddet ve teröre başvurmuşlardır. Özellikle Batı'da "Dinî terör" söylemi ortaya çıkmış ve İslam dünyasında da bu kavram, üzerinde ciddi bir değerlendirme yapılmadan kullanılagelmiştir.[3]

Bu doğrultuda terörün çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Bu tarifler arasındaki ortak payda, şiddet içermesi, insanların yaşamını tehlikeye sokması, sivil halka zarar verme ve onları korkutmak, insanları bir düşünce kalıbına sokup onları eyleme zorlama, mevcut idari sistemi güç kullanarak değiştirme yoluna gitme ve girişimlerde bulunma, suikast düzenleme gibi temel karakteristik niteliklerdir.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin 12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 1. maddesine göre terörün tanımı şöyledir:

*"Terör; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak ve yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir".*

Bu özelliklere sahip olan her grup, kesim ve girişimler, terör ve terörist olarak adlandırılır. Terörün bu ortak niteliklerini benimseyen ve uygulayan kimselerin temel gerekçeleri farklı

2 Oktay Çelik, "Dini istismar eden terör örgütlerinin radikalleşme süreçleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/22, (2015):101-104.

3 H. Ezber Bodur, "Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam'ın Siyasal İstismarı", *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi*, (2005):67-69; Zafer Cirhinlioğlu, Erol Bulut, "Terör, Din ve Siyaset", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Elazığ, 20/2 (2010): 301-322.

olabilir. Bu gerekçeler arasında dinî ve siyasi savlar da bulunabilir. Ayrıca düşünce ve inançtaki olumsuzluklar hakkında radikalizm, fundamentalizm, konservatizm, ekstremizm, dar kafalılık, bağnazlık ve yobazlık gibi birbirlerini kapsayan ve benzer anlam içeren kavramlar kullanılmaktadır.[4]

Terörle birlikte anılan kökencilik ve köktencilik manasında olan fundamentalizm, daha çok Hristiyanlık dini bağlamında değerlendirilmiştir. Günümüzde ise genellikle dini istismar eden Müslüman söylemli dinî akımlar için söz konusu olmaktadır.[5]

Fundamentalizm daha çok I. Dünya Savaşı sırasında ABD'de gelişen, aşırı muhafazakâr Protestan kesim tarafından dillendirilmiştir. Fundamentalizmin ilkeleri, 1910-1915 yılları arasında yazılan *The Fundamentals* adlı 12 serilik kitapta belirtilmiştir. Bu çalışmanın temelinde dini eleştiren ve toplumsal hayatta dinin etkinliğini yıkan modernist yaklaşımlara karşı tavır almak vardır.[6]

Fundamentalizm kavramının İslam ile özdeşleştirilmesi, isabetli görünmemektedir. Bu terim Hristiyanlık için bir anlam ifade edebilir. Zira "öze dönüş" ve "özden beslenme" şeklinde sloganlaşan fundamentalizm, konsiller ve kilise babaları tarafından şekillenen bir Hristiyanlık için, Hz. İsa (a.s.) ve onun öğretilerine yöneliş şeklinde bir öze dönüş söz konusu olabilir. Nitekim Hıristiyanlar içerisinde var olan fundamentalist hareketler de bu yönlü bir amaca sahiptirler.[7] Ancak Müslümanla-

---

4 Mehmet Münir Dedeoğlu, Bir zihniyet tutumu ve düşünme formu olarak dogmatizm ve dogmatik tutum. *OPUS Uuslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7/13 (2017):803.

5 H. Ezber Bodur, "Dini motifli terör fenomeni ve İslam'ın siyasal istismarı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2005):72.

6 Hüseyin Salur, *Küresel Çağda Din ve Terör* (Konya: Çizgi Yayınları, 2009):14.

7 G. Matthew Hawzen, "The Gospel According to Tim Tebow: Sporting Celebrity, Whiteness, and the Cultural Politics of Christian Fundamen-

rın ezici çoğunluğu, Kur'an ve hadis olarak öz kaynaklardan beslenmektedir. İslam dünyası için sorun, nasların anlayış ve anlaşılış biçimidir. Müslümanlarda ise sorun özü kabul etme değildir. Zira Müslümanların çoğu Kur'an ve sahih hadisleri kabul eder. Problem, öz olarak ifade ettiğimiz nasların anlaşılış biçimidir. Yani Müslümanlar arasındaki tartışma, kaynakların yorumlanması veya doğrudan anlaşılmasıyla alakalıdır.

Radikalizm, Latince "kök" anlamındaki 'radix' sözcüğünden türemiştir. Radikalizm, uç bir siyasi görüşü destekler. Aşırılık, yapısallığı gereği subjektif olacağı için radikalizm görüşü de doğal olarak subjektiftir. Buna göre radikalizmde genellikle hoşgörü karşıtı bağnazlık vardır.[8]

Bu doğrultuda bu çalışmamızda söz konusu terimler içerisinde radikalizm terimini kullanmayı tercih ettik.

Terörün şüphesiz birden fazla boyutu bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda, dini istismar ederek, dini şiddet aracı olarak gören ve şiddeti tasvip eden Müslüman söylemli oluşumlar üzerinde durmak istiyoruz. Ancak buna giriş mahiyetinde dinî söylemli oluşumların kısa bir tarihi geçmişini ele almanın uygun olduğunu düşünüyoruz.

## 2. Dini istismar eden ve şiddet ve terörü teşvik eden örgütlerin tarihsel geçmişi

Dinî temalı terör veya dini istismar eden terör hareketleri olarak adlandırılan bu radikal oluşumların ilkleri arasında Sicarilik gelmektedir.

---

talism in America". *Sociology of Sport Journal*, 34 (2017):13, 15; Lee A Kirkpatrick, "Fundamentalism, Christian Orthodxy and intrinsic religious orientation as predictors of discirminatory Attitutes", *Journal for the scientific study of religion*, 33/3 (1993):256-257, 265.

8 Oktay Çelik, "Dini istismar eden terör örgütlerinin radikalleşme süreçleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/22 ((2015)):103-104.

Terörist hareketlerin en eskilerinden olan Sicarilik, m.ö. 73–66 yılları arasında Filistin topraklarında dinî nitelikli, şiddete dayalı ve örgütlü bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Yapı, radikal bir Yahudi tarikatı olarak kabul edilmekte olup, faaliyetlerini daha çok Filistin'i hâkimiyeti altında tutan Roma devleti aleyhinde kullanmış ve bu doğrultuda şiddet hareketleri ve suikastlar düzenlemiştir.[9] Şartlara bağlı olarak değişebilen taktiklerle yürütülen eylemler, gündüz ve özellikle kalabalık tatil günlerinde gerçekleştirilmiştir. Şehir dışında yaşayarak, kentte eylemler yapan Sicariler bu tutumlarıyla toplumda korku ve terör havası estirmişlerdir. Tarihi veriler doğrultusunda Sicari hareketi, dinsel şiddetin bilinen ilk örneği olarak kabul edilmektedir.[10]

Saldırılarında en çok kullandığı silah türünün 'SİCA' adı verilen ve kolayca gizli bir şekilde taşınabilen bir hançer olması nedeniyle Sicariler şeklinde ünlenen örgütün en belirgin özelliği, radikal bir dinî temayülde olması ve su-i kastlar şeklinde eylemler gerçekleştirmesidir. Yahudi milliyetçisi olarak bilinen Sicarilerin kurbanları, Roma siyasileri, bürokratları, lejyonerleri olduğu kadar, küfür ve işbirlikçi olmakla itham ettikleri ılımlı Yahudi zengin ve din adamları olmuştur. Ancak eylemleriyle halka da büyük korku salmışlardır. Eskatolojik ve Mesianik yönelimlere sahip oldukları görülen Sicariler, dünyanın "son zamanlarını" yaşadığına inanmaktaydılar.[11] Sicariler, bölgele-

9 Irina Wandrey, *Zeal. Religion Past & Present*. ed. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E Jüngel, 13 (Leiden: Brill, 2013): 689; H. C Jones, *One Religion*, (USA, Balboa Press, 2012):105-106; Sidney B. Hoenig, "The Sicarii in Masada: Glory or infamy", *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 11/1 (1970): 5-30.

10 L. G. Lester, *Judaic Religion in the Second Temple Period : Belief and Practice from the Exile to Yavneh* (London: Routledge, 2000):285, 549.

11 M. Bloom, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror* (USA: Columbia University Press, 2007):4-5, 22; M. Stern, "Zealots and Sicarii", *Jewish Wirtual Library* (2008). http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0021_0_21428.html (Giriş 25/09/2013)

rindeki bir kısım hahamları kaçırmış ve onlara işkence etmişlerdir.[12]

Sicariler ile ilgili bilgilere Yeni Ahit'te (Resullerin İşleri/Acts 21:38) ve başta Mişna olmak üzere Talmud'da da yer verilmiştir (Makhshirim 1:6).

Sicarilerden sonra bilinen en eski din istismarı yapan terör hareketi, Karmatilerdir.

Karmatiler, genel kabule göre 255 (869) yılında Abbasilere karşı düzenlenen Zenc isyanında ortaya çıkmıştır. Hareketin kurucusu kabul edilen Hamdan, Sabiilik dinine mensup olup, Kûfe yakınlarında bir köyde doğmuştur.

Şiî-İsmaili temayüllü Karmatiler, Abbasiler döneminde hacılara yönelik tedhiş hareketiyle de gündeme gelmişlerdir. Bölgede yaygınlaşan ve Bahreyn'e kadar genişleyen Karmatiler arasında Ebu Tahir'de 316'da Lahsa'da bir Daru'l-Hicr yaptırmıştır.

İlk dönemlerde Daru'l-Hicrler, eğitim ve dâi yetiştirme amaçlı bir işleve sahipti. Daha sonraları bu mekânlar, alternatif bir ibadethaneye dönüştü. Çünkü el-Muvakkakiye'deki Darul-Hicr Kâbe'nin bir taklidi idi. Ebu Said'in oğlu düzenli bir şekilde Abbasi şehirlerine baskınlar yaptı ve kervanlara saldırdı. Hatta Ocak 930'da Mekke'yi işgal etti. Buradaki Hacerü'l-Esved'i aldı. Ancak 952'de alınıp, geri yerine konulabildi.[13]

Dini bir başka istismar eden yapı olarak değerlendirilen Nizari İsmaililik, Hz. Peygamberin torunlarından İmam Cafer Sadık'ın (ö. 148/765) ölümünün ardından; Cafer Sadık'ın imametinin küçük oğlu Musa Kazım'dan mı, yoksa büyük oğlu İsmail'den mi devam edeceği konusundaki fikir ayrılığından

---

12 L. G. Lester, *Judaic Religion in the Second Temple Period : Belief and Practice from the Exile to Yavneh*, (London: Routledge, 2000), 286.

13 Abdullah Ekinci, "Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsma'ili, Karmati ve Nizari Gruplar". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/36 (2016):38; Ali Avcu, *Karmatilerin doğuşu ve gelişim süreci*. Doktora tezi, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 57

sonra ortaya çıkmıştır. İmametin, büyük oğlu İsmail'den devam ettiğini kabul edenlerden, İsmaililik düşüncesi doğmuştur.[14]

Tarihte Haşhaşilik olarak da adlandırılan bu oluşumun kurucusu Hasan Sabbah, İran, Kum'da doğdu. Rey'de öğrenim gördükten sonra, 1076-77'de Fatimiler yönetimindeki Mısır'a gitti. Oradan döndükten sonra 1090'da Deylemân'da Rûdbâr Vadisindeki Alamût Kalesini ele geçirerek, burada bir devlet kurdu ve görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetlerine girişti. Kurmuş olduğu Haşhaşiler ve Fidâîler teşkiâtı ile çevresindeki ülkelere ve halklara terör estirdi. Haşhaşiler devleti, 1257 yılında Moğollar tarafından ortadan kaldırılmıştır.[15]

Şii-Nizari düşünce etrafında şekillenen Haşhaşilik, İsmailiyye grubu adı altında şekillenen tamamen dinî-siyasi bir örgüttür.[16]

İslam tarihinde dinî nasları kullanmak suretiyle dini istismar ederek, şiddeti onaylayan bir başka oluşum ise, günümüzde Selefilik düşüncesiyle hareket ettiğini iddia eden gruplardır.[17] Suudi Arabistan'da ortaya çıkan ve Muhammed b. Abdulvehhab'ın (ö. 1206/1792) görüş ve düşünce biçimini benimseyen kesim, genelde Vehhabilik[18] olarak bilinmekle birlikte onlar kendilerini Selefi olarak adlandırmaktadırlar.[19]

---

14 Mustafa Öz, "İsmaililik", *DİA*, 23 (2007):128.

15 Mustafa Öz, "Haşîşiyye", *Türkiye Diyanet Vakıf İslam Ansiklopedisi*, 16 (1997):418-419.

16 Laurence Losckhart, "Hasan Sabbah ve Haşişiler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 26 (2006): 213-240.

17 Mehmet Ali Büyükkara, "Selefiliğin Yakın Tarihinden Önemli Bir Yaprak: Yeni Bilgiler Işığında Cuheymân el-Uteybî ve Cemaati", *Marife*, 9/3(2009):21-46.

18 Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhabilik", *DİA*, 42 (2012):611.

19 Canip Kocaoğlu, "Selefiliğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6:2 (2017):340-343.

Günümüzde terör eylemlerini gerçekleştiren ve uluslararası boyuta sahip olan örgütler, daha çok Selefi düşünceye sahip olduklarını ifade etmektedir.[20] Kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları, Müşrik olarak niteleyen ve hayat hakkı tanımayan bu zihniyet sahiplerine göre kendilerinin tüm bu görüşleri Kur'an ve sahih sünnete dayanmaktadır.[21]

### 3. Radikal örgütlerin istismar ettikleri dinî metinlere örnekler

Dini istismar eden radikal örgütler, kendilerini sunarken dinî terminoloji kullanmakta ve haklılıklarına yönelik de dinî metinleri ön plana çıkarmaktadırlar.

Hemen hemen her din için söz konusu olan bu yaklaşım ile ilgili olarak Hristiyan radikal örgütlerin kendileri için dayanak olarak kullanabileceği İncil metinleri bulunmaktadır. Sözgelimi, "Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı" (Luka 12:49); "Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim" (Matta, 10:34); "Kent boyunca onu izleyin ve kimseye acımadan, kimseyi esirgemeden öldürün" (Hezekiel Bab 9) gibi ifadeler, şiddet anlamları içermektedir. Yine Matta; 23:33, Luka; 19/27/22/36-38'deki ifadeler de benzer bir içerik taşımaktadır.

Ahd-i Atik'te ise "Ve Tanrı'nın onları senin önünde ele vereceği ve sen onları vuracağın zaman; onları tamamen yok edeceksin, onlarla ahdetmeyeceksin ve onlara acımayacaksın; ve onlarla hısımlık etmeyeceksin; kızını onun oğluna vermeyeceksin ve onun kızını oğluna almayacaksın. Çünkü o senin oğlunu benim ardımca yürümekten saptıracak ve başka Tanrılara kulluk edecekler" (Tesniye, 7: 2-4) ve "Ancak Tanrı'nın

---

20 Diyanet İşleri Başkanlığı, "DAİŞ'in temel felsefesi ve Dini Referansları Raporu", *Din İşleri Yüksek Kurulu* (Ankara, 2015), (Giriş: 12/07/2018)

21 Ebu Musab es-Suri, Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, trc. La Tedri (İstanbul: Anlatı yayınları, 2014): 41-54, 278-280.

miras olarak sana vermekte olduğu bu kavimlerin şehirlerinden nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın; fakat onları, Hittileri ve Amorileri ve Kenanları ve Perizileri ve Hivileri ve Yebusileri, Tanrı'nın sana emrettiği gibi tamamen yok edeceksin; ta ki, kendi ilahlarına yaptıkları bütün mekruh şeylerine göre yapmayı size öğretmesinler; yoksa Tanrınıza karşı suç işlersiniz" (Tesniye, 20:16-18) denilmektedir.

Yine, "Her Şeye egemen Rab diyor ki, İsrailliler'e yaptıkları kötülükten ötürü Amalekliler'i cezalandıracağım. Çünkü Mısır'dan çıkan İsrailliler'e karşı koydular. Şimdi git, Amalekliler'e saldır. Onlara ait her şeyi tümüyle yok et, hiçbir şeyi esirgeme. Kadın erkek, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür." (Samuel; 15:2-3) gibi metinleri kitabın bütünlüğü içerisindeki bağlamlarından kopartarak tamamen kendi emellerine uygun şiddet anlamlarını öne çıkartarak kullanmaktadırlar.

İslami temalı örgütlerin de istismar ederek kendi lehine kullandıkları naslar bulunmaktadır. Bu tür örgütlerin taraftar kazanmak veya taraftarlarını ayakta tutmak amacıyla kullandıkları argümanların bir kısmını bağlamlarından koparılmış ve gelenek içindeki fıkhi uygulama çerçevesinin dışına çıkarılmış ayetler oluştururken, bir bölümünü de yine söylendiği ortam gözetilmeyen, uygulama çerçevesinin dışına çıkarılmış veya gelenek içinde uygulaması söz konusu olmamış hadisler teşkil etmektedir.

Sözgelimi, bağlamından koparılarak kullanılan ayetler arasında, *"Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: 'Allah'ın yolu asıl doğru yoldur.' Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır"* (Bakara, 2/120), *"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla*

*savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir"* (Bakara 2/191), *"Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı"* (Nisa, 7/89) ve *"Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye uymazlar, onlar ancak yalan söylerler"* (En'am, 9/116) gibi ayetler bulunmaktadır.

Bu tür dinî söylemli örgütlerin kullandıkları hadislerin başında, *"Sizden her kim bir münkeri görürse onu eliyle düzeltsin. Eğer ona gücü yetmezse diliyle; buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Ancak bu imanın en zayıf derecesidir"* şeklindeki hadis gelmektedir.[22]

Bu hadisle ilgili tevil yürüten bilginlerin üzerinde ısrarla durdukları hususun, yönetim ve sosyal düzenle alakalı olan kötülüğü eliyle düzeltmesi gereken gücün, devlet olması gerektiğidir.[23] Burada yer alan kötülük, dinî naslar çerçevesinde değerlendirilen bir kötülüktür. Zira kötülük, her alanda mevcut olduğu gibi, felsefe gibi pek çok disiplin tarafından da işlenmektedir.[24] İslami ilimler içerisinde Kelam ilminin de hayır ve şer şeklinde ilgi alanına giren kötülük,[25] ardından fıkıh gibi diğer disiplinleri de ilgilendirmektedir.

---

22 Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih*, "İman", 78 (49).

23 Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Usûli Ehli's-sünne*, trc. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 153.

24 Şaban Haklı, "Kötülük problemi, yaklaşımlar ve eleştiriler", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2002), 197-203.

25 Fethi Kerim Kazanç, "Kelami düşüncede kötülük sorununa kısa bir bakış", *Kelam Araştırmaları*, 6:1 (2008):77-106; Recep Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırlığına İlişkin İzahlar", Birey ve toplum 4.8 (2014):29-74.

Zira buradaki kötülük teriminin efradını cami, ağyarını mani bir tanımının yapılmasındaki zorluk bilinmektedir. Üstelik kötülük kavramı itikadi İslam mezheplerine göre de farklılık arz etmektedir.[26] Öte yandan Ehl-i sünnet itikadı içerisinde bile kötülüğün tanımı farklıdır.[27] Buna göre kötülük anlayışı, grup, kesim veya dinî örgütlerin önceliğine bırakılacak olursa, birden çok farklı uygulamalar ortaya çıkacağından kuşku yoktur.

## B. DİNÎ ŞİDDETİN İKİ TEMEL GEREKÇESİ

Tedhiş hareketinin dinî bir gerekçe olduğunu kabul eden kesimler tarafından ileri sürülen birden fazla gerekçe bulunmaktadır. Burada bunlar arasında fitne ve tevhid olmak üzere iki kavram üzerinde duracağız. Zira söz konusu örgütlerin temel gerekçeleri, kendileri gibi düşünmeyenlerin fitne çıkardıkları ve fitnenin de yeryüzünden tamamen arındırılması gerektiğidir. Bir diğer gerekçe olan tevhid ise, kendileri dışındaki Müslümanların tevhid ilkesini terk ettikleridir.

### 2. Fitne

Terim olarak fitne, imtihan etme, deneme, şeytanın aldatma ve tuzağı, ayartma, büyük toplumsal kargaşa, puta tapıcılık, şirk, İslam'a girenleri ve biat edenleri bundan vazgeçirmeye çalışmak, saptırma, musibet ve zulüm gibi anlamlara gelmektedir.[28]

---

26 Metin Özdemir, *İslam düşüncesinde kötülük problemi* (İstanbul: Furkan kitaplığı, 2001).

27 Mahmut Ay, "Eş'ari kelamında insanın sorumluluğu", *İslam Araştırmalar Dergisi* 17:2 (2004):94

28 Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* 13 (Beyrut: Daru Sadr, 1956):317; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh Tâcu'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. A. A. Attâr, 6 (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1990):2175-2176; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîlî âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1995),7:196-198.

Konuyla ilgili en fazla referansta bulunulan ayet şudur: *"Fitne kalmayıncaya ve din tamamıyla Allah'a ait oluncaya kadar onlarla savaşın."* (Enfâl, 8/39)

Mâturîdî'ye göre buradaki fitne, şirk demektir. Buna göre ayet, yeryüzünde şirk kalmayıncaya kadar savaşınız demektir. Fitne kalmayıncaya kadar demek ise, savaşı gerektirici bir durum ortada olmayıncaya kadar anlamındadır. Bu ise kıyamet gününe kadar demektir.[29]

Bu ayete göre savaş yapmanın, fitnenin ortadan kalkması ve dinin tamamıyla Allah'a ait olması şeklinde iki temel nedeni vardır. Kur'an'daki bu ayette fitne, din ve inançları yolunda müminlere yapılan baskı ve işkenceleri belirtmek için kullanılmıştır. Zira fitnenin en belirgin niteliği din ve inanç hürriyetini engellemektir. Buna göre dinî buyrukları uygulamak isteyen kimselere yönelik baskı, şiddet ve işkencelerin biteceği; bu nedenle de müminlerin bu fitne halinin ortadan kalkıncaya kadar mücadele etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.[30]

Fitne kelimesinin geçtiği bir diğer ayette ise, *"Fitne kalmayıncaya ve din sadece Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Fakat vazgeçerlerse, o takdirde zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur."* (Bakara, 2/193) Fitne, müminlere zulmetmek, azgınlık yapmak, saldırganlık anlamı da taşımaktadır. Şirki ve dinsizliği yaymak, dinden döndürmek, Allah'ın haramlarını çiğnemek, asayişi bozmak, müminleri vatanlarından çıkarmak da fitne olarak sayılmıştır. Bütün bunlar savaş sebebi olarak kabul edilerek insanları zorla dine sokma değil, inananlara yapılan işkence ve zulümleri ortadan kaldırma amacı taşımaktadır.[31]

---

29 Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an*, 5:202

30 Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2 (Ankara: Akçağ yayınları, 1995):35-36

31 Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, Sâbûnî (1981), 1:112.

Bu ayete göre, hak ile batılın birbirine karıştığı bir ortamda müminlerin dinî özgürlüğünü kısıtlayacak veya yok edecek bu fitne durumunun engellenmesi gerekmektedir. Bu ise müminlerin dinî özgürlüklerini kısıtlayan engellerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır.[32]

Bu tür bir fitnenin ilk örneği Mekke'de olmuştur. Burada müminler, müşriklerin ağır baskısı altında idiler. Ancak daha sonra aynı olgu, Medine'de de kullanılmıştır. Zira burada da müminlerin birlik ve beraberliğini yok etmeye yönelik teşebbüsler karşısında fitne kavramı kullanılmıştır.

Dinî motifli örgütlerin temel söylemlerinde Hanbeli mezhebinin Vehhâbî yorumuna yakınlığı bulunmakta ve ana referans kişisi olarak da, İbn Teymiyye (ö. 1328) ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 1350) yer almaktadır. Zira radikal örgüt mensupları çoğunlukla bu iki âlimin fetva ve eserlerine atıfta bulunmaktadırlar.[33]

İbn Teymiyye'nin İslam anlayışı, onun Kur'an ve Sünnet algısı ile Selef-i salihinin görüş ve uygulamaları etrafında şekillenmiştir. Aynı yaklaşım, günümüzdeki radikal akımların da dillendirdikleri hususlardır.[34] İbn Teymiyye, İslam hukukuna dayalı devlet sistemini, Müslümanlar için zorunlu görmüş ve devletin şeriatla yönetilmesi gerektiği konusunu ısrarla vurgulamıştır. O devlet yöneticilerinin niteliklerinden daha çok, İslami kurallara dayalı bir toplumsal hayat üzerinde durmuştur. O, bu

---

32 Ali Toksarı, "Din ve vicdan özgürlüğü bağlamında kitap ve sünnete göre mürtede yapılması gereken muamele", *Bilimname* 19:2 (Kayseri, 2010): 73-74.

33 Muhammed Abdussalam el-Farac, *el-Cihâd el-ferîdetü'l-gâiba* (b.y), s.13; DİB, *DAİŞ'in temel felsefesi ve Dini Referansları Raporu*, s. 8; Faruk Sancar, "Bağnaz bir selefî mi endişeli bir entelektüel mi? (İbn Teymiyye'nin Eleştirel ve Reaksiyoner Karakteri Hakkında)", *Dini Araştırmalar*, 18/46 (2015):100.

34 Erkan Kurt, "İbn Teymiyye'nin Selefi kelamı: Tarihsel ve yapısal bir analiz", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/31 (2017):89, 95, 97.

görüşleriyle radikal grupların rehberi konumuna gelmiştir. Zira İslam dünyasındaki tüm radikal grupların ana hedefi, şeriatla yönetilen bir devlet sistemidir.[35] O, *es-Siyasetü'ş-şer'iyye* adlı kitabında, tamamen bu konu üzerine yoğunlaşmıştır.[36]

Kur'an-ı Kerim'de yer alan, *"Fitne kalmayıncaya ve dinin hepsi Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."* (Enfal, 7/39) ayetindeki "fitne" kelimesini "şirk" olarak yorumlayan Ömer Abdülhakim'e göre, kâfirlerin Müslüman ülkelere saldırması ve ardından hâkim olması nedeniyle ümmet dinî açıdan tehdit altında kalmıştır. O müminlerin inançları ve akideleri de kuşku ve şüpheye maruz kalır. Bu durumda Müslümanlara, dini, inancı, canı, malı ve ırzını korumak amacıyla savaşmak vacip olur. Böyle bir zamanda İmam'ın seferberlik ve cihat çağrısına müminlerin boyun eğmesi zorunludur. Bu konuda tüm fıkıh âlimlerinin ittifak halinde olduğunu vurgulayan Ömer Abdülhakim'e göre bu gibi durumlarda cihat, farz-ı ayndır. Ayette geçen fitnenin, şirk anlamında olduğunu kabul eden Ömer Abdülhakim'e göre, Allah'a ortak koşmakla ilgili pek çok şirk çeşidi, zaman içinde Müslümanlardan pek çok kimsenin akidesine sirayet etmiştir. [37]

Abdullah Azzâm'a göre ise ayette geçen fitne, Allah'tan başka tapınılan nesneler ve beşeri ilahlara yönelmektir. Fitnenin ortadan kalkması ise, onların Müslüman olmalarıyla mümkündür. Zira İslam, insanların ve tağutların dünyada cehalet içerisinde kalmalarını ve ahirette azap görmelerini istemez. Bu sebeple, onların iman etmelerini sağlamak için de savaşmak

35 Azzam, *Şehid Abdullah Azzam külliyatı*, 31.

36 Takiyyüddin İbn Teymiyye, *es-Siyasetü'ş-şer'iyye fi Islahi'r-Rai ve'r-Raiyye* (Beyrut: Dârü'l Afaki'l Cedide, 1983).

37 Ömer Abdülhakim Ebu Musab es-Suri, *Küresel İslami direnişe çağrı*, trc. La Tedri (İstanbul: Anlatı yayınları, 2014), 186-187.

zorunludur. Zira İslam'ın tevhid inancı, insanların kula kulluk etmelerini yasaklar.[38]

## 2. Tevhid

Dini istismar eden terör örgütlerinin kendi anlayış ve hareketlerinin doğruluğu ile ilgili gerekçeleri, tevhid ilkesinin ortadan kalkması, bozulması ve zedelenmesidir.[39] Bunun sonucu ise dinin yitirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Tevhidden uzaklaşmanın en belirgin ilk göstergesi, Allah'ın şeriatıyla hükmetmenin tüm Müslüman diyarlarda yitirilmesi olarak kaydeden Ömer Abdülhakim (Ebu Musab es-Suri), bunun göstergelerini, "İslam'ın ilkeleri arka arkaya çiğnenecektir, arka arkaya sökülecektir. İlk sökülecek olan, dini hükümler, en sonuncusu ise namazdır"[40] şeklindeki hadis olarak belirtmiştir. Ona göre Hulefa-i Raşidin'den sonra Emeviler'le birlikte hükümler terkedilmeye başlanmış ve günümüze kadar hala devam etmektedir.[41]

Yazara göre tevhidden uzaklaşmanın ikinci göstergesi, Kâbe ve Mescid-i Haram'ı bünyesinde bulunduran Mekke-i Mükerreme, Hz. Peygamberin mezarının bulunduğu Medine-i Münevvere ve Müslümanların ilk kıblesi olan Mescid-i Aksa'nın yer aldığı Kudüs-ü Şerif'i, Müslümanların üç mukaddesatını, tevhit anlayışına zarar veren insanlardan koruyamamış olmaktır.[42]

Tevhid akidesinin Müslümanların çoğunluğu arasında fesada uğraması ve bidatlerin yayılıp, sünnetlerin kaybolması üçüncü gösterge olarak ifade edilir. Buna göre Müslümanlar, ilk neslin sahip olduğu itikattan uzaklaşmışlar ve çok az bir

---

38 Abdullah Azzam, "Cihad ahkâmı", trc. M. Özel, Y. Şimsek, *Şehit Abdullah Azzam külliyatı* (İstanbul: Buruc yayınları, 2013), 121.

39 Farac, *el-Cihad el-feridatü'l-gaiba*, 17-18.

40 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21239.

41 Ömer Abdülhakim *Küresel İslami direnişe çağrı*, 119-122.

42 Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, 123-125.

kesimi dışında tüm İslam âlemi, tevhid akidesinden mahrum kalmışlardır yani günümüzdeki Müslümanlar sadece bu dinin ismine sahiptirler.[43]

Yazarın, Müslümanların tevhid ilkesinden uzaklaştıklarının göstergesi olarak ileri sürdüğü dördüncü gerekçe, günah ile isyanın yayılması ve ahlaksızlığın açığa vurulmasıdır.[44]

Allah'a ortak koşmak anlamında olan şirkin, günümüz Müslümanlarının ezici çoğunluğunun inancına yansıdığını ileri süren Ömer Abdülhakim'e göre günümüzde Müslüman ülkelerin hükümetleri, şer'i hükümleri değiştirdikleri ve Allah'ın indirdiği dışında şeylerle hükmettikleri, kâfirleri dost edinip, Allah'a, Resûlü'ne ve müminlere hıyanet ettikleri için mürted ve kâfir olduklarını belirtir. Ona göre bu durum Allah'tan başkasına kulluktur. Zira rızkı veren, yaşatan ve öldüren Allah'tır. Fayda ve zarar ancak Allah'tan gelir. Bunları kabul eden, Allah'ın isim ve sıfatlarını bilen, bir başkasına boyun eğmez.[45] Görüldüğü gibi, müellifin günümüz Müslümanlarına yönelik ortaya koyduğu şirk ve tekfir suçlamaları, tevhid ilkelerine aykırı tutum ve davranışlarıyla bağlantılıdır.

Tevhidin beşeri fikirlerden temizlenmesiyle gerçek anlamını bulacağını kabul eden Abdullah Azzâm'a göre ise geçmiş semavi kitaplar, putperestlik lekeleriyle doludur. Bunların başında teslis inancının olduğunu belirten Azzâm, onların aynı zamanda deneye dayalı astronomi, coğrafya gibi beşeri bilimlerle ilgili bilgileri kitaplarına soktuklarını ileri sürer. Bu ise, din ile pozitif bilimcilerin arasını açmaya sebep olmuştur.[46]

Azzâm, İbn Teymiyye'nin, şirkin Allah'ı sıfatlarından soyutlamak olduğunu söylediğini ve bunun da, Yaradan'ı,

---

43 Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, 126-129.

44 Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, 130-131.

45 Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, 191.

46 Abdullah Azzâm, *Şehit Abdullah Azzâm külliyatı* (İstanbul: Buruc yayınları, 2013):83.

yaratılanlardan, sıfatlardan ve tevhidin hakikatinden soyutlamak şeklinde gerçekleştiğini belirtir. Buna göre Allah'ın indirdiği hükümlerin karşısına dikilen, Allah'ın emirlerine mukabil hükümler üreten, tağuttur. Toplumların tağutu, Allah ve elçisinden başkasını hakem kabul etmeleri, başkasına tapınmaları, Allah'tan bir delil olmaksızın birinin peşinden gitmeleri şeklinde ortaya çıkar. Bunun temel göstergelerinden birinin, Allah'ın şeriatını terk etmek olduğunu söyleyen Azzâm, bir kimsenin Allah ve peygamberi yanında söz söyleme hakkına sahip olmadığını özenle vurgular.[47]

Yukarıda yer alan ve dinî şiddetin gerekçeleri olarak ileri sürülen hususlar, bir müminin öldürülmesi ile ilgili mazeret olabilir mi? Bu tür yaklaşımda bulunanlara göre kötülük, vaazlarla ve gönülleri okşamakla değil, ancak ona karşı direnişle ve onun kökünü kazımakla bertaraf olur. Zira bu yaklaşımda olanlara göre Habil'in kardeşi Kabil'e onunla barış içinde yaşamak istediğini ve müsademeye girmek istemediğini söylemesi, ona Allah'tan korkmasını hatırlatması, onu cehennem ve zalimlerin akıbetiyle tehdit etmiş olması bir fayda getirmemiştir.[48]

Müslüman olmayanların kılıç zoruyla İslam dinine döndürülmesi, yani gönülden ve iradi olmaksızın İslamiyet'i kabul etmesi, İslam âlimleri tarafından benimsenmemiş bir yaklaşımdır.[49] Nitekim Ebü'l-Mu'in Nesefî, Ehl-i sünnet ölçütleri çerçevesinde, bir insanın, haksız yere cana kıyması ya da devlet yönetimine başkaldırması gibi nedenlerle kanının helal olabileceğini kaydeder.[50] Ancak bu öldürme işine fertler, gruplar, cemaatler veya kendi kendilerine oluşturulmuş bir âlimler konseyi karar veremez. Buna ancak meşruiyetini sağlamış

---

47 Azzam, *Şehit Abdullah Azzam külliyatı,* 99.

48 Ömer Abdülhakim, *Küresel İslami direnişe çağrı*, 277-278.

49 Recep Önal, İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16:31 (2017):47-80.

50 Ebü'l-Mu'in Nesefi, *Bahrü'l-kelam*, 126-127.

devlet otoritesi veya yetkili organları karar verebilir. Habil-Kabil meselesine gelince, Yüce Allah'ın, bu olayı zikrettikten sonra, Yahudilere yönelik adam öldürmenin ne kadar kötü bir şey olduğunu bildiren ayeti indirmesi kayda değerdir.

## SONUÇ

İslam dininde ana tema, insanları zorlamaksızın ve zarar vermeksizin, İslamiyet'in tebliğ edilmesidir. Konuyla ilgili birden fazla ayet, dinde zorlama olmayacağı, bu nedenle de insanların inançlarının Allah'ın izni ve iradesiyle hak din olan İslam'a yönelebileceğini belirtmektedir. Nitekim irade-i İlahiyye tensip buyursa idi insanları tek bir inanç altında toplayabilirdi. Zira Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: *"Gerçek Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin"* (Kehf, 18/29), *"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederlerdi. Hal böyleyken, mü'min olsunlar diye sen insanları zorlayıp duracak mısın?"* (Yûnus, 10/99), *"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak bu, verdikleriyle sizi denemesi içindir"* (Mâide, 5/48). Bu son ayette yer alan denenme ifadesinden, insanların iradeleriyle tercihte bulunabileceği, bunun da akli bir çıkarım ve yöneliş sonucu oluşabileceği anlaşılmaktadır.

Kur'an'a bağlılık ve yöneliş iddiasında bulunan ve şiddete temayüllü radikal dinî akım mensuplarının, bu tür ayetlere teveccüh etmemeleri, ilk etapta kendi iddialarıyla bağdaşmaz görünmektedir. Zira Kur'an, bir bütündür. Bir kısım ayetleri nazar-ı dikkate alıp, diğerlerini göz ardı etmek, Kur'an'a bağlılık iddiasıyla çelişkili olur.

Buna rağmen, her gün Kur'an okuduklarını ileri süren bu tür örgüt mensupları, yukarıda kaydedilen ayetleri de gördükleri halde, üzerinde düşünmemeleri dikkat çekicidir. Bunun en gerekçeli nedeni, Kur'an ve hadisleri, kendi hissiyatlarına ve hegemonik hedeflerine uygun okuma yolunu seçmeleri ve Kur'an

ayetlerini kendi bağlamlarından ve nüzul ortamından bağımsız olarak işlerine geldiği şekilde yorumlama hevesleri olabilir. Zira onlara göre kendi referansları, bir başkası olmayıp, bizzat naslardır. Şiddet yanlısı olan ve bunu bir dinî yükümlülük olarak algılayan kimselerin referans olarak kullandıkları dinî argümanların ağırlıklı olarak Selefiyye itikadi metodu üzerine şekillendiği bilinmektedir. Bu ise, onların temel düşünce ve hareket biçimlerini yönlendirmektedir. Selefiyyenin ana kabulleri olan nasların anlaşılmasında "aklı kullanmamak" ve "ameli imanın bir parçası olarak kabul etmek", onların şiddet hareketlerine isteyerek ve severek yönelişlerinin gerekçesi olmuştur. Zira aklın kullanılmaması, taklitçiliğin sonucu olan kayıtsız şartsız "emîre itaat" düşüncesini ortaya çıkarırken; iman-amel ayrımına gidilmemesi ise şiddeti meşrulaştırmak ve zorunlu kılmak gibi bir netice verebilir.

Dini istismar eden ve bu doğrultuda şiddeti meşru gören kesimlerin önünün alınmasına yönelik üç türlü girişim zorunlu görünmektedir. Bunlardan ilki, "Ehl-i kıble tekfir edilemez" ölçüsüyle hareket eden Ehl-i sünnet akaidinin Mâtürîdî-Eş'arî merkezli işlenmesi ve bir bütün olarak görülmesidir. Mezhep farklılıklarının tekfir ve şiddet gerekçesi kılınmamasıdır. İkincisi ise kendilerine, Ehl-i sünnetin görüşleri olarak anlatılanların, Ehl-i sünnet itikadıyla bağdaşmadığının izah edilmesidir. Tüm bunların anlatılabilmesi için Kur'an'a parçacı olarak değil de, bütüncül olarak bakılması gerektiğinin izah edilmesidir. Üçüncü olarak da, dini istismar eden ve şiddet yanlısı olan düşünce yapı mensuplarının sahip çıktığı ve benimsediği Selef-i salihîn ulularının yapıcı, birleştirici ve Müslümanlara zulmetmemeyi tavsiye eden sözlerinin insanlara aktarılmasıdır. Tüm Müslümanlar için geçerli olan bu yaklaşım, aynı zamanda makalemize konu olan kesim için geçerlidir. Zira Allah şöyle buyurmuştur: *"Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapanlar, netice olarak dünya hayatında perişanlıktan başka ne kazanırlar."* (Bakara 2/85)

## Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Ardoğan, Recep. "Kelam açısından doğal kötülüklerin İlahî adalet ile bağdaşırlığına İlişkin İzahlar". *Birey ve toplum* 4:8 (2014):29-74.

Avcu, Ali. *Karmatilerin doğuşu ve gelişim süreci*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Ay, Mahmut. "Eş'ari kelamında insanın sorumluluğu". *İslam Araştırmalar Dergisi* 17:2 (2004):91-107.

Azzam, Abdullah. *Şehit Abdullah Azzam külliyatı.* İstanbul: Buruc yayınları, 2013.

Biçer, Ramazan. "Why Muslims become instruments of terror?". Kader 16/2, 2018, 229-240.

Biçer, Ramazan. "Dini Temalı Terörün Hedefi: Bu Kimin İşine Yarıyor". *Terörle mücadelede makro ve mikro perspektifler*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2001.

Bloom, M. *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. USA: Columbia University Press, 2007.

Bodur, H. Ezber. "Dini motifli terör fenomeni ve İslam'ın siyasal istismarı". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2005):65-88.

Bulut, Erol. *Din temelli terör.* Yüksek Lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, 2008.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Selefiliğin yakın tarihinden önemli bir yaprak: Yeni bilgiler ışığında Cuheymân el-Uteybî ve cemaati". *Marife* 9:3 (2009):21-46.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhabilik", *Türkiye Diyanet Vakıf İslam Ansiklopedisi*, 42 (2012):611-615.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh Tâcu'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. A. A. Attâr, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1990.

Cirhinlioğlu, Zafer ve Bulut, Erol. "Terör, din ve siyaset", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Elazığ, 20:2 (2010): 301-322.

Çaman, Efe ve Dağcı, Kenan. "Özbekistan'da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5:8 (2014):8-21.

Çelik, Oktay. "Dini istismar eden terör örgütlerinin radikalleşme süreçleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2:22 (2015):99-122.

Dedeoğlu, Mehmet Münir. Bir zihniyet tutumu ve düşünme formu olarak dogmatizm ve dogmatik tutum. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7/13 (2017): 800-823.

Diyanet İşleri Başkanlığı, "DAİŞ'in temel felsefesi ve dini referansları raporu", *Din İşleri Yüksek Kurulu* (Ankara, 2015), (Giriş: 12/07/2018).

Ebu Musab es-Suri, Ömer Abdülhakim. *Küresel İslami direnişe çağrı*, trc. La Tedri. İstanbul: Anlatı yayınları, 2014.

Ekinci, Abdullah. "Orta Çağ İslam Dünyasında İhanetler ve Suikastler: İsma'ili, Karmati ve Nizari Gruplar". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/36, 2016, 30-50

Farac, Muhammed Abdussalam. *el-Cihâd el-ferîdetü'l-gâiba* (b.y. 1981).

Haklı, Şaban. "Kötülük problemi, yaklaşımlar ve eleştiriler". *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2002).

Hawzen, G. Matthew. "The Gospel According to Tim Tebow: Sporting Celebrity, Whiteness, and the Cultural Politics of Christian Fundamentalism in America". *Sociology of Sport Journal*, 34 (2017):12-24.

Hoenig, Sidney B. "The Sicarii in Masada: Glory or infamy". *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 11:1 (1970): 5-30.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, es-Sünen, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadr, 1956.

İbn Teymiyye, Takiyyüddin. *es-Siyasetü'ş-şer'iyye fi islahi'r-rai ve'r-raiyye*. Beyrut: Dârü'l-Afaki'l-Cedide, 1983.

Jones, H. C. *One Religion*. USA: Balboa Press, 2012.

Karadaş, Cağfer, "Birleşen ve Ayrışan Yönleriyle Kelâm İlminin Usûl-i Fıkıh, Tasavvuf ve İslâm Felsefesi ile Olan İlişkisi". *İslam düşüncesinin kurucu unsurları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016):274-276.

Kazanç, Fethi Kerim. "Kelami düşüncede kötülük sorununa kısa bir bakış", *Kelam Araştırmaları*, 6:1 (2008):77-106

Kirkpatrick, Lee A. "Fundamentalism, Christian Orthodxy and intrinsic religious orientation as predictors of discriminatory Attitutes". *Journal for the scientific study of religion*, 33:3 (1993):256-265.

Kocaoğlu, Canip. "Selefiliğe tarihsel bir bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik üzerine geliştirdiği politikayı yayma stratejisi". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6:2 (2017):340-343.

Kurt, Erkan. "İbn Teymiyye'nin Selefi kelamı: Tarihsel ve yapısal bir analiz". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017):81-108.

Lester, L. G. *Judaic Religion in the Second Temple Period : Belief and practice from the Exile to Yavneh*. London: Routledge, 2000.

Losckhart, Laurence. "Hasan Sabbah ve Haşişiler". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26 (2006): 213-240.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. E. Boynukalın, B. Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.

Mâtürîdî, Ebu Mansur. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nesefi, Ebü'l-Mu'in, *Bahrü'l-kelam*. Trc. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları.

Ömer Abdülhakim, Ebu Musab es-Suri. *Küresel İslami direnişe çağrı*. trc. La Tedri. İstanbul: Anlatı yayınları, 2014.

Önal, Recep. "İnanç ve düşünce özgürlüğü bağlamında İslâm'ın kılıç zoruyla yayıldığı iddialarına karşı İmam Mâtürîdî'nin yaklaşımı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16:31 (2017):47-80.

Örnek, Serdar. "On bir Eylül olayları ve Afganistan operasyonu". *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1:1 (2012):108-134.

Öz, Mustafa. "Haşîşiyye". *Türkiye Diyanet Vakıf İslam Ansiklopedisi*, 16 (1997):418-419.

Öz, Mustafa. "İsmaililik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23 (2007):128-133.

Özaydın, Abdülkerim. "Hasan b. Sabbah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 6 (1997):347-350.

Özdemir, Metin. *İslam düşüncesinde kötülük problemi*. İstanbul: Furkan kitaplığı, 2001.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981.

Salur, Hüseyin. *Küresel çağda din ve terör*. Konya: Çizgi Yayınları, 2009.

Sancar, Faruk. "Bağnaz bir Selefî mi endişeli bir entelektüel mi? İbn Teymiyye'nin eleştirel ve reaksiyoner karakteri hakkında. *Dini Araştırmalar* 18:46 (2015):97-125.

Stern, M. "Zealots and Sicarii", *Jewish Wirtual Library*. 2008. http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0021_0_21428.html (Giriş 25/09/2013)

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân an te'vîlî âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-fikr, 1995.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981

Toksarı, Ali. "Din ve vicdan özgürlüğü bağlamında kitap ve sünnete göre mürtede yapılması gereken muamele". *Bilimname*. 19:2 (Kayseri, 2010):73-74.

Wandrey, Irina. *Zeal. Religion Past & Present*. ed. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E Jüngel, 13, Leiden: Brill, 2013.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak dini Kur'an dili*. Ankara: Akçağ yayınları, 1995.

Yılmaz, Mustafa Selim. "Ortadoğu Denkleminde Selefi Düşüncenin Yeri Üzerine". *Ortadoğu Analiz*, 7:70 (2015):14-16.

# DİN ŞİDDETİ ONAYLAR MI?

***Dr. Mehmet Nur AKDOĞAN***
***Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı***

Şiddet kelimesi sözlükte yumuşaklığın karşıtı olarak kullanılmakta ve "sertlik, kabalık, hoşgörüsüzlük" gibi anlamlara gelmektedir.[1] Terim olarak ise "güç ve baskı uygulayarak insanların bedensel veya ruhsal açıdan zarar görmesine neden olan bireysel veya toplu hareketler" şeklinde tanımlanmaktadır. Geçmişi, insanlığın atası Hz. Âdem'in çocuklarına dayanan şiddetin ilk örneği ise Kur'an-ı Kerim'de haber verildiğine göre Habil'in, Kabil tarafından öldürülmesidir.[2] Bilinen ilk örneği bu olmakla beraber tarih boyunca şiddetin kaynağı tartışılmıştır. Buna çevresel faktörler, içgüdüler ya da başka gerekçeler üzerinden cevaplar aranmıştır. Ancak şiddetin ortaya çıkmasında özellikle semavî dinlerin rolünün var olup olmadığı, üzerinde düşünülmesi gereken bir mevzudur.

Aslında Yahudilik ve Hristiyanlığın, Allah'tan gönderildikleri ilk haliyle değerlendirildiğinde, bünyelerinde şiddete karşı bir duruş barındırdıklarını söylemek yanlış olmaz. Çünkü onlar da, Allah tarafından, kişilerin dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek üzere gönderilmiş idiler. Ancak din mensuplarının

---

1 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* Dâru Sâdır, I-XV, Beyrût 1414, III, 232; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Der Saâdet 1317, "şiddet".

2 Komisyon, *Şiddet Karşısında İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, s. 7.

ya da dinî grupların, kendilerine meşruiyet temin etmek istemeleri, dini ve dinin kaynaklarını çeşitli çıkarlar uğruna istismar aracı haline getirmeleri, hatta tahrif etmeleri nedeniyle dine dair değerlerin, tarihi süreçte şiddet için bir payanda haline getirildiği bilinen bir gerçektir. Örneğin Hristiyanlık'ta; Haçlı Seferleri, Engizisyon mahkemeleri, Katolik ve Protestanlar arasında uzun yıllar boyunca süren savaşlar; Yahudilik'te de "seçilmişlik" ve "arz-ı mev'ûd" anlayışı üzerinden ortaya çıkan pek çok şiddet görüntüsü dini araçsallaştırmanın ürünleridir.[3]

Diğer dinlerde genel itibariyle durum bu iken burada asıl mesele, bazı önyargılı ve öznel yaklaşım sergileyen çevrelerin iddia ettiği şekliyle İslam'ın şiddete kaynaklık edip etmeyeceğidir. Bu bağlamda, "Barış ve esenlik anlamlarına gelen İslam'ın şiddetle beraber anılması doğru mudur? İslam'ın diğer din mensuplarına bakışı nasıldır? Dini istismar eden bazı çevrelerin çoğunlukla dile getirdiği cihâd, hakikatte nasıl anlaşılmalıdır? Temel dinî kaynaklar şiddet için referans olabilir mi? Şiddete karşı İslam'ın öngördüğü temel çözüm nedir?" sorularının sahih dinî bilgi çerçevesinde cevaplanması önemlidir. Şimdi, İslam'ın temel kaynaklarından hareketle yukarıdaki sorulara yanıtlar bulmaya çalışalım.

## 1. İslam'ın Diğer Din Mensuplarına Bakışı

Yüce Allah, bütün insanları Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan yaratmıştır. Ardından da kaynaşma vesilesi olsun diye onları kabilelere, kavimlere ve milletlere ayırmıştır. O, yaratılış özü itibariyle bir olan insanlık arasında takva dışında bir üstünlük gerekçesi de gözetmemiştir. Kur'an-ı Kerim bu hakikati şöyle hatırlatır: *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık."4 Hz. Peygamber (s.a.s.) de insanlar arasında var olan renk, ırk, milliyet*

3 Komisyon, *Şiddet Karşısında İslam*, s. 33 vd.

4 Hucûrât, 49/13.

*unsurlarının, ayırt edici faktörler olmadığını şöyle haber verir: "Ey insanlar! Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Arap olanın, Arap olmayana; Arap olmayanın da Arap'a bir üstünlüğü yoktur. Kırmızı tenlinin beyaz tenliye; beyaz tenlinin de kırmızı tenliye bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvâ iledir."5*

*Aynı anne-babanın evlatları olmaları yönüyle insanlığın tamamı aynı ailenin üyeleridir. Dolayısıyla onları bu ortak payda içerisinde değerlendirmek Müslümanın en temel vazifelerindendir. Nitekim Hz. Ali, Malik b. Eşter'i vali olarak gönderdiğinde kendisine şu hakikati anımsatır: "İnsanlar iki sınıftır: Ya dinde kardeşin ya da hilkatte eşindir."6*

*Âdemoğulları olarak insanlık, biyolojik özellikleri itibariyle olduğu gibi din yönüyle de farklı yollara tabi kılınmıştır. Yüce Allah dileseydi elbette ki insanlığı dinî ve insanî değerler yönüyle tek bir ümmet olarak yaratabilirdi.7 Ancak imtihan vesilesi olan bu farklılıklar, aynı zamanda kişinin bir diğeriyle barış ve huzur içinde yaşaması için de bir imkândır.*

*İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet, insanların başta din mensubiyeti olmak üzere farklılıklarla yaratılmasını toplumda ayrışma ve düşmanlık nedeni olarak görmez. Aynı şekilde bir insan başka bir dine mensubiyeti nedeniyle de dünyadayken kınanmaz. Çünkü Kur'an'a göre insana iki yol gösterilmiştir.8 Sunulan yollardan "hak" veya "batıl" olanı; "doğru" veya "yanlış" olanı tercih etmek kişinin kendi irade ve seçimine bırakılmıştır. Bunun bir neticesi olarak da eğer kişi, yanlış olanı tercih ederse bu durum ahirette sorumlu olmasını gerektirir. Doğru yolu tercih eden ise sağlam kulpa tutunmuş olacağı için ahirette mükâfatını görecektir. İnsanın,*

---

5 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, I-L, Beyrût 2001, XXXVIII, 474.

6 Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Meâsiru'l-İnâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe*, Matbaatu Hükûmeti'l-Küveyt, I-XIII, Küveyt 1985, III, 7.

7 Bkz. Mâide, 5/48.

8 Beled, 90/10.

*kendisine gösterilen yollardan "batıl" ya da "yanlış" olanı seçmesi ve o yol üzere hayatını sürdürmesi doğru olana yönlendirilmesi için zorlamaya tabi kılınmasını da gerektirmez. Kur'an-ı Kerim, Müslüman toplumda bu hassasiyetin yerleşmesi için şu genel ilkeyi koyar: "Dinde zorlama yoktur. Doğru, eğriden açıkça ayrılmıştır."9 Dolayısıyla açık bir düşmanlık ve saldırganca tutum söz konusu olmadıkça başka din mensuplarına karşı iyi ilişkiler içerisinde olmak dinin yasakladığı bir husus değildir. Aksine, İslam'ın bir emridir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz."10*

*İslam, insanların diğer dinlere mensup olmasını onaylamaz. Bununla birlikte toplumsal bir vakıa olarak bunu kabul eder ve bundan dolayı herhangi bir kimseye baskı yapılmasını kabul etmez. Bu nedenle insanları hak yolu tercih etme konusunda serbest bırakır.11 Müslümanlar için en güzel örnek olan Resûl-i Ekrem'in hayatında bu hususta pek çok numune vardır. Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde civarda Yahudî, Hristiyan, müşrik gibi farklı inançlara mensup pek çok kişi vardı. Efendimizin bir devlet başkanı olarak hazırlattığı Medine Vesikası'nda (Medine Sözleşmesi) barış ve huzur içinde yaşamanın esas olduğu, her türlü düşmanlık ve saldırganlıktan kaçınılması gerektiği açıkça dile getirilmiştir. Öte yandan herhangi bir gayrimüslime karşı en ufak bir haksızlığı dahi Efendimiz (s.a.s.) yasaklayarak "Bilesiniz ki! Kim bir zimmîye (anlaşmalı bir gayrimüslim vatandaşa) haksızlık ederse, onun hakkını eksik verirse, ona gücünün üstünde şeyler yüklerse veya gönülsüz olarak ondan bir şey alırsa, ben kıyamet gününde o kişinin hasmıyım."12 buyurmuş, herhangi bir din mensubiyeti nedeniyle haksızlığa ve*

9 Bakara, 2/256.

10 Mümtehine, 60/8.

11 İbrahim Hilmi Karslı, *Bir Arada Yaşama Ahlakı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018, 78-79.

12 Ebû Dâvûd, İmâre, 31, 33.

*zulme uğramış olan kişiye taraftar; haksızlık eden kişiye karşı ise davacı olacağını haber vermiştir.*

*İslam; dil, din, ırk ayrımı gözetmeden "Âdemoğlu" olması yönüyle insana değer vermiştir. "Andolsun biz insanoğlunu değerli kıldık."13 ayetiyle vurgulanan bu prensip, diğer din mensuplarına karşı da İslam'ın engin hoşgörüsünün bir başka ifade biçimidir. Yaratılanı, Yaradan'dan dolayı hoş gören bir medeniyetin en önemli temsilcisi olan Hz. Peygamber (s.a.s.), Mescid-i Nebevî'de, kendi ibadetlerini ifa etmek için izin isteyen Necran Hristiyanlarına müsaade ederek bunu bizzat yaşayarak göstermiştir.*

Müslümanlar, fethettikleri bölgelerde yaşayan gayrimüslim ahalinin mal, can, din gibi temel hak ve hürriyetlerini korumak için bu konuda bir güvence niteliği taşıyan emânnâme (ahidname) verme geleneği oluşturmuşlardır. Bunun İslam tarihinde ilk örneği, Hz. Peygamber'in, kendisini öldürmeye çalışan Süraka'ya verdiği belgedir. Nitekim Süraka, Mekke'nin Fethi'nden sonra bu emân belgesini Müslümanlara göstermiş ve kendisine dokunulmamıştır.[14] Aynı şekilde Peygamberimiz döneminde Necran Hristiyanlarına verilen ve onların canlarını, mallarını, dinlerini güvence altına alan emânnâme de bir başka örnektir.[15]

Kur'an ve Sünnet'in çağlar boyu kesintiye uğramadan günümüze ulaşmasının en önemli ve ilk halkası olan sahabe de Hz. Peygamber'in bu hoşgörülü tavrının bir benzerini ortaya koymuştur. Bunun en bariz örneklerinden biri, Hz. Ömer'in 638 yılında Kudüs'ün fethinde Hristiyanlara karşı sergilediği duyarlı tavrıdır. Kudüs fethedilince Kudüs Patriği, şehrin anahtarını Hz. Ömer'e bizzat teslim edeceğini haber verir. Bunun üzerine Hz. Ömer Kudüs'e gelir. Kendisini karşılayan patrik,

---

13 İsrâ, 17/70.

14 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dârü'l-Fikr, I-XV, Dımaşk 1986, III, 185.

15 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetü'r-Risâle, I-V, Beyrût 1994, III, 564.

onu Hz. İsa'nın çarmıha gerilip göğe yükseltildiği yer olduğuna inandıkları Kıyamet Kilisesi'ne (Yeniden Diriliş Kilisesi'ne) götürür. Bu esnada namaz vaktinin girdiği Hz. Ömer'e haber verilir. Patrik, Halife Hz. Ömer'e namazını kilisenin içinde, bulunduğu yerde kılmasını teklif edince, Hz. Ömer, bu teklifi uygun bir dille geri çevirir ve kiliseye yakın bir yerde namaz kılar.[16] Öte yandan Kudüs'ün Fethi esnasında Hz. Ömer'in orada yaşayan gayrimüslim ahaliye verdiği emânnâme de Müslümanların fethettikleri bölgelerde gösterdikleri müsamahayı ortaya koyması açısından önemlidir. Hz. Ömer bu emânnâmeyle sadece o insanların canlarını, mallarını koruma altına almamış, aynı zamanda ibadet mekânlarının yıkılmayacağı ve orada iskânda bulunulmayacağı konusunda da onlara güvence vermiştir.[17]

Müslümanların göstermiş olduğu bu müsamaha, Haçlıların Kudüs'ü işgali esnasında ne Müslümanlara ne de diğer din mensuplarına karşı gösterilmişti. Sadece bu işgal esnasında 70 binden fazla Müslüman evinde, sokakta hatta camide katledilmiş, sinagoglarına sığınan Yahudiler de yakılarak öldürülmüştü.[18] Haçlıların 1099 yılında Kudüs'ü işgali esnasında yaşanan katliamların en acı verici sahneleri, bir Hristiyan tarihçinin şu ifadelerinde açıkça görülmektedir: "Kaçmak amacıyla Süleyman Mabedi'nin üzerine tırmananların çoğu oklarla vuruldu veya çatıdan baş aşağı atıldı. Bu mabedin içinde on bin civarında insanın kafası kesildi. Orada olsaydınız, ayaklarınız topuklarınıza kadar maktullerin kanlarına batardı. Daha ne diyeyim? Onlardan hiçbirinin yaşamasına izin verilmedi. Kadınları ve çocukları da ayırmadılar."[19]

---

16 İbn Haldûn, *Târîh*, Dârü'l-Fikr, I-VIII, Beyrût 1988, II, 268.

17 İbn Haldûn, *Târîh*, II, 268.

18 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh,* Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, I-X, Beyrût 1997, VIII, 425; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, I-III, Ankara 1989, I, 220-221.

19 Komisyon, *Şiddet Karşısında İslam*, s. 138.

Müslümanlara yaşatılan bütün bu trajik sahnelere karşı İslam dünyası hiçbir zaman benzer bir tutumu benimsememiştir. Bu olaydan 88 yıl sonra Selahaddin-i Eyyûbî tarafından Kudüs fethedilmiş, ancak o da Hz. Ömer gibi oranın ahalisine temel hak ve hürriyetleri konusunda güvence vermiş ve hangi dine mensup olursa olsun herkese Kudüs'ü ziyaret etme imkânı tanımıştır. Müslümanların başka din mensuplarına gösterdiği hoşgörünün bir diğer örneği de 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinde orada yaşayan Hristiyan ahaliye verdiği güvencedir. Oysaki bundan yaklaşık iki yüz elli yıl önce IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'a giren Hristiyan Latinler, o dönem kendi dindaşlarının yaşadığı bu şehirde büyük bir vahşet sergilemişlerdi.[20] Belki bundan dolayıdır ki Bizans'ın İstanbul'daki en önemli temsilcisi Lukas Notaras, İstanbul fethedilirken "Şehirde Latin serpuşu görmektense Türk sarığını yeğlerim" demişti.[21]

Müslümanların, diğer din mensuplarıyla savaşta ve barışta nasıl bir münasebet içerisinde olduklarına dair pek çok örnek vardır. Ancak konunun, bağlamından kopmaması adına yukarıdaki örneklerle yetiniyoruz.

## 2. İslam'ın Cihâd Anlayışı

İslam karşıtı ya da islamofobik çevrelerin İslam'ı eleştirirken temel aldıkları argümanlardan biri "cihâd" kavramıdır. Kendisini Müslüman olarak tanımlayan bazı grupların cihâd konusunda oluşturdukları yanlış algı da bu çevrelerin ekmeğine yağ sürmektedir. Bu nedenle de bu konudaki taraflı ve önyargılı anlayışa karşı, İslam'ın sahih cihâd anlayışının ortaya konulması önem arz etmektedir.

---

20 Komisyon, *Şiddet Karşısında İslam*, s. 138 vd.

21 Ziya Kazıcı, "İslam Devletlerinin Zimmi Tebeaya Bakışı (Osmanlı Örneği)", *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitab* –Tartışmalı İlmî Toplantı-, 12-13 Kasım 2005, İstanbul 2007, s. 321.

Cihâd kelimesi sözlükte "gayret etmek, çaba göstermek" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an ve Sünnet'te çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olan bu kavram, en detaylı manasıyla kişiyi, Yüce Allah'ın rızasına eriştirecek her türlü çabayı ifade eder. Dolayısıyla bu tanımın kapsamına, kişinin nefsiyle mücadele etmesi dahil edilebileceği gibi mal ve can ile Yüce Allah'ın yolunda düşmana karşı savaşma da dahil edilebilir.

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünnet'i cihâdın doğru anlaşılması için temel kaynaklardır. Bu nedenle özellikle sadece Kur'an ayetlerini ele alarak ya da cihâdla ilgili ayetleri bağlamından kopararak değerlendirmek yanlış cihâd algısının değirmenine su taşıyacaktır. Çünkü Kur'an ayetleri Hz. Ali'nin ifadesiyle, pek çok manaya yorumlanabilir.[22] Ancak Müminlerin Annesi Hz. Aişe'nin beyanıyla, Hz. Peygamber'in ahlakı, yaşayışı Kur'an'ın ta kendisiydi.[23] Dolayısıyla onun cihâd ayetlerini nasıl anladığı ve hayatında nasıl tatbik ettiği bizim için çok önemlidir. Aksi takdirde kendi heva ve heveslerine göre Kur'an'ı yorumlayan ya da tatbik etmeye çalışan kişiler olmaktan öte gidilemez.

Kur'an'da yer verilen cihâd ayetlerini sadece "savaş" olarak anlayan ve öylece hareket eden bazı radikal örgütler İslam'ı "kan dökme, kafa kesme veya adam öldürme dini" şeklinde tarif etmektedirler. Bu yanlış cihâd anlayışlarına ilave olarak Hz. Peygamber'i (s.a.s.) de istismar etmekte ve onu "bir elinde Kur'an, bir elinde kılıç" şeklinde tanıtmaktadırlar. Oysaki bu tutum, ağacı içten içe kemirerek ona zarar veren bir kurdun yaptığından farklı değildir. Aynı zamanda bu bilinçsiz tutum sahipleri, İslamofobiyi körükleyenlere destek olduklarının farkında bile değildirler. Oysaki böyle bir anlayış, her şeyden önce Kur'an-ı Kerim'in rahmet yüklü mesajlarına aykırıdır.

---

22 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrût 1990, I, 181.

23 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 148.

Dini istismar eden yapıların cihâdın pek çok manası arasından özellikle "savaş" anlamını tercih etmeleri ya da onu öncelemeleri gariptir. Bu, her şeyden önce Kur'an'ın cihâda yüklediği manaya muhalif olur. Çünkü eğer Kur'an'daki cihâd ifadeleriyle amaçlanan kıtal (savaş) olsaydı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de müşriklere karşı fiili bir savaşa girmesi gerekirdi. Çünkü Mekke'de nazil olan Furkân Sûresinin 52. ayetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bununla (Kur'an'la) onlara karşı bütün gücünle cihâd et.*" Ancak tarih ve siyer kaynaklarının hiçbiri Resûl-i Ekrem'in Mekke'de müşriklerle savaştığından bahsetmez. Savaşmak şöyle dursun, ayet-i kerimede Mekke'deyken müşriklerden el çekmeleri yani onlarla savaşmamaları konusunda Müslümanların uyarıldığı haber verilmektedir.[24] Dolayısıyla cihâdı yalnızca kıtal olarak tanımlamak ya da anlamlandırmak yanlış bir bakışın ürünüdür.

Hz. Peygamber'in uygulamalarında ve sözlerinde de cihâdın sadece kıtalden ibaret olmadığı ve kıtal manasının öncelenmesini gerektirecek zorunlu bir durumun bulunmadığı bariz bir şekilde görülmektedir. Bir defasında cihâd için kendisinden izin isteyen bir sahâbîye, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "*Senin cihâdın ebeveynin hakkındadır (onlara iyi muamelede bulunmandır).*"[25] buyurarak kişilerin durumuna göre cihâdın manasının da değişebileceğini göstermiştir. Bir başka örnekte ise Hz. Peygamber (s.a.s.), Tebûk Seferi'nden dönerken ashabına, "*Küçük cihâddan büyük cihâda döndük (dönüyoruz)*" der, bunun üzerine ashap, büyük cihâdın ne olduğunu sorunca *"Kulun, heva ve hevesleriyle mücadelesidir."*26 buyurur. Her ne kadar bu rivayet senet zinciri açısından zayıf görülmüşse de mana itibarıyla Efendimizin cihâd anlayışına uygun olduğu benzer hadislerden anlaşılabilir. Nitekim bunu destekleyen bir başka hadiste "*(Asıl)*

24 Nisâ, 4/77.

25 Buhârî, Edeb, 3; Müslim, el-Birr ve's-sıla ve'l-âdâb, 5.

26 İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, I-X, Riyâd 2003, X, 207-209.

*mücahid, nefsiyle cihâd edendir."*27 buyurulmaktadır. Aynı şekilde zalim sultana karşı hakkı söylemek de cihâdın en üstünü olarak nitelendirilmiştir.[28]

Öte yandan İslam'a göre bir kimse ya da topluluğa karşı cihâdın kıtal anlamının işletilebilmesinin temel gerekçesi küfür değil; düşmanlık ve saldırganlıktır. Nitekim ayet-i kerimede "*Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat haddi aşmayın; Allah, haddi aşanları sevmez."29 buyurularak savaşa girmenin gerekçesi, saldırganlık olarak ortaya konulmaktadır. Öte yandan ayetteki "haddi aşmayın" uyarısı iki duruma işaret etmektedir: Birincisi, herhangi bir saldırganlık veya düşmanca tutum olmadıkça savaşılmayacağı; ikincisi ise haklı bir savaşta bile düşmana karşı haddi aşan tavırlardan kaçınılması gerektiğidir. Bu iki hususta Peygamber Efendimizin hayatından pek çok örnek vardır. İlk olarak, Medine'de Yahudiler, münafıklar, müşrikler vs. bulunmasına rağmen onlardan açık veya gizli bir saldırı tehdidi olmadıkça Hz. Peygamber onlarla savaşmamıştır. İkinci husus bağlamında ise Peygamberimiz savaş için ordu gönderirken kadınların, çocukların, yaşlıların, savaşa iştirak etmeyen sivillerin öldürülmesini yasaklamıştır. Bu itibarla İslam'ın cihâd anlayışının temelinde öldürmek değil, yaşatmak vardır. Ayrıca Peygamber Efendimizin savaşmaktan hoşlanmadığı, düşmanla karşılaşmayı temenni etmemeyi öğütlediği30 ve zorunlu haller dışında savaşa başvurmadığı da bilinen bir gerçektir. Hatta O (s.a.s.), savaş anlamına gelen ya da savaşı çağrıştıran isimlere karşı bile tepki gösterir ve değiştirilmesini isterdi. Bu bağlamda bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in en sevmediği isimlerden birinin savaş anlamına gelen "Harb" olduğu bildirilmektedir.31*

---

27 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIX, 375; Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 2.

28 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; İbn Mâce, Fiten, 20. Ayrıca bkz. Heyet, *Sorularla İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 138-139.

29 Bakara, 2/190.

30 Müslim, Cihâd, 19-20.

31 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 377; Ebû Dâvûd, Edeb, 68.

İslam âlimlerinden İbn Kayyım el-Cevziyye, Kur'an ve Sünnet'ten hareketle cihâdı dört ana başlık altında toplam on üç alt başlığa/mertebeye ayırır. Bu tasnifte ilk sırada "nefisle cihâd"ın dört mertebesi yer alır. Ardından "Şeytana karşı cihâd" başlığı altında iki mertebe gelir. Daha sonra "kâfir ve münafıklarla cihâd"ın dört mertebesinden bahsedilir. Bu bölüm altında bir mertebe olarak kıtale de yer verilmiştir. Son olarak ise "zulüm ve münker ehli olanlarla cihâd" başlığı altında üç mertebeye vurgu yapılır.[32] Görüldüğü üzere neredeyse cihâdın bütün türlerinin yer aldığı bu taksimatta kıtal/savaş manasındaki cihâd, sadece bir mertebe olarak yer almakta bu da yekûn içerisinde çok kısıtlı bir alana karşılık gelmektedir.

İslam'da cihâdın esas gayesi; yeryüzünü imar etmek ve orada beraberce, huzur içinde yaşamayı muhafaza edip devam ettirmektir. Bu amaçla örtüşmeyen bir söylem ya da davranış, dinin hedeflediği cihâd anlayışı içerisinde değerlendirilemez. Dolayısıyla dinin ve toplumun maslahatına uygun olmayan bir cihâd anlayışı Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla da çelişmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki münafıklar, düşmanlık ve ihanetleri sebebiyle pek çok defa ölüm cezasını hak etmişlerdi. Buna rağmen Hz. Peygamber, "*İnsanların, 'Muhammed dostlarını öldürüyor' demelerinden endişe ediyorum.*" diyerek onları cezalandırmaktan kaçınmıştır.[33] Çünkü böyle bir ceza, insanların, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafından dağılmalarına sebep olup İslam için daha büyük zarara neden olabilirdi.

Savaş ve yıkımı cihâd olarak değerlendirmek, bu kavramın içini boşaltmak ve asıl manasından onu uzaklaştırmak demektir. Cihâdın anlamları arasında elbette savaş da vardır. Ancak savaş, İslam'da son çare olarak başvurulacak bir yoldur. Kur'an-ı Kerim'i ve hadis-i şerifleri seçmeci ve faydacı bir yaklaşımla ele alan, İslam'ın sıcak savaş ortamından bahseden cihâd

---

32 Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Meâd*, III, 9 vd.

33 Buhârî, Menâkıb, 8.

ve savaş ayetlerini istismar eden ve bununla insanların ölümüne sebebiyet veren kimseler, İslam'ın insana bahşettiği saygınlık ve dokunulmazlık konusunda hata üzeredirler. Zira "can", İslam hukukçuları tarafından "zarûrât-ı hamse" olarak ifade edilen ve korunması dinen zorunlu olan "can, akıl, nesil, din ve mal" şeklinde belirtilen beş esastan biridir. Başta insan hayatı olmak üzere bu esaslardan birine yönelik her türlü saldırı yasaklanmıştır. Kur'an-ı *Kerim'de "Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur."*[34] *buyurularak insanın dokunulmazlığı konusunda kesin sınırlar belirlenmiştir. Bu sınırları ihlal eden kimse için ise Yüce Allah, büyük bir azap hazırladığını haber vermiş ve onlara lanet ettiğini beyan etmiştir.*[35] *Bu konudaki hadislerde de insanı helak eden yedi günahtan birinin, Allah'ın yasakladığı cana kıymak olduğu haber verilmekte*[36] *ve canların dokunulmazlığı ve saygınlığı konusuna dikkat çekilmektedir.*[37] *Ayet ve hadislerde ifade edilen önemli bir hakikat daha var ki o da temel haklar konusundaki dokunulmazlıklara sahip olmak için Müslüman olmak da şart değildir; "Âdemiyet", yani "insan olmak" yeterlidir.*[38] *Öte yandan bir insanın canına kıymak bir kenara, ona en ufak bir zarar vermek dahi Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış ve mümin bir kimsenin saygınlığı Kâbe'den daha üstün görülmüştür.*[39]

Netice olarak, İslam'da yapılan her amelin esas gayesi Allah'ın rızası olduğu gibi cihâdın kendisi de amaç değildir. Bilakis en yüce gaye olan Allah'ın rızasına ulaştıran her türlü çabanın adıdır cihâd. Cihâdla amaçlanan insanları öldürmek

---

34 Mâide, 5/32.

35 Nisâ, 4/93.

36 Buhârî, Vesâyâ, 24.

37 Buhârî, İlim, 9.

38 Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaman, "Yaratılışın Şaheseri Olan İnsanın Dokunulmazlığı", *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2015, Sayı: 299, s. 28.

39 İbn Mace, Fiten, 2.

değildir, bilakis yaşatmaktır. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber, Hayber Savaşı'nda Hz. Ali'yi şöyle uyarmaktadır: *"Allah'a yemin olsun ki senin elinle bir kimsenin hidayete ermesi senin için kırmızı develerden daha hayırlıdır."*[40] *Öte yandan İslam'daki cihâd; Haçlıların, neticesi işgal, yağma ve katliam olan "kutsal savaş" anlayışından da farklıdır. İslam'ın cihâd anlayışında kıtal/savaş öncelenmez ve bu savaş sayesinde dinin yayılması da hedeflenmez.*

## 3. Merhamet Dini İslam

Son bir asırdır dünya, şiddet sarmalı içerisine girmiştir. Hayatın her alanına sirayet eden şiddet, bazen bir çocuk, bazen bir kadın karşısında kendisini göstermektedir. Bazen ise bireysel şiddet, yerini toplumsal şiddet hareketlerine bırakmaktadır. Dünyayı kasıp kavuran şiddet yanlısı bütün tavır ve söylemlerin ilacı ise insanlığın rahmet ve merhamet etrafında birleşmesidir.

Merhamet, kaynağını Yüce Allah'ın Rahman isminden alan bir duygudur ve İslam'ın en temel özelliklerindendir. Bu dini insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiş olan Peygamber Efendimiz de "rahmet elçisi"dir. Yüce Allah bu hakikati *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"*[41] *ayetiyle ifade etmektedir. Bu ayeti teyid eder bir şekilde kaynaklarımızda da şu olay nakledilmektedir: Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı büyük bir imtihana tabi olmuşlar ve yetmiş sahabi şehit düşmüştü. Peygamber Efendimiz'in mübarek dişi kırılmış, alnı yarılmış ve kanı yüzüne doğru akıyordu. Bu durumu gören ashab, Resûl-i Ekrem'e gelerek müşriklere beddua etmesini istedi. Bunun üzerine Efendimiz, "Ben lanetleyici olarak değil, rahmet olarak ve İslam'a davet etmek üzere gönderildim. Allahım! Kavmime hidayet ver, çünkü*

---

40 Buhârî, Ashâbu'n-Nebî, 9; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 34.

41 Enbiyâ, 21/107.

*onlar bilmiyorlar."42 diyerek etrafındakilere merhametin zirvesini göstermişti.*

Hz. Peygamber (s.a.s.), şiddetin girdabında boğulan insanlığı kurtarmak üzere gönderilmişti. Öyle bir cahiliye toplumunun arasından çıkmıştı ki güçlü olan zayıf olanı ezerdi, kadınların bir meta kadar değeri yoktu, kız çocukları diri diri toprağa gömülürdü, Mekke'ye gelen insanların mallarına el konulur ve bu insanlar, dertlerini anlatacakları bir yer bile bulamazlardı. Ancak Allah'ın Resûlü, merhametten yoksun olan bu insanlara Allah'ın bir lütfu olarak rahmet yağmuru gibi gelmişti. O (s.a.s.), çevresindeki bazı insanların düşmanlıklarına ve kabalıklarına rağmen en güçlü zamanında bile merhameti bir an olsun elinden bırakmamıştı. Bunlardan birinde, Efendimizin kızı Zeyneb, Mekke'den Medine'ye hicret ederken Hebbâr b. Esved adlı kişi tarafından devesinden düşürülmüş ve bu olayda Hz. Zeyneb karnındaki yavrusunu kaybetmişti. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke'nin Fethi'nden sonra bu kişiyi affetmişti.[43] Bir diğer olayda ise bir gün Peygamber Efendimiz ve ashabı Mescid-i Nebevî'deyken bedevinin biri gelir ve caminin bir köşesine bevleder. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlar tepki gösterirler, ancak Efendimiz onları sakinleştirir ve adamın bevlettiği yere bir kova su dökerek temizlemelerini buyurur ve sonra da şöyle der: *"Sizler kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak değil."44 Böylece Hz. Peygamber (s.a.s.), bir taraftan İslam'ın zarar görmesi muhtemel bir tepkiyi engellemiş, diğer taraftan da insanlara karşı bütün şartlar altında merhameti kuşanmanın gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Sahip olduğu bu merhameti, hoşgörüsü, affediciliği nedeniyle yirmi üç yıllık peygamberlik döneminde yüz binlerce insanın gönlünü kazanmış ve onların İslam'la şereflenmelerine vesile olmuştur. Nitekim bu hakikate*

---

42 Ebû Bekir el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, Mektebetü'r-Rüşd, I-XIV, Riyâd 2003, III, 45. Ayrıca bkz. Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 87.

43 Vâkıdî, *el-Megâzî*, Dârü'l-A'lemî, I-III, Beyrût 1989, II, 857.

44 Ebû Dâvud, Tahâret, 133.

*işaret eden Yüce Allah "Sen onlara sırf Allah'ın rahmeti sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."45 buyurarak insanlara merhamet, şefkat ve hoşgörü nazarıyla bakmanın gereğine dikkat çekmektedir.*

Müslümanlar için üsve-i hasene (güzel örnek) olan Resûl-i Ekrem, hayatının her alanında insanlara merhamet sahibi olmayı öğütlemiş ve hayatında da bunu yaşayarak göstermiştir. Mekke'yi fethedip muzaffer bir komutan olarak şehre girdiğinde eğer dileseydi kendisine ömrü boyunca zulüm ve haksızlıkta ileri gidenlerin tamamını tek bir buyruğuyla öldürtebilirdi. Ancak o (s.a.s.), böyle davranmadı. Bunun yerine merhameti tercih etti ve *"Bugün size kınama yok. Gidin, hepiniz serbestsiniz."* dedi.[46] Böylece İslam'ın şiddetten ne kadar uzak olduğunu düşmanlarına gösterdi. Efendimizin bu davranışı sonrası orada yaşayan insanların büyük çoğunluğu İslam ile şereflendi. Bu, başka bir dönemde örneği olmayan nebevî bir tablodur. Buna karşı, şiddet bataklığına saplanmış, bütün varlığını kendi ürettiği şiddete borçlu olan kimselerin, Yüce Allah'ın yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırmak[47] yerine korkutarak, öldürerek dini tebliğ etme vazifesini yerine getirdiğini zannedenlerin, rahmet ve merhamet medeniyeti İslam'dan ne kadar uzak oldukları açıktır.

Sadece insanlara değil, bütün yaratılmışlara karşı merhamet sahibi olmak Efendimizin hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Bu sebeple O (s.a.s.), kurban ibadetini eda etmekte olan bir sahabiyi, kurbanlık hayvanın önünde bıçağını keskinleştirdiğini görünce, "Sen bu hayvanı birkaç defa mı öldürmek istiyorsun?"[48] diye uyarmış; hayvana eziyet edilmesinin ve ona karşı merhametsizliğin önüne geçmişti. Bir başka örnekte ise

---

45 Âl-i İmrân, 3/159.

46 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, I-II, Mısır 1955, II, 412.

47 Nahl, 16/125.

48 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 260.

Hz. Peygamber, ordusuyla beraber Mekke'yi fethetmek üzere yoldayken yavrularını emziren bir köpeği görmüş, onların zarar görmemesi için başlarına bir nöbetçi tayin ederek ordunun tamamen geçişine kadar orada beklemesini emretmişti.[49]

"Barış, esenlik" anlamlarına gelen ve Arapça "silm" kökünden türeyen İslam, sadece kendi mensuplarına karşı değil, bütün insanlığa, hatta bütün mahlûkata karşı merhameti emretmektedir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz, *"Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündeki(ler) de size merhamet etsin."*;[50] *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez"51 buyurarak bütün mahlûkatı kuşatan bir merhamet dilini tercih etmiştir. Ayrıca mahlûkata karşı merhametsizliğin, en büyük bedbahtlık olduğu yine Peygamber Efendimiz tarafından bildirilmiştir.52 Bunun yanı sıra bir kudsî hadiste Yüce Allah, "Rahmetim gazabımı geçmiştir"53 buyurarak kullarına ve diğer yaratılmışlara karşı rahmetinin sonsuzluğuna işaret etmiştir. Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.s.), "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez."54 hakikatini mümin gönüllere hatırlatarak Allah Tealâ'nın, kullarından merhametli olmalarını istediğini ve Allah'ın rahmetinin, insanların diğer insanlara merhametine bağlı olduğunu vurgular.*

İslam'ın kuşatıcı merhamet anlayışına rağmen kendisini İslam'a nisbet etmeye çalışıp bu dinin ulvî değerlerini kendi süflî amaçları uğruna istismar eden şiddet hareketleri türemiştir. Bu örgütler, İslam'ın merhamet yüklü mesajlarını hiçe sayarak Allah'ın rahmetini yine Allah'ın kullarından esirgemeye çalışmışlardır. Hakikati tekelinde gören bu yapılar nedeniyle bir süredir şiddet, İslam coğrafyasında kol gezmektedir. Müslümana savaş

49 Vâkıdî, *Megâzî*, II, 804.

50 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16.

51 Buhârî, Edeb, 18.

52 Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrût 1990, IV, 277.

53 Buhârî, Tevhîd, 22.

54 Buhârî, Tevhîd, 2; Müslim, Fedâil, 66.

açan, canlı bomba eylemleriyle masum insanları hedef alan, kafa kesme görüntüleriyle İslam karşıtlığını körükleyen bu yapılar en büyük zararı İslam'a ve Müslümanlara vermektedirler.

## SONUÇ

Şiddet, tarih boyunca insanlığın temel sorunlarından biri olmuştur. Bireysel veya toplumsal bazda; evde, okulda, işyerinde, çarşıda, pazarda, trafikte vs. hayatın neredeyse her alanında görülen bu olgu karşısında insanlık geçmişte olduğundan daha biçaredir. Bunu anlamlandırmak, buna çareler üretmek adına çeşitli adımlar atılmaktadır. Lakin atılan adımların hiçbiri bu sorunu çözecek bir netice vermemiştir.

Şiddet görüntüleri arasında en acı veren ise dinin ve dinî değerlerin istismar edilmesiyle yapılanıdır. Özellikle kendisini "Müslüman" olarak tanımlayan insanların, İslam'ın rahmet, barış ve hoşgörü yüklü mesajlarını bir kenara bırakarak cehaletlerini ya da menfaatlerini perdelemek için bu yüce dinin adını kullanmaları kabul edilebilecek bir durum değildir. Ölenin de öldürenin de tekbir getirdiği, camilerin bombalandığı, masum insanların katledildiği bir görüntünün izahı yoktur. Ancak vicdanları körelmiş kimselerin sergilediği bütün bu şiddet görüntülerine karşı merhameti kuşanmak ve onu toplumda yaymak her Müslümanın vazifesidir. Çünkü bugün susuzluktan çatlamış toprağın suya duyduğu ihtiyaçtan daha fazla Hz. Peygamber'in merhamet anlayışına muhtacız. İnsanların hem dünya hem de ahirette mutluluğa ulaşmasını sağlayacak olan da bu anlayış olacaktır.

Bugün İslam adına hareket ettiğini iddia edip şiddet üreten bazı hareketler bulunduğu gibi geçmişte de var olmuştur. Bunların en önemli ortak noktası Kur'an ayetlerini, hadisleri bağlamından kopararak ve lafzi ya da yüzeysel bazı değerlendirmeler üzerinden şiddet içerikli eylemlerde bulunmalarıdır. Nitekim geçmişte "Hariciler" olarak bilinen bir grup, Allah'ın

hükmüyle hükmettiklerini iddia ederek başta Hz. Ali olmak üzere Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşlarından pek çok kişiyi şehit etmişlerdi. Günümüzde de kendilerini İslam'ın yegâne temsilcisi zanneden aynı zihniyetteki bazı gruplar, Allah için cihâd ettiklerini savunarak benzer davranışlar sergilemektedirler. Oysaki Hz. Peygamber'in uygulamaları ve tarih boyunca Müslümanların çoğunluğunun benimsediği görüş dikkate alındığında cihâdla ilgili ayet ve hadislerin şiddeti beslemediği, bilakis yasakladığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İslam'ın temiz adı kullanılarak ortaya konan şiddet hareketlerinin dinde yeri yoktur ve bunları cihâd olarak nitelemek de yanlıştır.

Rahmet vesilesi olabilecek farklılıkların, ayrışma, çekişme ve şiddete gerekçe yapılması İslam'ın ruhuna aykırıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) önderliğinde oluşturulan medeniyetin en önemli sacayaklarından biri olan merhametin göz ardı edilmesi bilerek veya bilmeyerek İslam karşıtı çevrelerin amacına hizmet edecek, değirmenine su taşıyacaktır. Buna karşı ise Müslümanların birlik, beraberlik ve kardeşliğine vesile olacak merhameti kuşanmak her bir Müslüman için zorunluluktur.

## Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, I-L, Beyrût 2001.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *Şuabü'l-Îmân*, Mektebetü'r-Rüşd, I-XIV, Riyâd 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *Sahîh*, Dâru Tavkı'n-Necât, I-IX, Dımaşk 1422.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünen*, Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyye, I-VII, byy., 2009.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrût 1990.

Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I-V, Ankara 2006.

Heyet, *Sorularla İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Heyet, *Şiddet Karşısında İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, I-X, Riyâd 2003.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 808/1406), *Târîh (Kitâbü'l-'İber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-'aber fî eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber)*, Dârü'l-Fikr, I-VIII, Beyrût 1988.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, I-II, Mısır 1955.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350), *Zadu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetü'r-Risâle, I-V, Beyrût 1994.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dârü'l-Fikr, I-XV, Dımaşk 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *Sünen*, Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I-II, byy., trz.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, I-XV, Beyrût 1414.

İbn Sa'd, Muhammed (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrût 1990.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, I-X, Beyrût 1997.

Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Meâsiru'l-İnâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe*, Matbaatu Hükûmeti'l-Küveyt, I-XIII, Küveyt 1985.

Karslı, İbrahim Hilmi, *Bir Arada Yaşama Ahlakı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

Kazıcı, Ziya, "İslam Devletlerinin Zimmi Tebeaya Bakışı (Osmanlı Örneği)", *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitab* –Tartışmalı İlmî Toplantı-, 12-13 Kasım 2005, İstanbul 2007, s. 305-324.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîh*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, I-V, Beyrût, trz.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, I-IX, Halep 1986.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, I-III, Ankara 1989.

Sâmî, Şemseddin (1850-1904), *Kâmûs-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Der Saâdet 1317.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279/892), *Sünen*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, I-VI, Beyrût 1998.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *el-Megâzî*, Dârü'l-A'lemî, I-III, Beyrût 1989.

Yaman, Ahmet, "Yaratılışın Şaheseri Olan İnsanın Dokunulmazlığı", *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2015, Sayı: 299, s. 26-29.

# GENÇLİK DİNDARLIĞI

***Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ***
***Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi***

Din, insanın evreni anlamlı olacak şekilde tanımlama çabası ve arayışıdır. Bu arayış ve çabanın, insan tecrübesinden ve bu tecrübeyi somutlaştıran toplumsal yapılardan kaybolup gitmesi mümkün değildir.[1] Nitekim din, bireysel ve toplumsal varoluşun en temelli ve güçlü dinamiklerinden biri olarak varlığını, devamlılığını ve fonksiyonlarını günümüzde de korumaktadır. Sosyal yapının davranışlarının belirlenmesinde çok etkili bir unsur olan dinin toplumdaki en önemli fonksiyonlarından biri, insanlara belli bir "zihniyet yapısı" kazandırmasıdır. Din, topluma belli bir zihniyet kazandırarak sosyal hayatın şekillenmesini sağlamakta ve bu doğrultuda insana kendisi ve evren hakkında bir bakış açısı vermektedir. Böylece kişi dinde, kendi niteliği ve evrendeki yeri hakkında bütüncül bir bilgi şeması bulmakta; kendi başlangıcı ve sonunu görmektedir.[2] Bu özelliklerinden dolayı din, günümüzde de, özünde taşıdığı "aşkın" değerlerle insanları kendisine bağlamakta, çeşitli kültür sahaları üzerinde tesir göstermekte ve bu anlamda kültürün hâkim gücü olma eğilimini sürdürmektedir. Çünkü yaşam boyunca karşılaşılan birçok olayın anlamlandırılması noktasında,

---

1 Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, s.465.

2 Mehmet Akgül, *Türkiye'de Din ve Değişim*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.98.

dinin dışında ve onun yerini doldurabilecek hiçbir mutlak değer mevcut değildir. Bu çerçevede, onun kişisel ve toplumsal kimlik belirlenmesindeki ve özellikle de, ülkemiz gibi hızlı değişim süreçlerinin yaşandığı toplumların karşı karşıya kaldıkları kimlik sorunlarının çözümündeki tamamlayıcı fonksiyonları büyük önem arz etmektedir[3].

Dinler, insanın kişiliği üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Dinî inanç, kişiliğin oluşumu ve şekillenmesi sürecindeki düzenleyici etkisi yanında, kişiliğin sarsılmasına neden olacak bozucu etkileri engelleyen koruyucu bir işlevi de yerine getirmektedir. İnsanın olumlu kişilik özellikleri kazanmasında büyük etkisi olan dinî inanç, bütün kişiliği kapsayıcı bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda kişiliği oluşturan temel yapı taşlarına nüfuz eden dinî inanç; duygu, düşünce, tutum ve davranışlar üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir etki gösterir. Böylece de kişiliği oluşturan öğeleri sistematik bir bütün etrafında toplar ve zamanla bireyin tüm ilişkileri bu merkezden düzenlenir. Görüldüğü gibi bireyin sağlıklı bir ruh yapısı ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında dinin etkisi büyüktür. Çünkü din, kişiliğin yapısına yön veren temel tutum ve davranışları belirleyerek, ferdin kişilik yapısında bir "bütünleşme" meydana getirir.[4]

Dindarlık ise yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, yansımaları açısından toplumsal bir olgudur. Dindarlığın çeşitli faktörlerden etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek oldukça zordur. Her grubun veya kişinin dindarlık anlayışları farklı olabilir. Bu bağlamda Türk toplumunda da çok çeşitli

---

3 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.376,377.

4 İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s.33,34.

dindarlık tiplerine rastlamak mümkündür. “Gençlik dindarlığı” da bu dindarlık tipleri içerisinde en belirgin olanlardandır. Türk gençliğinin dinî yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan kişisel ve toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler Türk gençliğinin diğer hususlara olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını önemli ölçüde etkilemiş ve dindarlıkla ilgili yeni algılar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda gençliğin dindarlık anlayışları ve yöneldikleri dindarlık tipleri farklılaşmakta ve dindarlığa yükledikleri anlamlar değişiklik göstermektedir.

## Gençlik Kavramı

Genel olarak gençlik çağı, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün tanımına göre 15 ile 25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişileri içine alan bir dönemi kapsamaktadır. Bu tarife göre genç, cinsel olgunlaşmasını tamamlamış, ancak bağımsızlığını kazanıp erişkinler arasına katılmamış kişidir.[5]

Sosyal bilimlerdeki diğer çoğu kavramlarda olduğu gibi gençlik ile ilgili biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkenlerden dolayı ileri sürülen birbirinden farklı yaklaşımlar, ortak bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Gençlik kimine göre bir geçiş dönemi, kimine göre ise çocuklukla erişkinliği bağlayan bir köprüdür. Kimine göre de bir gelişme basamağı, erişkinliğe hazırlık yıllarıdır. Gencin topluma katılabilmesi, yetişkinler arasında yerini ve konumunu alabilmesi için, bu gelişme döneminde belli bilgi, beceri ve deneyimleri kazanması gereklidir. Bu bağlamda genç, anne-babası ve diğer yetişkinlerden duygu, düşünce ve davranışları itibariyle bağımsızlığını geliştirmiş ve sosyal hayat için gerekli olan bilgi, görgü ve ruhsal olgunluğa

---

5 Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.3.

erişmiş olmalıdır. Ayrıca kendine özgü değerler, hayat anlayışı ve bir dünya görüşü oluşturmalıdır. Bir amaç veya hedeflere doğru yönelebilmeli, nereden gelip nereye gittiğini bilmelidir. Diğer bir ifadeyle çevresiyle bütünleşirken kendi öz benliğinin bilincine varmalı, kimlik duygusunu geliştirmelidir.[6] Bu açıklamalar çerçevesinde, yetişkinliğin sınırında bulunan gencin içinde yaşadığı toplumda yerini alabilmesi için; kişilik kazanması, ekonomik bağımsızlığını elde etmesi, kendi cinsiyetine özgü rol ve görevleri yerine getirmesi[7] gibi temel şartları sağlamış olması gereklidir.

Yaşa bağlı bir kategori olarak gençliğin kentleşme ve sanayileşme süreci ile beraber söz konusu edildiğini söyleyebiliriz. Bu süreçle beraber üretim modellerinde yaşanan köklü değişimlerle nitelikli ve eğitimli iş gücüne yönelik talep, ara bir kategori olarak "gençlik" dönemini ortaya çıkarmıştır.[8] Bu bağlamda belirli yaşlar arasındaki insanları içine alan bir sosyal kategori olan gençlik, geçmişten günümüze bütün insanlık için bir olgu olarak var olsa da, etkin biçimiyle modern bir kavramdır. Bu anlamda gençlik kavramı, 19. yüzyılda kitlesel eğitimle ortaya çıkmış ve sanayileşme süreci gençlik olgusunun sınırlarını belirginleştirmiş ve geliştirmiştir. Gençliği bir araya getiren şartlar, bütün toplumlar için bu sosyal kategori alanını ihmal edilemez bir konuma getirmiştir.[9] Dolayısıyla günümüz bilim dünyasında gençlik dönemi, biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde, genel olarak sosyolojik, psikolojik ve eğitim bilimlerinin araştırma konusu haline gelmiştir. Sanayi devrimi sonrasında gittikçe karmaşıklaşan, teknolojinin gelişmesiyle

6 Yörükoğlu, s.10,11.

7 Refia Uğurel-Şemin, *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1980, s.198.

8 Kezban Çelik, "Genç Olmak Zor İş: Türkiye'de Genç Olmayı Etkileyen Bazı Unsurlar", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2013, s.29,30.

9 Mustafa Aydın, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya, 1999, s.26.

beraber ihtisaslaşmayı gerektiren iş alanları ve bu yeni iş kollarına teknik ve uzman elaman ihtiyacını karşılamak üzere her geçen gün yaygınlaşan ve ortalama hayat süresinin yaklaşık üçte birini alan eğitim süreci, sosyolojik bir olgu olarak gençlik diye isimlendirilen kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[10] Bu doğrultuda, ülkemiz nüfusunda büyük bir yere sahip olan gençlik, toplumumuz açısından da büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Türk toplumu gerçek anlamda genç bir toplumdur. Nüfusumuzun yarısından fazlasını 25 yaşın altındaki çocuk ve gençler oluşturmaktadır. Ülkemizin nüfusuna yakın hiçbir Batı ülkesinde genç nüfus bu kadar büyük değildir. Batılı ülkelerde doğum oranı hızla düşerken yaşlıların nüfus oranı yükselmekte, buna karşın çocuk ve gençlerin oranı küçülmektedir. Ülkemizde ise durum tam tersinedir.

Gençlik çağı bunalımların, öfkelerin, çatışmaların ve kaygıların yoğun olarak yaşandığı; yanılgıların, bencilliğin, başkaldırının, bocalamaların, çelişkilerin, karasızlıkların ve sürtüşmelerin sık olarak görüldüğü bir dönemdir. Gençlik, yalnızca olumsuzlukların bir araya geldiği bir çağ değildir. Aynı zamanda tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendi kimliğini arayıp bulma çabalarının yoğunlaştığı bir devredir.[11] Dolayısıyla gençlik dönemi "kimlik karışıklığı" olarak adlandırılabilecek değişimlerin yoğun olarak yaşandığı bir süreci içine almaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecini yaşayan genç, kendisi ve gerçek kimliği konusunda kaygı ve arayışlar sonucunda sarsıntılar geçirebilir. Bu bakımdan gençler yeni bir kimlik kazanma uğraşında, başkalarının gözündeki kendileri ile kendi gözündeki kendilerini karşılaştırır ve önceden edindikleri rol ve becerileri yeni durumla nasıl entegre edecekleri problemini

---

10 Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s.3.

11 Yörükoğlu, s.9.

yaşarlar.[12] Alan araştırmalarından elde edilen bulguların da işaret ettiği gibi bu arayışlar, gençlerin kimliklerini bulma çabalarıdır. Süreç içerisinde genç, bir taraftan kendisini tanımaya çalışmakta, diğer taraftan da sosyalleşme sürecinden geçmekte ve kimlik kazanmaya gayret etmektedir.[13] Bütün bunların yanı sıra, genellikle 17-24 yaşlarını kapsayan üniversite öğrenim süreci, gençleri üstesinden gelmesi gereken çok çeşitli problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Üniversite gençliği, yeni bir ortama ve çevreye uyum sağlamak ve bunun yanında meslek sahibi olmaya hazırlanarak ilerideki hayatına da yön vermeye çaba göstermek zorundadır. Dolayısıyla en fırtınalı gelişim dönemi olarak kabul edilen ergenlik döneminin son yıllarını içine alan yükseköğrenim süreci, üniversite gençliğinin büyük bir bölümünü psikososyal sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.[14]

Bu durumun yansımalarını alandan elde edilen verilerde de görmek mümkündür. SEKAM tarafından nicel bir alan araştırması olarak, 2013 yılında Türkiye'de yaşayan ve yaşı 15-28 arasında yer alan oldukça büyük ölçekli geniş bir örneklem grubunda, 81 ilde ve demografik ölçekle kent kategorisine dâhil edilebilecek ilçeler dâhil 179 kentsel, 173 kırsal olmak üzere toplam 352 yerleşim biriminde 5541 kişiye uygulanan *"Türkiye'de Gençlik"*[15] araştırmasının sonuçlarına göre gençliğin en önemli beş sorunu, eğitim (%33), ahlâkî yozlaşma (%17), meslek edinme (%14), iş bulamama (%12) ve aile tarafından anlaşılamamak (%7) şeklindedir.[16]

---

12 Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.89.

13 Dolunay Şenol, İbrahim Mazman, "Gençlerin Kimlik Algılarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2013, s.84-97.

14 Murat Yıldız, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*, İzmir, 2003, s.9.

15 Celalettin Vatandaş, *Türkiye Gençlik Raporu*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2013.

16 SEKAM, s. 80.

Toplum açısından gençlik, dünyaya geldiği, yetiştiği, eğitilmekte olduğu sosyal bünyeyi ve o bünyeye ait temel özellikleri koruyacak ve çağın gereklerine göre zenginleştirip geliştirerek kendisinden sonra geleceklere aktaracak bir sosyal potansiyeldir. Toplumlar, tıpkı her insanın ölümsüzlüğü özlemesi ve araması gibi, geleceğe dönük bütün zamanlarda var olmayı özler ve bekler. Bu durum, mensubu olduğu toplumda yaşayan bütün sağlıklı bireylerin ortak isteğidir. İşte bu sosyal ve psikolojik nedenden dolayı gençlik, bir toplumun üyelerinin içinde yaşadığı şimdi ile içinde biyolojik olarak yaşanması mümkün olamayacak bütün gelecek zamanlar arasındaki tek gerçek köprüdür.[17] Genç, kendi geleceği ile ilgili hayal ve hedeflerini ortaya koyarken, toplum da gençliği, kendi devamını sağlaması bakımından geleceği olarak görür. Aslında bu karşılıklı beklentinin buluştuğu nokta "gelecek"tir.[18] Dolayısıyla gençlik, belirtilen bağlam ve çerçevede, sosyolojik açıdan toplumun sürekliliğinin sağlanmasında ve geleceğinde çok önemli bir fonksiyon görmektedir.

## Gençlik ve Din

Gençliğin dinî inanç ve davranışlarını bilimsel yöntemlerle anlamaya yönelik araştırmalar 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Batılı bilim adamları çeşitli anket formları hazırlayarak, örneklem gruplarının kendi ifadeleri doğrultusunda gençlerin dine yönelik tutum ve davranışlarını belirlemeye çalışmışlardır. Ülkemizde de özellikle son zamanlarda, İlahiyat fakültelerinin çoğunlukla din sosyolojisi, din psikolojisi ve din eğitimi alanlarında, gençler örneklem alınarak dinî hayat üzerine birçok alan araştırması yapılmaya başlanmıştır. Bu alan araştırmalarında, daha çok belirlenen örneklem grubunun, dinin inanç, duygu,

---

17 Vehbi Bayhan, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 2002, s.18.

18 Aylin G. Baran, "Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2013, s.8.

bilgi, davranış, toplumsal etki gibi boyutlarına yönelik tutum ve davranışları sorgulanmakta ve gençlerin dindarlık durumları betimlenmeye çalışılmaktadır.

Genel olarak Türk gençliğinin dine yönelik tutum ve davranışları olumlu ve oldukça yüksek düzeydedir. Gençler üzerine yapılan dinî hayatla ilgili alan araştırmaları da bu durumu doğrulamaktadır. Bu uygulamalı çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre Türk gençliği dinî inanç ve uygulamalara bağlılığını sürdürmekte ve onlar için din, hayatı anlamlandırma açısından önemini korumaktadır. Buna karşın dine yönelik olumsuz tutumlar ise oran itibariyle oldukça düşük düzeyde kalmaktadır.[19]

SEKAM'ın araştırma verilerine göre gençlerin neredeyse tamamına yakını (%90,4) duygu ve düşünceleri açısından dinden etkilendiklerini, yani dinin, en azından vicdani bir unsur olarak üzerlerinde etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Daha da önemlisi, yine benzer oranda olmak üzere (%90,3), gençler tutum ve davranışlarıyla da dinden etkilenmektedir. Yine araştırmanın bulgularına göre gençlerin %53,8'lık bir kesimi kendisini dindar (çok dindar+dindar) olarak tanımlamaktadır. Farklı kategorilerde olmak üzere kendisini dindar (çok dindar+dindar+biraz dindar) kabul edenlerin oranı ise %96,3'tür. Diğer taraftan gençlerin, ibadet boyutu itibarıyla, düzenli olarak beş vakit namaz kılmaktan, oruç tutmaya doğru gittikçe artan oranlarla belirgin bir ibadet hassasiyeti içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır.[20]

Hayatta bir anlam ve amaç arayan genç için din, benlik kimliğini oluşturucu ve dünyayı anlama ihtiyacını tatmin

---

19 Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1998; Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995; Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1997; Nurten Kimter, "Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

20 SEKAM, s.65-67.

ederek zihinsel açıklık sağlayıcı bir fonksiyon görmektedir. Dinin özellikle ibadet boyutundaki gereklerini yerine getirmese bile, sosyal hayatta dinî uygulamalara önem veren gençlerin sayısı hiç de az değildir. Dolayısıyla gençlerin çoğu en azından "söylemsel" düzeyde dindar olarak görülmektedir. Bu durum bir yönüyle gencin zihinsel gelişiminin tabiî bir sonucudur. Dinî değerlerin bir bütün olarak içselleştirilmesinin zorlukları karşısında, gençlerin dinle ilgilerini en azından entelektüel düzeyde sürdürmeleri bile, dinin onlar için taşıdığı varoluşsal önemi ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden kendilerini farklı farklı kimliklerle tanımlayan kimselerin zaman zaman dinî referanslara başvurmaları toplumumuzda sıkça rastlanan bir durumdur. Ayrıca din; diğer birçok toplumsal, ahlakî, kültürel, siyasî konuların kavramlaştırılma ve açıklamasında da önemli bir rol oynamaktadır.[21]

Kesin sonuçlu dinî tecrübelerin ve yaratıcı dinî atılımların genellikle genç yaşlarda veya en azından orta yaşlı kimselerde ortaya çıktığını ifade edebiliriz. Nitekim İslam'ı ilk kabul edenlerin büyük bir oranla genç insanlardan olması bu durumu doğrulamaktadır. Bunun sebebi gençlerin sahip olduğu karakter özelliklerinin İslam'ın evrensel değerleriyle örtüşmesidir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in İslam'a çağrısında gençlerin öne çıkmasında, gençlik döneminde var olan enerji, insanlığın geleceği için kaygı, duyarlılık, algılama yetisindeki artış, adalet duygusu, hoşgörü, yoksunluğa duyulan tepki, esneklik, dürüstlük, geleceğe duyulan iyimserlik, kimliğini bulmak için sürdürülen çaba vb. vasıfların etkili olduğunu söylemek mümkündür.[22] Bu bağlamda Peygamber Efendimiz, gençlik üzerinde önemle durmuş, onlara yüksek bir ruh ve ulvî idealler aşılamaya çalışmış, özgüveni yüksek, tenkitçi, özeleştiri yapabilen ve katılımcı

---

21 Hayati Hökelekli, "Gençlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.19.

22 Seyfullah Kara, "Hz. Peygamber'in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2013, s.9.

bir gençlik yetiştirmiştir.[23] Diğer taraftan yukarıdaki ifadelerin tersine dünya nimetlerinin gençlere daha cazip göründüğü, yaş ilerledikçe dindarlıkta belli bir artış olduğu da ifade edilebilir. Gerçekten de yaş gruplarının dinî hayatta önemli rolleri vardır. Genç yaştakilerin dine karşı kayıtsızlık göstermelerine karşın, yaş ilerledikçe dine karşı bağlılık doğru orantılı olarak artmaktadır. Esasen toplumların dinî hayatı içerisinde ileri yaştakiler geleneksellik ve muhafazakârlığın temsilcileri durumunda iken, "din değiştirme" genellikle genç yaşlarda görülmektedir.[24]

Bir dünya görüşü geliştirme, kendine yön verecek değerleri araştırma, hayatın anlamı ve kendisi açısından yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi arayış ve yönelişler gençlik döneminin kendine has davranış özelliklerindendir. Bir grup içerisinde yer alma, önder ve liderlere bağlanma yine bu dönemde önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Gençlikte, dinî ilginin şuurlu uyanışı ve gelişimi açıkça görülebilmektedir. Gencin gerek kendi iç dinamizmindeki iniş çıkışlar, gerekse toplumda sürekli değişen değer yargıları, dinî bakımdan bocalamalar, bunalımlar ve çelişkili durumların yaşanmasını kaçınılmaz kılar. Ancak gençlerin çoğu için din, "güvenlik", "kimlik", "bağlanma" ve "anlama" gibi psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlara cevap vermesi açısından çok önemli bir fonksiyon görmektedir.[25]

Türk gençliği üzerinde yapılan araştırmalarda inanç ve değerlere ilişkin bulguları yorumlarken, gençlerin dinî ve ahlaki gelişimleri, içinde bulunduğu durumun özellikleri kadar, bunun bağlamını oluşturan mensup olduğu toplumun tarih ve kültürünü de dikkate almak gerekir. Gençlerin dinî yönelim ve anlayışlarında, farklılaşan toplumsal şartlara göre bazı değişimler olması kaçınılmazdır. Fakat temelde gençlik psikolojisi

---

23 Kara, s.11-27.

24 Günay, *Din Sosyolojisi*, s.292.

25 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.266,267.

dine çok yakın ve dinle çoğu yönden ilgili ve ilişkilidir. Çünkü hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insanî görev ve sorumlulukların sınırı, duygusal ve sosyal arzuların tatmini gibi birçok konu gençlerin dinî güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır. Ancak, ülkemizde birbirine taban tabana zıt dinî anlayış, yorum ve uygulamalarla karşı karşıya kalan gençlerimizin, bunun sonucunda aşırı uçlara kayması veya dine ilgisiz olması yönündeki temayüllerinin önüne geçmek de göründüğü kadar kolay olmamaktadır.[26]

## Gençliğin Din Anlayışındaki Farklılaşmalar

Din, kişilerin dünya-kurma sürecinde stratejik bir rol oynamaktadır. Ancak, çeşitli toplum tiplerinde din, farklı formatlarda varlığını sürdürmektedir. Çünkü din ve dindarlık bir toplumdan öteki topluma göre değişmekte ve her topluma göre farklı dindarlık tipleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal değişmenin etkisiyle beraber sosyal bir gerçeklik olan dinde de bir takım değişmelerin ve çeşitlenmelerin, türlü etki ve tepkilerin ortaya çıktığı görüldüğünden, çeşitli toplum tipleri içerisinde dinin yer ve rolünün de değişmesi normal bir gelişmedir. Bu doğrultuda tarihî ve toplumsal bir fenomen olarak, bütün sosyal olaylar gibi dinî anlayışlar da değişmektedirler.[27] Önemli yapısal değişimlerin yaşandığı şehirleşme ve modernleşme sürecinde, kültürel yapıda olduğu gibi geleneksel dindarlık anlayışlarında da ciddî sarsıntılar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden modernleşme ile beraber yaşanan kültürel gelişme, çatışma ve uyum süreçleri, hayatı ve toplumu anlamlandırmada farklı din anlayışlarını da beraberinde getirmekte[28]; dinin sosyal hayattaki görev ve fonksiyonları değişikliğe uğramaktadır.

---

26 Hökelekli, "Gençlik ve Din", s.14,15.

27 Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: I", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.3, s.43.

28 Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dinî Yönelimler", İslâmiyât Dergisi, Ekim-Aralık 2002, C.V, S.4, s.81.

Diğer bir ifadeyle geleneksel kültür ve değerlerin zayıfladığı veya sınırlandığı modern toplumlarda, buna bağlı olarak geleneksel dindarlığın rolü azalırken, yeni dindarlık formları ve görüntüleri ortaya çıkmakta; dinin algılayış şekli değişmektedir. Esasında modern toplumlarda dinin geçirmekte olduğu sarsıntı; sanayileşme, kentleşme ve modernleşme öncesi bir toplum, kültür ve uygarlık düzeninde hayatiyet bulmuş olan geleneksel din ve dindarlık şekillerinin yeni ve modern bir toplum düzenine uyumu problemidir.[29] Bununla birlikte modernleşmenin etkileri, oldukça uzun bir durgunluk, kapalılık ve geleneksellik döneminden sonra özellikle son dönemlerde hızlı bir değişime bağlı olarak çeşitli uyum problemleri ve ikilemler yaşayan Türk toplumu gibi geleneksellikten modernliğe yönelen, ancak artık ne eskisi gibi geleneksel kalabilen, ne de tam anlamıyla modernleşebilen ve bu ikisi arasında bir tür geçiş ve hatta bocalama içerisinde olan toplumların hayatının hemen her alanında daha da çok derinden yankılar uyandırmakta; çelişkilere, çatışmalara ve bunalımlara yol açmaktadır.[30]

Bu bilgiler doğrultusunda Türk toplumunun, sosyolojik açıdan hemen hemen her alanda, ne geleneksel ne de modern toplumun karakteristiklerini yansıtan, tipik bir şekilde geçiş toplumu olmanın temel özelliklerini gösteren bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Bu tespit, gençler için de geçerlidir. SEKAM'ın araştırma sonuçlarına göre gençliğin %12'si kendisini "modern", %16'sı "geleneksel", %72'si ise "biraz modern-biraz geleneksel" olarak tanımlamaktadır. Bu bulgu, "melez" bir durumu temsil etmekte ve gençlerin "ne o, ne de bu" olamadıklarını göstermektedir. Gençler, inanç ve kabulleriyle, tutum ve tavırlarıyla, eylem ve davranışlarıyla ara bir konumdadırlar. Bunun ise hem ferdin kimlik ve kişiliği açısından, hem de

29 Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: II", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.4, s.57.

30 Ünver Günay, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", Türk Yurdu Dergisi, S.116-117, s.81.

toplumsal değerler, uyum ve denge açısından oldukça önemli bir problemler yumağına işaret ettiği açıktır.[31]

Yukarıda ifade edilen bu durumu, tarafımızca üniversite öğrencilerinin dindarlık kriterlerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmada da görmekteyiz. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre gençler, ağırlıklı olarak kitabî öğretilere uymaya ve ibadetleri düzenli bir şekilde yerine getirmeye ilişkin içeriklere dayanan "geleneksel dindarlık" ve büyük oranda doğruluk, vicdan temizliği, hümanizm ve evrensel ahlâkî değerlere bağlılık gibi ilkelerin öne çıktığı "modernist dindarlık" ve kısmen de halk arasında değişik şekillerde ve kurumlaşmamış tarzda varlığını sürdüren "popüler dindarlık" anlayışının birbirine karıştığı "karma dindarlık" şeklinde adlandırılabilecek bir dindarlık algısına sahiptir.[32]

Kimliklerin melezleşip, "ne o, ne de bu" biçimine dönüşmesinin yanı sıra, din algısında da benzer bir karmaşanın yaşandığını söylemek mümkündür. Dini önemseyen ve ölçü kabul eden, hatta başta namaz olmak üzere, bazı ibadetleri düzenli olarak yerine getirdiğini söyleyen gençlerin bir kısmının, dinî-ahlâkî değerler, din-aile değerleri, din-bireyler arası ilişkiler gibi birçok konuda dinden bağımsızlaştıkları; dini, daha çok vicdanî bir unsura dönüştürdükleri veya daha doğru bir tanımlamayla dini, hayattan uzaklaştırdıkları, seküler bir hayat tarzının ve din algısının yaygınlık kazandığı da gözden uzak tutulmaması gereken bir olgudur.[33]

Gençlik döneminde çevreye ve özellikle de arkadaşlara yönelme sonucunda bağımsızlık duygusu en yoğun bir şekilde kendini gösterir. Buna bağlı olarak anne-baba ile olan ilişkiler çatışmalı bir hal almaya başlar. Her iki taraf da yaş ve anlayış

31 SEKAM, s.23-24.

32 Bkz. Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.

33 SEKAM, s.75.

farkları sebebiyle birbirlerini anlamakta güçlük çekerler. Genç, anne-babasını tenkit etmeye, onların güç ve kapasitelerinin yetersizliğini sorgulamaya başlar. İstediği gibi davranma ve özellikle arkadaşlarıyla beraber hareket etme arzusu taşır. İşte gençteki bu bağımsızlık duygusu, onun dine karşı da olumsuz bir tavır almasına sebep olabilir. Dinî değerlerle bağımsızlık duygusu arasında bir çatışma yaşanabilir. Çünkü din, her şeyden önce bir bağlanmayı gerektirir. Dinî değerler, bireyin davranışlarına yön vererek onu bağımlı kılar.[34] Nitekim SEKAM araştırmasının sonuçlarına göre her üç gençten ikisi, insanlara ilişkin bir güven sorunu yaşamaktadır. Gençlerin %68'i insanlara güvenmemekte, insanları güvenilir bulmamaktadır. Güven noktasında gençlikte en ciddi sorun, "babaya güven" konusunda ortaya çıkmaktadır. Genel olarak gençlerin %36'sı "babaya dâhi güvenilemeyeceğini" ifade etmektedir. Gençliğin bu denli bir güven sorunu yaşaması, üzerinde durulması gereken ciddî bir psikolojik, ahlâkî ve sonuçları itibari ile de sosyal bir yaradır. Bu sonuçlar, aynı zamanda, aile, akrabalık, toplumsal bağların ve dayanışmanın çözülme noktasına geldiğini; bireyselliğin, bireysel yaşamın etkin olmaya başladığını da göstermektedir.[35]

Gençlerin dinî hayatını konu edinen alan araştırmalarının sonuçlarına göre gençlik evresindeki kişiler yüksek bir dinî potansiyelle birlikte, dinî kararsızlık, şüphe, arayış ve buna bağlı olarak dinî değişim ve dönüşümleri yoğun olarak yaşamaktadırlar.[36] Şüphe etmek, gençlik döneminin din konusundaki en karakteristik özelliğidir.[37] Gençlerin özellikle okuduğu dersler ve kitaplardan öğrendiği bilimsel görüşlerle kendisine telkin

---

34 Naci Kula, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.66.

35 SEKAM, s. 85, 86.

36 Hökelekli, "Gençlik ve Din", s.13.

37 Bu konu ile ilgili yapılan bir alan araştırmasının sonuçları için bkz. Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler" *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.255-306.

edilen dinî anlayışların çelişmesi durumunda bu şüphe daha da derinleşir. Gençlik çağında dinî açıdan yaratıcılık kazanılırken en çok etkilenen faktörler arasında okunan dersler, arkadaşlar arasında yapılan konu ile ilgili tartışmalar, zihnî yönden olgunlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, kişi ve çevreden gelen etkiler, dindarların ve din adamlarının tutumları sayılabilir. Sıralanan bu faktörlerin ve diğer unsurların etkileri sonucunda gençlik çağının ilerleyen dönemlerinde kişi ya çocukluktan beri kendisine aktarılan din anlayışını olduğu gibi alır veya bazı konuları kabul eder, bazılarını reddeder ya da inkâr yoluna sapabilir.[38]

Daha önce de işaret edildiği gibi ülkemizin yakın tarihinde bütün geleneksel kurum ve yapıları da içine alan çok köklü sosyal ve kültürel değişimler yaşanmış ve halen de yaşanmaktadır. Bu değişimler zorunlu olarak çeşitli uyumsuzluk ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçten en fazla etkilenen kesimlerin başında ise gençler gelmektedir. Değer yargıları hızla değişen Türk gençliği; içinde yaşadığı toplumun değerlerinin de hızla değişmesi karşısında çoğu zaman kimlik bunalımları yaşamış ve çıkmazlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda Türk gençliği genel olarak ya hiçbir değere inanmayan, ideal ve amacı olmayan, günübirlik şeyler ve maddî zevklerle oyalanan, kendisine ve çevresine yabancılaşan bir hâle gelmiş, ya da bir takım dinî ve ideolojik gruplara katılarak kimlik ve kişiliğini kaybetme noktasına varan bir bağlanmaya kadar gitmiştir. Bu durum; gençlik döneminin dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel değerlere karşı tenkit, tepki, şüphe ve güvensizlik, yeni arayış ve tercihlere yönelme, dine ilgisizlik veya tam tersi dinî grup veya cemaat içerisinde kendini tamamıyla dine verme gibi davranış eğilimlerinin varlığını yoğun olarak hissettirdiği bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır.[39]

---

38 Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1977, s.39-42.

39 Hökelekli, “Gençlik ve Din”, s.13,14.

Görüldüğü üzere ergenlik döneminde bağımsızlık güdüsünün güçlü etkisini yaşayan gençler; ailelerinin etki alanından uzaklaşırken, akran grubunun tesiri altında kalmaktadır. Ailesinden ve okulundan yeterli dinî rehberliği alamayan gençlerin bir kısmı bu alandaki boşluklarını din alanını istismar eden bir takım gruplar kanalıyla doldurmaya çalışmaktadır. Kimlik arayışı içerisinde bocalayan, belirsizlik ve karmaşadan bunalan, toplumdaki yerini ve görevini belirlemekte zorlanan, manevî ve ahlaki ideallerini gerçekleştirmek için bir yol arayan gençler için bu oluşumlar bir çıkış kapısı olarak algılanabilmektedir. Bu tip yapılara giren gençlerin yapması gereken tek şey ise sadece "itaat" etmektir. Uyulması gereken tek toplumsal çevre dinî grup aidiyeti olunca, sosyal kimlik bir dinî grup kimliği olarak şekillenmektedir. Bu durum da dinî ve sosyal hayat açısından yeni bir takım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Aslında din, bireylerin ve özellikle de gençlerin ruh sağlığını koruyucu ve geliştirici en güçlü etkenlerden biridir. Ancak dinin bu etkisi; doğru ve yeterli bilgi, bilimsel öğretim ve anlatım ve sosyal destekle işlerlik kazanır. Dinî yönden gelişmesini tamamlamamış gençlerin benlik yapısı içten ve dıştan sayısız etkiye açık olduğu gibi, temelde yanlış yapılanmış bir dinî anlayış ve yaşayışın doğuracağı sapma ve yabancılaşmaların önünü almak da çok kolay değildir.[40]

Sonuç olarak, ülkemizde özellikle yakın dönemde din alanında yaşanan kırılma noktaları ve bu bağlamda gençlik din ilişkisiyle ilgili yapılan tartışmalar dikkat çekmektedir. Bu tartışmaların odak noktasını ise gençler arasında deizm ve ateizmin yaygınlaştığı ve gençlerin din ve din alanındaki hususlara kayıtsız kalarak mesafe koyduğu ve dinî alanla ilgili bir "güven sorunu" yaşadığı iddiası oluşturmaktadır. Ortaya konan bu önermenin geçerliği, oldukça tartışmalıdır. Ancak şu bir gerçektir ki, toplumların geleceği olan gençlik; doğru bir din anlayışıyla kimliklenmezse, gençlerin dinî duyguları bazı

40 Hökelekli, "Gençlik ve Din", s.21-27.

çevreler tarafından değişik sebeblerle suistimal edilirse, gençler ortaya konan söylem ve eylemlerle dini, hayatlarına anlam katan güvenilir bir liman veya sığınak olarak değil de çıkar ve çatışmaların, ötekileştirmenin yaşandığı bir alan olarak görme eğilimine sürüklendirilirse ülkemiz açısından çok sancılı süreçlerin ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelir. Dolayısıyla psikolojik ve sosyolojik perspektif ihmal edilmeden ve öncelenerek gençlerin din ve dinî değerlere ilişkin talep ve ihtiyaçlarının, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat fakülteleri tarafından sağlıklı bir şekilde doldurulması gerekmektedir.

## Kaynakça


AKGÜL, Mehmet, *Türkiye'de Din ve Değişim*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

ARSLANTÜRK, Zeki, *Kutsalın Dönüşü - Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul, 1998.

AYDIN, Mustafa, *Gençliğin Dini ve Sosyal Değerleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya, 1999.

BARAN, Aylin Görgün, "Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2013.

BAYHAN, Vehbi, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 2002.

BAYHAN, Vehbi, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, 1997.

BERGER, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.

ÇELİK, Celaleddin, "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dinî Yönelimler", İslâmiyât Dergisi, C.V, S.4, Ekim-Aralık 2002.

ÇELİK, Kezban, "Genç Olmak Zor İş: Türkiye'de Genç Olmayı Etkileyen Bazı Unsurlar", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2013.

FIRAT, Erdoğan, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1977.

GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜNAY, Ünver, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: I", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.3, 1986.

GÜNAY, Ünver, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: II" Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.4, 1987.

GÜNAY, Ünver, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", Türk Yurdu Dergisi, S.116-117, 1997.

GÜNDÜZ, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002.

GÜRSES, İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.

HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

HÖKELEKLİ, Hayati, "Gençlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

KARA, Seyfullah, "Hz. Peygamber'in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2013.

KARAKAYA, Semra, *Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm'un Karşılaştırmalı Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

KİMTER, Nurten, "Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

KOŞTAŞ, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

KULA, Naci, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

ŞENOL, Dolunay, İbrahim Mazman, "Gençlerin Kimlik Algılarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme", Gençlik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2013.

TAŞ, Kemaleddin, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005.

UĞUREL-ŞEMİN, Refia, *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

VATANDAŞ, Celalettin, *Türkiye Gençlik Raporu*, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2013.

YILDIZ, Murat, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*, İzmir, 2003.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

# GENÇLERİN YENİ DİNİ HAREKETLERE KATILIMININ PSİKOLOJİK NEDENLERİ: BİREYİN ARAYIŞI MI? HAREKETİN BAŞARISI MI?

***Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT***
***Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi***

Yeni Dini Hareketlerin çoğunun hedef kitlesini 15-25 yaş arasındaki gençlerin oluşturduğu bir vakıadır. Bu hareketlerin çoğunun hedef kitlesi gençler olduğu için bu tür dini hareketler *"gençlik dinleri/tarikatları"* olarak da tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bazı hareketler çocukları ve gençleri kazanmak için ayrı birtakım projeler hayata geçirmeye çalışmaktadır. Örneğin *Sahaja Yoga* hareketi çocukların eğitimi ve gelişimi için İtalya, Hindistan, Kanada gibi ülkelerde çeşitli okullar açmıştır. Bu okullarda özellikle küçük yaştaki çocuklara bir yıl gibi bir sürede sıkı disiplin altında bir eğitim verilmektedir. Bir diğer Yeni Dini Hareket *Tanrı'nın Çocukları*, "Gençliğe Ulaşma (YouthReach)" projesiyle gençlere yönelik çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Hareketin İngiltere'deki genç üyelerinin, Londra ve diğer birçok şehirde uyguladıkları sokak tiyatroları projesi örnek olarak verilebilir. Tanrı'nın Çocukları Hareketi bu tarz uygulamalarla gençleri daha iyi bir hayata sahip olma yolunda yönlendirdiklerini iddia etmektedirler.[1]

Günümüzde insanların, modern hayatın yabancılaştıran ve yolunu kaybettiren etkilerinden korunmak için bir ölçü

1 Turan, Süleyman, Yeni Dini Hareketlerin Üye Kazanma ve Kazandıkları Üyeleri Elde Tutma Yöntemleri, 4. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu 3-4-5 Mayıs 2018, Alanya, 298.

arayışında olduğuna hükmedilir. Bu bağlamda Yeni Dini Hareket (YDH) mensubiyeti *ilk olarak*, modern dünyada hakikati yaşamak adına zamanı geri almaya dair bir arzuyu yansıtmaktadır. *İkinci olarak*, bu aidiyet aynı zamanda kadim olan hakikati modern zamana taşıyarak onu çağdaş ve seküler bir düzlemde eyleme/yaşama taşıma isteğini ifade etmektedir. Bu noktada Yeni Dini Hareketler, moderniteye karşı bir protesto şeklinde nitelenmektedir. Bu argümanın hedefinde kurumsallaştırılmış dinin ve seküler yapının bireyin eliyle yapı bozuma uğratılması vardır. Bu durum 'din'e yeninin ve modern bir sosyal yapı olan "hareketin" katılması; 'yeni' yani 'seküler' olana da "dinin" katılmasıyla gerçekleşmektedir. Bunun için de pek çok Yeni dini hareket modern, anti-modern, hatta bazen post-modern unsurlarla kaynaşır. Bunlar hem moderniteye uyum unsurlarını hem de ona direnmenin unsurlarını içerirler.

Yeni Dini Hareketler, oldukça çeşitli ve renkli bir görünüm arz etmektedir. Bazıları teolojik olarak oldukça tutucu; bazıları radikal bir biçimde yenilikçidir. Bir kısmı geleneksel dinler içerisinden ortaya çıkarken diğer bir kısmı, birçok karşıt düşünceye sahip inancın bağdaştırılması/senkretik bir görünüm sergilemektedir. YDH'lerin büyük çoğunluğu Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmasına karşın Asya, Afrika ve Latin Amerika kökenli hareketlerin sayısı son yıllarda hızla artmış ve artmaya da devam etmektedir. Yine bazı hareketlerin büyüyerek üye sayılarını artırmalarına karşın, diğer bazı YDH'ler batınî (ezoterik) ve gizemli yapıları dolayısıyla zayıflamış ya da ortadan kaybolup gitmiştir. Bu ve benzeri hususlar, konuyla ilgilenen araştırmacıların da dikkat çektiği üzere (Chryssides, 2012, s.xi) YDH'leri tanımlamayı zorlaştırmaktadır. İşaret edildiği üzere YDH'lerin bazısı Hinduizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi dünya dinleri içerisinden çıkarak gelişme gösterirken bir bölümü ise senkretik ya da her türden inanç disiplinlerini birbirine karıştırarak onlardan yeniden bir sonuç çıkarmak/seçmecilik (eklektik) bir yapı arz etmektedir. Bundan dolayı YDH'ler genellikle

kökenlerindeki ana dinlerin bir mezhebi veya tarikatı olarak görülürler. Buna karşılık YDH'ler kendilerini geleneksel dinlerden ayırma gayreti içerisindedirler. Bazı araştırmacılar bu gayreti iki gerekçeyle açıklamaktadır: Birincisi, YDH'ler içinde doğdukları mahalli büyük dinin, yeni yorumlarını içerdikleri ve geleneksellikten ayrıldıkları için insanların zihinlerinde oluşan olumlu veya olumsuz önyargılarla anılmak istemezler. Ana dinin bir mezhebi veya tarikatı olmayı küçültücü, ayırıcı ve sınırlandırıcı olarak değerlendirirler. İkincisi ise "sekt/kült" kavramı olumsuz anlamlar çağrıştırmanın yanı sıra hukuki birtakım mahzurları da beraberinde getirmektedir. YDH'ler, "sekt/kült sapkın gruplar" kelimesinin çağrıştırdığı olumsuzlukları önlemek ve daha rahat faaliyet yürütebilmek için kendilerinin "sekt" değil, bilakis "yeni bir din" olduklarını iddia etmektedirler.[2]

Yeni Dini Hareketler kavramı, alana dair çalışan uzmanlara göre kökü bazı Yunan filozoflarına kadar götürülebilir. Bununla birlikte 1800'lerde daha net bir oluşum zemini bulan, 1950'lerden (II. Dünya Savaşı'ndan) sonra ortaya çıkan, 1960 ve 1970'lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve ***söylemlerinde coşkun bir dinî, ruhî ve felsefî yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları*** ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.[3]

---

2 Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Yeni Dini Akımlar", *Dinler Tarihi Araştırmaları II,* (Sempozyum 20-21 Kasım 1998, Konya), Ankara: Dinler Tarihi Derneği, 81.

3 Melton, J. Gordon, Critiquing Cults: An Historical Perspective, 2006; E. Gallagher, & M. Ashcraft, *Introduction To New and Alternative Religions in America,* 126-142; Westport Ct: Greenwood Press, 126; Kirman, M. A., Yeni Dini Hareketler: Tanım ve Kapsam. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dinî Hareketeler Tarihsel, Teorik ve pratik Boyutlarıyla, Açılımkitap, İstanbul, 2014,17*; Özkan, A. R., Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri. T. Süleyman, & S. Faruk, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*, 27, Açılım Kitap, İstanbul, 2014; Dawson, L. L., Yeni Dini Hareketlerin Anlamı ve Önemi, S. Turan, & F. Sancar, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*, Açılım Kitap, İstanbul 2014, 49; Saliba, J. A., Yeni Dini Hareketlere

***YDH'lere katılmak, sadece Yeni Dini Hareketlerin stratejik başarısı mı? Yoksa bireyin modern çağda hayat tarzının kendisine sunduğu imkân mı? Ya da arayışının karşılık bulduğu anlam alanı mı? Müptelası olmaktan kendisini alamadığı kavurucu bir kısır döngü mü?*** Yeni dinleri inceleyen psikologlar, YDH'lere katılan bireylerin profillerini oluştururken kişiliği oluşturan unsurların birçoğunu birer faktör olarak inceleme ihtiyacı duyarlar. Yeni bir katılımcı herhangi bir uzmana veya akranına danışmadan, kendi tercihiyle davranış şekillerini, düşünce biçimlerini, kişiler arası ilişkilerini ve hayat tarzını değiştirebilir. Bu aşamada, bireyi kimilerine göre "sapkın bir hayat tarzı" olan bu arayışına sürükleyen kişilik özellikleri midir? Eğer kişilik özellikleri veya sorunları ise bu sorunları betimlemek mümkün müdür? Burada, YDH'lere katılımın bireyden kaynaklanan psikolojik nedenleri teorik ve alan çalışmalarının sonuçlarından hareketle aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ***genel olarak yeni bir dini harekete katılımın birey bağlamında muhtemel temel nedenleri olarak şu unsurlar aktarılmaktadır: Yoksunluk (mahrumiyet), yabancılaşma, dinî meselelerle kafası meşgul olma temayülü, kişinin kendi şahsiyeti hakkındaki kararsızlığı ve şahsî bunalım tecrübesi. Sonuç yeni dine katılan kişinin aklen ve ruhen sağlıklı olmadığıdır***.[4]

## 1.1. Mahrum Bırakılmış Birey

Sosyal bilimlerde ***işlevsellik*** kuramı muhtemelen en yaygın olanıdır. Bu teori, YDH'lerin geleneksel dinlerin karşılayamadığı pratik ve psikolojik insânî ihtiyaçları gidermek üzere ortaya çıktığını ifade eder. YDH'lerin insanlara özellikle kültürel ve sosyal değişiklikler sırasındaki beşeri problemlerle baş etmede

---

Disipliner Yaklaşım: Beşeri ve Sosyal Bilimler Bakış Açısından. S. Turan, & F. Sancar, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla*, Çev. M. İlhan, Açılım Kitap, İstanbul 2014, 91; Bromley, 2014, 109; Clarke, 2005, IV; Chryssides, 2007.

4 Saliba, 2014, 82; Saliba, 2003, 78.

fayda sağlamak için meydana geldiğini savunur. Glock (1973), yeni dinlerin ekonomik, sosyal, psikolojik, etik ve felsefî yoksunluklara bir cevap olarak ortaya çıktığını açıklar. Bu görüşü destekleyenler, ***geleneksel dinlerin*** modern bireyin ihtiyaçlarına etkin bir şekilde cevap veremeyeceğini temel alarak, yeni dinlerin kültürel krizden kurtarma imkânına işaretle işlevselliği dini yapıları anlama alanına uygulamaya çalışmışlardır.[5]

Dinin bastırılmış duyguların ifadesi, kalpsiz dünyanın kalbi, ruhsuz ortamların ruhu olduğunu söyleyenler veya inançların hem bireysel hem de sosyal engellenmelere karşı bir reaksiyon ve kitleleri kontrol altında tutma yolu olduğunu düşünenler yoksunluk teorisine atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda, Yeni Dini Hareketlerin çoğunluğunu teşkil eden beyaz orta sınıf idealist genç insanların çoğu zaman yalnız, bunalımlı ve belirsiz gelecek karşısında endişeli olduğu belirtilir. Bu kişiler bağımlı olmaya eğilimlilerdir. Şefkate hararetle muhtaçtırlar. Kendi hissî dayanaklarını temin edemezler, kendi değerlerini hissetmek, aidiyet hissi ve hayatını anlamlandırmak için harici güçlere ihtiyaç duyarlar. Alıngandırlar, sıklıkla onları hayal kırıklığına uğratan ve onlara değer vermeyen toplumun geneline karşı düşmandırlar. Yetişkinliğin bir talebi olduğu kadar pek çok kişi tarafından arzuyla beklenen özgürlük onlara ezici gelmektedir. Mahrumiyet teorisine göre insanlar sosyal, psikolojik veya fiziksel yönden bir şeylerden mahrum olmanın yanında ideolojik olarak bir grubun, dinin veya mezhebin mesajını almaya hazırdır. Bu bağlamda YDH üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını tatminini araştıran gençler olması durumun bu teoriyle açıklanmasını gerekli kılmaktadır.

Birey veya grupların maruz kalabilecekleri mahrumiyet beş şekilde gerçekleşmektedir:

***Ekonomik mahrumiyet:*** Toplumda gelir dağılımından kaynaklanan bir mahrumiyet olarak görülür. Birey kendisini

---

5 Saliba, 2014, 90.

standardın altında görmektedir. Kişilerin ekonomik düzeylerinin göreceli olduğu söylenebilir. Fakat burada önemli olan başkalarının kişiyi hangi düzeyde gördüğü değil, kişinin kendisini hangi düzeyde gördüğüdür.

***Sosyal mahrumiyet:*** Kişinin prestij, statü, sosyal katılım vb. konularda kendisini düşük görmesi ve bu sebepten çevresi tarafından kabullenilmediği hissini yaşamasıdır.

***Organizmik mahrumiyet:*** Zihinsel ve fiziksel mahrumiyetleri kapsar. Herhangi bir bedensel ya da zihinsel özür nedeniyle kişi toplumla bütünleşme hissini yakalayamaz.

***Ahlaki (etikal) mahrumiyet:*** Kişinin artık toplumun temel değerlerinin kendi hayatını düzenleme kabiliyeti taşımadığı ve kendisinin yeni bir alternatif bulması gerektiği hissini yaşamasıdır.

***Ruhsal (psişik) mahrumiyet:*** Kişi maddi tatminler anlamında problemler yaşamaz, fakat manevi olarak yaşantısından zevk almamaktadır. Ruhsal mahrumiyet genelde şiddetli ve çözümlenememiş sosyal mahrumiyetin ardından yaşanır.[6]

YDH'lere katılanlar ekonomik olarak orta ve üst sınıf bir aileye sahip olan toplumun avantajlı, iyi eğitimli bireyleridir. Ayrıca YDH'lere katılımın çoğunlukla sosyal ve ruhsal mahrumiyet neticesinde gerçekleştiği kao, bul edilir. Bunun için de ***başarılı kültler toplumun ayaktakımından ziyade elit tabakasına göz dikmektedirler.*** *Scientology, Moonculuk, Hare Krishna Hareketi, Rajneesh ve Church Universal ve Triumphant tarikatları için verilen rakamlar bu durumla örtüşmektedir. Din ve hareketler arası geçiş yapanların ebeveynleri genellikle profesyonel, iş idarecisi veya iş dünyasının idari kesimlerinde çalışan kimselerdir.*[7]

6 Köse, A. Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri. *Türkiye'de Misyonerlik Faliyatleri*, Ensar Yayınları, İstanbul 2004, 412.

7 Dawson, 2014 b, 218.

Yeni Dini Hareket katılımcısının iyi eğitimli ve avantajlı ekonomik bir düzeyde olması onu bazı durumlarda dezavantajlı kılabilmektedir. Şöyle ki daha ziyade ailesinin sunduğu bu sosyal refah düzeyi onu geçmişte baş edemeyeceği bir sorunla karşılaşmaktan alıkoymuş olabilir. İyi eğitimli olması onu *hakikatin ve hayatın ne olduğu* sorusuna götürdüğünde ahlaki ve ruhsal yoksunluk hissiyle YDH'lerin vaatlerine rehin kılabilir.[8] ***YDH'lerin liderleri bu yetişkin zaaflarını kullanır ve muhtemel üyeleri daha iyi ve daha mutlu bir hayat vaadiyle kandırır. Birey bir kez buna katıldı mı bu uygulamanın esiri haline gelir (duygusal/fiziksel). Bu hareketin amaçları felsefi ve teolojik beklentileri doğrultusunda ağır bir doktrin sürecinden geçer. Yeni üyeler bir müddet barındırılır ve toplumdan uzaklaştırılır. Yeni inancını özgürce seçmez, daha ziyade onun esiri olur. Çünkü yeni inanç sisteminde devamlı güdülenirler, asla soru soramazlar, orada bulunmalarını sorgulayamazlar, gitmeyi ya da kalmayı kendileri seçemezler***.[9]

Yeni Dini Hareketlerin oluşumuyla ilgili mahrumiyet teorisinde, bireyin kendini bir şekilde zarara uğramış ya da mahrum bırakılmış hissettiği fikrinden hareket edilir. Bu durum, birbirinden farklı alanlarda imkân dâhilindedir. Toplumsal mahrumiyetlerin, eğilim olarak kilise tarzı organizasyonlara yol açtığı; fizyolojik mahrumiyetlerinse YDH'lere davet ettiği belirtilir.[10] Yoksunluk teorisi, YDH'lere katılımı açıklamak için araştırma yapanları cezbetse de birkaç açıdan eksik olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda başka nedenlerin araştırılmasını gerektirmektedir.

---

8 Saliba, 2003, 80.

9 Saliba, 2014, 84.

10 Holm, N., *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. A. Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, 36-37.

## 1.2. Yabancılaşmış Birey

Değişik kültür veya dinlerden kaynaklanan yeni dinî oluşumlar, günümüzde geleneksel kültüre karşı ciddi bir tehdit veya meydan okumadır. Zira bunlar hem insanların geleneksel kültüre karşı yabancılaşmalarına yol açmakta hem de onların yaygın davranış kalıplarından farklı tavır ve davranışlar geliştirmelerine, dolayısıyla mensubu oldukları topluma karşı yabancılaşmalarına neden olmaktadır.[11]

Yabancılaşma *insanların kendi özünden, ürününden, kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan tarihi, sosyolojik, kültürel ayrıca tabii ve toplumsal çevresinden koparak onların egemenliği altına girmesi*dir. Yabancılaşma kavramı insanın bütünlüğünü kaybetmesi temelinde, birey ile onun dünyası arasındaki karşılıklı ve birbirine geçmiş ilişkinin bilinçte kaybolduğu bir süreç olarak ifade edilmektedir.[12] Bireyin kendisine, diğer insanlara ve dünyaya yabancılaşması olarak da tanımlanan[13] bu kavram daha kapsayıcı bir şekilde üç temel anlam alanına atıfla tasnif edilebilir: Bunlardan birincisi, insanın biyolojik ve psişik yapısal özelliklerine (fıtrat) yabancılaşmasını ifade eden ***bireysel yabancılaşma***, diğeri ise kişinin diğer insanları ikiyüzlü, bencil ve ilgisiz, sosyal düzeni de baskıcı bir şekilde algıladığı durumlara referansta bulunan bir sendrom olarak tanımlanan ***sosyal yabancılaşmadır.*** Dinî hayatta meydana gelen, ana modelden ve merkezden sapmaları ve dinin insan üzerindeki etki ve fonksiyonlarındaki zayıflamayı ifade etmek üzere kullandığımız

---

11 Yitik, 2014, 255.

12 Karaca, F., *Yabancılaşma ve Din Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi,* Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, 37; Cevizci, A., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, 906; Sezen, Y., *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik.* Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, 93; Ünal, 2011,165.

13 Saliba, 2003, 81.

***dinsel yabancılaşma*** kavramı da, yabancılaşma kavramına yüklenen diğer bir anlamı oluşturmaktadır.[14]

Gençlik, bu dönemde “dünyaya yabancılaşma” duygusuyla “her şeyi yapabilecek denli güçlü olma” duyguları arasında gelip gider. Gençliğe yabancılaşma, dünyayı gerçek dışı bir yermişçesine algılama, soyutlanma ve insan ilişkilerinden kopma biçiminde tecrübe olarak yansıyabilir. Yabancılaşmanın en yoğun yaşandığı dönem de gençlik dönemidir. Bu duygu, kısmen genç insanın dünyadan ve diğer kuşaklardan gerçekten kopuk olmasından, kısmen de benliğiyle dış dünya arasındaki uyuşmazlıkları yaşayış biçiminden kaynaklanabilir.[15]

***Dinsel yabancılaşma kavramı, insanın fıtratından başlayarak, Allah-insan ilişkisinin kurulamaması, zayıflaması, kopması, bu ilişkinin üzerine kurulduğu değerlerin bozulması, dinsel sembol ve kurumların fonksiyonlarını icra edememesi şeklinde tanımlanabilir.*** Bu bağlamda Allah-insan ilişkisinin kurulamaması (dine ilgisiz veya karşı olmak) “dine yabancılaşma” olarak isimlendirilebilir. Nitekim birçok insanî güdünün dinî hayatı yönetmesiyle dinin gerçek özünün bozulması ve bu şekilde topluma lanse edilmesinin muhtemel mühtedileri dinden uzaklaştırması, dinsel yabancılaşmanın “dine yabancılaşma” olarak nitelendirilebilecek boyutunu oluşturmaktadır. Bunun sonucu ise, genellikle dinsel bir inanca sahip olmama, faydacı, tutarsız, dış güdümlü bir dinî yönelim içerisinde saplantılı ve dogmatik bir dindarlık olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre dinî olarak gerçekte ihtiyaç duyulan şeyler yerine, yapay gereksinimler ikame edilmesi, diğer şeylerde olduğu gibi dinde de yabancılaşma meydana getirmektedir.[16]

---

14 Karaca, 2014, 39; Berger, 2011, 170.

15 Geçtan, E., *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*. Remzi Yayınları, İstanbul 1989, 96; Gürsu, 2015, 50; Gürsu, 2012, 112-113.

16 Karaca, 2014, 109.

Yabancılaşmanın birey ve toplum hayatında gözlemlenebilen birçok yansıması bulunmaktadır. Birey düzeyinde konuya yaklaşıldığında yabancılaşmanın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, benliğin zayıflaması ve hatta yok olmasıdır. Hayatın anlamını kaybetmesi, insanın iç dünyasında içine düştüğü çelişki ve çatışmalar, aşırı derecede bencilleşme, daha yüksek değerler ve hedefler için mücadele gücünü giderek kaybetmek yabancılaşmış benin içine düştüğü bunalımlar olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yabancılaşmayla birlikte insanda; benlik yitimi, kaygı durumları, yalnızlık, umutsuzluk, kişiliksizleşmek, köksüzlük, anlamsızlık, tecrit edilmişlik, kötümserlik, değer ve inanç yitimi gibi bir dizi psiko-sosyal bozukluk meydana gelmektedir.[17] Yabancılaşma, tanımında aktarıldığı üzere temelde tuhaf ve tekbaşınalığa götüren bir tecrübedir. ***O, bireyin kendisini ne yakınlarına, ailesine ve toplumuna ait hissetmesini; ne de onlara karşı sıcak bir iletişim içerisinde olmasını sağlar. Düşük öz-saygı, birincil ilişkilerin eksikliği, kişisel hatalar ve memnuniyetsizlikler bireyi yabancılaşmaya yakınlaştıran temel unsurlardır. Satanist kültler, şiddet eğilimli sokak grupları, Neo-Nazi ırkçı hareketler, terorist organizasyonlar gibi marjinal gruplar, yabancılaşmış bireylerin cenneti olarak ifade edilmektedir***.[18]

Saliba'ya göre modern toplumlarda yabancılaşma ***"çok güçlü, oldukça yaygın ve gerçekten de belirleyici bir trend"e*** dönüşmektedir. Bu bağlamda, güçlü bir dini geçmişe sahip geneleksel ailelerin ergenleri, din tercihi konusunda düşünme seçeneği sunan aile ortamında büyüyen gençlerden daha fazla yabancılaşma duygusunu yaşadıkları söylenir. Saliba'nın çoğulcu Batı toplumları için yapıtığı bu tespitin ülkemiz için ne derece doğru olduğunu irdelemek gerekir. ***Bütün dinleri aynı düzeyde hakikat gören çoğulcu yaklaşıma göre seçeneklerin çokluğu ve tercih hakkının yaygınlığı ve imkanı olumlu bir***

17 Karaca, 2014, 159-160.

18 Saliba, 2003, 81.

***durumdur. Fakat bu tespit aynı zamanda tek hakikat olduğunu iddia eden İslâm gibi dinler için olumsuz bir düzlemi ima etmektedir. Burada -bizler haklı olarak- İslâm'ın hakikat iddiasını güçlü bir şekilde ifade ettiği kadar; aynı düzeyde insana seçme ihtiyarını da insanlığa ilan edişini hatırlatmak durumundayız. İslâm'ın tek hakikat oluşu veya güçlü hakikat iddiası onun gücünden kaynaklanır. Yoksa İslâm dinin düşünmeye veya dinleri sorgulamaya mâni olduğunu ifade etmez.*** Batı dünyasının din bağlamında yaşadığı olumsuz tecrübeler, Batı toplumlarını dine karşı yukarıda belirtildiği nitelikte bir konumlandırmaya götürmüştür. Bu tecrübe Müslüman birey ve toplum için aynı nitelikte yaşanan bir durum değildir. Fakat, iletişim araçlarının nerdeyse sınırsız kullanıldığı bir dönemde, bilimsel araçların ve kültürel unsurların Batı'nın düşünce ve tecrübe empeyalizmi bağlamında araçsallaştırıldığı bu zaman diliminde modern bireyler olarak elbette Batı'dan etkilenmekteyiz. Bu aşamada Müslümanların aile ortamında dinden veya dinlerden nasıl bahsettikleri önem arzetmektedir. Bununla birlikte ***ebeveynin***, hem sahih ve yetkin bir dindarlığa sahip olması hem de sağlıklı bir din eğitimi vermesi gerektiği gibi ***çocuğun*** da tercihe dönüştürmüş ve içselleştirmiş bir dine sahip olması en isabetli durum olarak görülmektedir. Bu aşamada hatırlanması gereken bir durum da ergenlerin yabancılaşmaya çok eğilimli olduklarıdır. Bu durum YDH'ler tarafından cezbedilenlerin niçin daha çok genç yetişkinler olduğunu açıklayabilmektedir.

Ailenin şekli, rolü ve fonksiyonlarının değişim süreci içinde olduğu kabul edilen bir durumdur. ***Öncelikle*** ailenin eğitim ve sosyal kontrol gibi geleneksel fonksiyonlarının bir çoğu toplumun diğer kurumlarına aktarılmıştır. ***İkincisi*** ise erkek ve kadınların rolleri özellikle artan sayıda kadının iş gücüne katılmasından ve eğitim ve mesleki kariyerlerini izlemelerinden ötürü önemli ölçüde değişmiştir. ***Üçüncü*** olarak modern tıp insanın cinsel fonksiyonları üzerindeki kontrolü arttırmıştır. Dolaylı olarak cinsel ilişkinin sadece evli çiftlerle ve temelde

üremeyle ilişkilendirilmemesi gerektiği şeklinde bir yargıyı güçlendirmektedir.[19] Bütün bu durumlar neticesinde YDH'lere katılan kişiler uyumsuzluğu içeren başarısız sosyalleşme sürecinden geçmiş bireyler olarak karakterize edilir. Zira marjinal gruplar tarafından cezbedilen ergenlerin sosyalleşmesi pürüzsüz olmaktan uzaktır. Bu durum ilgili bireylerin doğumdan başlayan süreçle iletişimsiz ve çatışmacı bir aile ortamında büyümelerinden kaynaklabildiği gibi başarısız bir eğitim hayatından, ailenin dini pratiklerine karşı ergenin gösterdiği hoş olmayan deneyimlerden de kaynaklanabilir. Bu hoş karşılanmayan şartların varlığı genç yetişkinleri ailelerine, dinlerine ve toplumlarına karşı yabancılaşmış ve hayal kırıklığına uğramış bireylere dönüştürebilir.

YDH'ye katılım bağlamında yabancılaşma teorisi, aslında kişinin bu tercih öncesinde ailevî, bireysel, toplumsal ve dinsel bazı sorunlar yaşadığını da göstermektedir. Çünkü yabancılaşmanın YDH'lere sürüklediği genç, neticede belirtilen sorunlarını ne aile ortamında tartışabilip çözebilmiş ne de toplumsal kabulu sağlayacak bir karşılık bulabilmiştir.[20] Bireyi bu aşamaya getiren, bireysel özellikleri, grup iletişim/sizliği veya dinle olan ilişki niteliği olabilir. Saliba'nın bu bağlamda özellikle aile ilişkilerine işaret etmesi dolayısıyla da yabancılaşmayı YDH'ye katılımın olumsuz faktörlerinden biri olarak ifade etmesi şu çıkarımlara götürmektedir: ***Genelde kabul edildiği üzere yabancılaşmanın olumsuz bir tecrübe; buradan hareketle YDH'lere katılım da aslında bu belirsizlik içerisinde çok da tutarlı olmayan bir tercih olduğudur.*** Dinsel yabancılaşma bağlamında ise YDH'lerin tercih edilmesinde bireyin din ile olan ilişki niteliğinin önemli olduğu düşünülebilir. Zira bireyin, doğuştan ait bulunduğu dinin kendisini tatmin etme niteliğinde olmaması kendisini dinsel bir yabancılaştırmaya götürmektedir. Bu aşamadan sonra benimsediği yeni dini veya YDH'nin

19 Saliba, 2003, 82-83.

20 Saliba, 2003, 83.

kendisine bir aidiyet ve anlam alanı sunma ***iddiası*** onu dinsel yabancılaştırmadan alıkoyabilir ki zaten bu iddia bireyi YDH'ye götürmüştür. Fakat bu iddiaya karşın insan tecrübesinin her yeni ile karmaşık bir ilişki kurma potansiyeli yani YDH tercihi, onu yeni yabancılaşmalara veya yalnızlıklara taşır.

## 1.3. Kimlik Arayışında Birey

Doğumundan ölümüne kadar her birey tabiî ya da sözleşmeye dayalı pek çok gruba üye olarak hayatını devam ettirir. Ayrıca o, sosyal kimliğinden kaynaklanan bir duygu ve düşünceyle kendisini kuşatan sosyal çevreyi çeşitli kategorilere bölerek, onları olumlu ya da olumsuz bir takım tasnif edici algılamalarla içselleştirmeye çalışır. Bu durum bireyin mensup olduğu veya olmadığı dinî gruplara yönelik algı ve değerlendirmelerde de kendini hissettirir.[21]

En yalın anlamı ile bir kişisel veya toplumsal varlığın kendi kendini bir şeyle özdeşleştirmek suretiyle algılayıp tanımlamasını ifade eden 'kimlik' ya da 'özdeşlik'; ***fert açısından bakıldığında, belli bir toplumsal ortamda veya bir sosyal grup içerisinde kişinin ayırt edici çeşitli özellikleridir. Ayrıca özü itibariyle tanınmasını anlatırken, toplumsal bakımdan bir sosyal grubun veya toplumun kendi öz varlığının ötekinden ayrılışını simgelemektedir.*** Bu bakımdan da, 'bireysel kimlik', 'şahsî kimlik', 'grup kimliği', 'toplumsal kimlik' veya 'kültürel kimlik'... gibi kimlik türlerini, bir ölçüde farklı kategoriler şeklinde birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Buna göre ***bireysel kimlik, kişiyi başkalarından ayırmak üzere kurumlarca verilmiş bulunan, çoğu zaman 'resmî' bir özellik taşıyan hüviyeti ifade ederken, şahsî kimlik kişinin başkalarıyla ilişkilerinin psiko-sosyal yönünü yansıtmaktadır.*** *Grup, toplum, millet ve kültür* açısından kimliklerde ise, o grubu, toplumu, milleti yahut kültür varlığını oluşturan fertlerin müşterek varlıkta

21 Yapıcı, 2004, 1.

özdeşleşmeleri, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri ve kolektif tasa ve kıvançları paylaşmaları söz konusu olmaktadır.[22]

Kimlik arayışında olan genç, toplumdaki rolünü, yerini, idealini ve amacını bulmaya koyulur. "Ben kimim?", "ben neyim?" "neye nasıl inanmalıyım?" ya da "biz kimiz", "bizler hangi kültürel millete ya da inanç grubuna mensubuz" sorularını soran genç, bu sorulara verdiği cevaplarla kimliğini oluşturacak şu özellikleri edinir: Bağımsızlık arzusu ve kendi başına karar verebilme. *Hayat felsefesine, bir takım inanç ve değerlere sahip olma.* Sosyal statü, mesleki rol ve gelecek hakkındaki beklentileri belirleme. Cinsel kimliğini kazanma.[23]

Ergenlik çağındaki genç, bu dönemin kendine özgü çözüme kavuşturması gereken sorunlarıyla karşılaşır. Ergende olduğu gibi, ana-babanın da yeni uyum düzenlemelerini gerekli kılan bu zor dönemde çözülmesi gereken en önemli sorunlarından biri, *bilinçdışındaki ana-baba kavramlarında* yapılmak zorunda olunan değişikliktir. Her şeyi bilen ana-baba algısına karşı kurgulanmak zorunda olunan yeni durum belirsizlik ve güvensizlik duygusuna sebep olabilir. Ana-babanın güçlü imgesini yıkmaya yönelik çabalar gençleri onların yerine geçecek başka kişilere yönlendirebilir. ***Sürecin sonunda ana-babanın gencin gözünde geçici olarak değerini yitirme durumu onu yalancı önderlerin güç gösterilerine sürükleyebilir.*24** Belirtilen tespite uygun düşen örneklerden biri FETÖ'nün müntesiplerine, ülkemize ve İslâm ümmetine ait olmayı üst kimlik olarak benimsetmeyip buna karşı dünya vatandaşlığını idealize etmeleridir. İkinci bir örnek ise kendi yetiştirilmiş müritlerini

22 Günay, E., *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları, İstanbul 2001, 377-378; Coşkun, A., Din ve Kimlik, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 24 (1), 5-23, 2003, 6,

23 Kula, M. N., *Kimlik ve Din Ergenler Üzerine Bir Araştırma* . Ayışığı Yayınları, İstanbul, 2001, 45-47; Yapıcı, 2003, 212; **Karabulut**, **F.**, Gençlerin Kişilik İnşasında Nebevî Metod, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler, 6-7-8 Ekim,* 2016, I, 2016, 390.

24 Gençtan, 1989: 92.

çocukların ebeveynleri yerine konumlandırmalarıdır. Ayrıca herhangi bir harekete ait olma durumunu pekiştiren diğer bir husus, ebeveyn ile genç birey arasındaki çatışmalardır. Zira ergenlik döneminde sıkça yaşanan bu çatışmalar gençlerin, babalarının -seküler veya kutsal ne olursa olsun- inancını terketmelerinde bir gerekçe olarak gençler tarafından öne sürülmektedir.[25]

Kimlik olgusu dinamik bir süreç olduğu içindir ki, pek çok durum bağlamında birey ve toplum için *kimlik arayışı (özdeşim), kimlik bunalımı, kimlik kayması, kimlik inşası...* gibi olgu ve süreçlerden söz edilmekte; hızlı değişim ortamlarında ortaya çıkan kültürel kırılmalar, çatlaklar, boşluklar veya en azından belirsizlikler bu tür kimlik sorunları olan toplumlarda daha da hayatî problemler olarak kendilerini hissettirmektedir. Bu çerçevede, öteki birçok etkenin yanında din de kendi yerini almaya devam etmektedir. Çünkü bireysel veya toplumsal olarak kendini bir şeyle özdeşleştirerek kimliğini ortaya koymaya çalışan insan ve toplum, bu özdeşim süreçleri çerçevesinde birçok hallerde dinî ve kutsal değerlere sarılmakta ve kimliğini onun aracılığı ile ifade etmeye çalışmaktadır.[26]

*Kimlik krizi,* bireyin yüzleşeceği kararları almada yetersiz olma durumunu ifade eder. Bu durum ciddi ve ağır bir kimlik parçalanması tecrübesini yaşatır. Karar verememe durumuna, karmaşaya, kalabalıklarda kimlik kaybına sebep olur. Ayrıca düşük iletişim ve çalışmada zorluğu, izolasyona eğilimli tatmin olunamayan ilişki niteliğini içerir. Netice olarak ***dinî ve etik açıdan güvenli olmayan bir dünyada yetiştirilen pek çok genç, kimlik duygusunun kaybını, tarihi devamlılığa sahip normal duyguların eksikliğini tecrübe edebilmektedir. Onlar yaşama yönelik alışkanlıklarını durmadan değiştirip dönüştürebilmekteler. Oldukça kısa dönemde kimliklerinin dramatik***

25 Hood, Hill, & Spilka, 2009: 274; Turan, 2017.

26 Coşkun, 2003, 7; Karabulut, 2018, 32.

***olarak değiştiğini açığa vuran pek çok farklı tecrübeleri deneyebilmekteler.***

Saliba'ya göre, silik ve belirsiz kimlik deneyimlerinin sebebi ***batı kültürünün bireyi bir şahsiyet olarak değil; kimlik numarasından ibaret değersiz bir varlık olarak görmesidir.*** Buna karşın (Yahudilik ve Hristiyanlık gibi) dinler, bireyin kişilik yapısını destekleseler de farkında olmadan kişiliksizleştirme süreçlerine de sebep olabilmektedirler. Onlar sadece mensuplarının bireysel ihtiyaçlarını koruyup kollamada değil inanç-paylaşım alanlarında da başarısız olabilmişlerdir. Geleneksel kiliseler, üyelerinin bireysel memnuniyetinden ziyade belirlenmiş davranış kalıplarının ve statik kuralların yerine getirilmesini ısrarla istemektedirler. Belirtilen vurgular kimlik duygusu üzerine negatif etkilerde bulunmuştur. Yabancılaşmayla sonuçlanan bu süreçle birlikte birey "gerçek" ve "derin" kişiliğinden uzaklaşmıştır.[27]

Batı toplumunun kültürel değişim ve kimlik problemlerini inceleyen Baumeister'e göre topum, eskiden olduğu gibi, gençlerin hayatlarına rehberlik edecek ve hayatı şekillendirecek bir ideolojik alan oluşturmamaktadır.[28] Bu durum din değiştirenlerin toplumlarıyla bütünleşmemelerine, yani sağlıklı bir sosyalleşme sürecinden geçmemelerine neden olmuştur. Bu sebeple bir başka dine geçmeleri ve bu yeni dinin mensuplarıyla bütünleşme sağlamaları kolaylaşmaktadır. Böylece din değiştirenler kendilerini toplumlarından ayıran bir dünya görüşü ile yeni davranış biçimlerine sahip olmuşlardır.[29]

Yeni dinlere katılan bireyler "diğer insanlardan fiziksel ve duygusal doyumu istemeyi veya almayı reddetme", "toplumsal iletişim ihtiyacını karşılamada başarısız olma" ve "depresyon"

---

27 Saliba, 2003, 87.

28 Baumeister, R. F., *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self.* Oxford University Press, 1986, 114.

29 Köse, 2014, 131.

gibi bazı problemlerle baş edebilmede yetersizlik göstermektedir.[30] Pek çok yeni din, bireyleri zihinsel huzur, manevî olgunlaşma, tatminkâr deneyimler ve maddi başarılarla cezbetmektedir. Böyle yaparak onlar kişisel gelişime ve bireyin en yüksek ferdî değerine ilgilerini yoğunlaştırmaktadırlar. Bu durum özellikle yarı dinî karşılaşım gruplarında, The Forum (daha önce Erhard Seminar Training [EST] olarak bilinen), Scientology ve Feng Shui gibi kişisel gelişim hareketlerinde özellikle görülür. ***Burada temel odaklanılan nokta kişisel kabiliyetler, maneviyat, özgürlük ve kimlik duygusu gibi bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bireysel ihtiyaçlarıdır.*** Bazı yeni dinler, bir kimlik krizi ile rahatsız olmuş kişilere biraz rahatlama sağladıklarını iddia etmektedirler.[31] ***Öte yandan, yine modernitenin bireyin kabulü ile ilgili olarak şart koştuğu onaylanma, olumlanma, kabul görme, beğenilme, sevilme gibi bireyin benlik algısını şekillendiren ve onu içinde yaşadığı dünyaya ait hissettiren unsurlar bireyi etkilemektedir. Üstelik bu durum güçlü bir rekabet duygusunu pompalamakta ve her an bireyin benliğinden çekilip alınma olasılığını bireye yaşatmaktadır. Tüm bu nedenler modern bireyi başka arayışlara sürüklemekte ve bireyi tam da*** *YDH'ler pazarında bir meta olarak savunmasız bırakmaktadır*.

Modern birey ve modern bireyin benlik tasarımı başarı odaklı, dolayısıyla rekabete açık insan, kaçınılmaz olarak "beni" vurgulayan bir benlik algısı inşa etmekte ve değerler sisteminin değişkenliği dolayısıyla bu algıyı yeniden inşa eder hale gelmektedir. ***Kendisinin belirlediği tarzdaki ben-odaklı bir dünya üretiminden de keyif almaktadır. Ben-odaklılık durumu, bireyin kendisi için seçtiği gerçekliği çekip çıkarma ve kendisini***

30 Saliba, 2003, 88.

31 Saliba, 2003, 88.

***gerçekliğin bütünselliğinden ayırma şeklinde tezahür ettiği için, içinde patolojik bir yan da barındırmaktadır.***[32]

## 1.4. Krizde olan Birey ve Anlam Arayışı

En genel anlamıyla hayat, bir zıtlıklar yumağıdır. Bir taraftan varoluşsal engellemeye ve dolayısıyla anlamsızlık duygusuna yol açacak yapıcı ve dramatik durumları besleyen hayat, diğer taraftan en olumlu tecrübelere yol açacak eşsiz imkân ve fırsatlarla doludur. İnsan hayatını konu edinen tüm disiplinler, varlığı anlamlandırma çabasının ve hakikat arayışının insanla var olduğunu belirtmektedir. Bu eğilim, insan varoluşunun ayrılmaz bir yönünü oluşturur ve hayatın çift kutuplu yapısında geliştirici etkilere açık olmayı; imkânlarından mümkün olduğunca yararlanmayı ve ortaya çıkan engeller karşısında olumlu bir mücadele sergilemeyi ifade eder.[33] İnsanın anlam arayışı yaşamındaki temel bir güdü olup eşsiz ve özel bir yapıdadır.[34]

Yeni Dinî Hareketler'in ortaya çıkışı, daha önce belirtildiği üzere, kültürel ve siyasi krizlere bir cevap olarak görülmektedir. Zira böyle bir ortamda kendini arayan insan, çağın en temel problemlerinden "varoluşsal engellenme" ile yüz yüze gelir. Modernitenin sunduğu her türlü imkâna karşın insanların büyük çoğunluğu içlerini kaplayan anlamsızlık duygusundan kurtulamamaktadır.[35] Geçtan'a göre, yaşamın doğaüstü bir örüntü izlediğine ve bu tasarım içinde belli bir rolü olduğuna inanan insan bu konuda fazla bir rahatsızlık yaşamaz. Ama somut gerçekliğin sorgulandığı teknoloji çağında bu rahatlığı yaşayan

32 Funk, R., *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi,* Çev. Tanyeri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, 55; Mirza, G. A., *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara 2014, 51.

33 Bahadır, A., *İnsanın Anlam Arayışı ve Din Logoterapik Bir Araştırma.* İnsan Yayınları, İstanbul 2002, 165.

34 Frankl, V. E., *İnsanın Anlam Arayışı.* Çev. S. Budak, Öteki Yayınları, İstanbul 2007, 95.

35 Bahadır: 2002, 7.

insanların sayısı giderek azalmaktadır. Bunun için astroloji ve reenkarnasyon gibi inançlara bağlanan ya da kült ve benzeri topluluklara katılarak boşluğa düşmekten kurtulmaya çalışan insanların sayısı giderek artmaktadır.[36]

***Anlam krizi ve ahlaki kriz perspektifine göre Yeni Dinî Hareketlere karşı dönüşüm eylemleri temel olarak, ahlaki bağlılıkların muğlak ve çalkantılı olduğu toplumlarda, gençler tarafından yaşamlarını ahlakla anlamlı kılma ve kutsala giden yollarda anlam bulma arayış gayretleriyle temsil edilmiştir.***[37]

YDH'ler özellikle Birleşik Devletler'de 1960'lı yılların sonundaki slogan klişe vaizlerinin 1970'lerin başında Hindu Mantra vaizlerine doğru hızlı "dönüşüm çözümüyle" desteklenen "devrim"in algılanan başarısızlığına dair hayal kırıklıkları ve ümitsizliğin nasıl geliştiğini ortaya koyar.[38] Bu aşamada yapılan tespit, sapkın hareket üyesinin (kült) karakteristik yansıması bize dindar, duygusal olarak yoksun, kendine ve topluma karşı yabancılaşmış, kişisel kriz durumunda olan ve dinî arayışlara çoktan koyulmuş bir görüntü sunmaktadır. Hunter, YDH'ler tarafından cezbedilmiş gençlerin karakterlerini şu şekilde tanımlamaktadır: "kimlik karmaşası, aile üyelerine karşı yabancılaşma, zayıf toplumsal, kültürel ve dinî bağlar ayrıca dünyanın görünüşe bakılırsa kontrolden çıkmış güçsüzlük hali" (Hunter: 1998). Glanter, YDH üyelerini, genellikle marjinal bir inanç ve yaşam biçimi benimsemeden önce ağır patolojik bir hastalıktan veya psikolojik bir endişeden acı çeken; bu nedenle

36 2013, 135.

37 Park, C., Din ve Anlam. R. Paloutzian, C. Park, İ. Çapçıoğlu, & A. Ayten, *Din ve Maneviyat Psikolojisi* Çev. İ. Yenen, Phoenix Yayınları, 2013, 3.

38 Rochford, E. B., Yeni Dini Hareketlerin Organizyasyonu ve Liderliği. S. Turan, & F. Sancar, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla,* Açılım Kitap, İstanbul 2014, 143.

de yalnız, depresif ve de duygusal olarak rahatsız bireyler olarak nitelemektedir.[39]

Talihsizlik veya hata deneyimi birilerinin, herhangi bir zorlukla karşılaştığında niçin alternatif çözümler aramaya koyulduğunun yaygın bir açıklamasıdır. Pek çok araştırma, aile hayatının belirsizliğini, politikanın, sosyal hayatın veya ekonomik beklentinin geleceğinden ümidin kesilmesini; çok yakın bir akrabasının veya yaşamında önemli yeri olan bir arkadaşının ani vefatı durumunda acının yaşanması gibi dinî veya diğer durumları buna örnek vermektedir. Kriz zamanlarında birey, yenilenmeye ve kontrol dışı problematik durumların çözümüne söz veren mesajlara oldukça açıktır.[40]

Barker'ın göre YDH'lerin önemi bireyden bireye ve bireyin cinsiyet, sosyal statü ve diğer özelliklerine göre değişebilir. YDH'yi anlamlı kılan şey katılımcısının istikameti, anlamı, kurtuluş umudunu, ortak paydada buluşabileceği bir topluluğa aidiyet hissini, tanrı ile ilişki niteliğini düzenleyecek bir fırsatı ve ruhsallığını geliştirecek bir imkanı bulmuş olmasıdır.[41]

Gerek popüler literatür gerekse psikolojik çalışmalar, insanların hırslı bir arayışla yeni dinlere nasıl girip çıktıklarının ayrıntılı bir resmini ortaya koymaktadır. ***Bireyin psikolojik zayıflıkları ve kült üyeleriyle iletişime girme ihtimali YDH'lerce kabul gören başarılı üyeliğe alım için yeterli nedenler olarak görülmektedir. Belirtilen gerekçeler, -hakikati izaha muhtaç olmakla birlikte- her bir şahsın mutlu bir gülücüğün ve coşkuyla haykırılmış cazip bir sözün kolay lokması olduğunu hissettirmektedir.42***

---

39 Galanter, M., Charismatic Religious Sects and Psychiatry: An Overview, *American Journal of Psychiatry*, 1982, 1539; Saliba, 2003, 89.

40 Saliba, 2003, 89.

41 Barker, E., New Religious Movements Their Incidence and Significance, *New Religious Movements Challenge and Response,* Routledge, London, 2001, 25.

42 Saliba, 2003, 90.

Dinî bir yapıya üyelik süreci karmaşık bir süreçtir. Yeni dine katılan kişiler *"arayan"* olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler dini, kilise tarafından inşa edilen organizasyonlar ve sorgusuz sualsiz kabul edilen inançlar bütünü değil; "ruhsal arayış" olarak görme eğilimindedirler. Onların pek çoğu ısrarcı misyonerlerin yaklaşmasından önce, zaten farklı dinî inançları ve toplulukları ayrıca alternatif yaşam stillerini araştırma girişiminde bulunmuşlardır. Buna karşın üye kazandırma yöntemleri profesyonel kariyer sahibi, kendi kişisel dinî geleneğiyle aydınlanmış, güven ve memnuniyet duygusuna sahip ve belli bir yaşam standardı oluşturmuş bireyler oldukça az bir etkiye sahiptir. Bir kimse YDH'lere katıldığında, tercih etmenin bazı ölçülerinin gerekli kıldığı bir stres kendisi için kaçınılmaz olur.[43]

Belirtilen durumun tecrübe edilmesinde kiliseye ya da kurumsal dinlere adaptasyon güçlüğünün etkin olduğu ifade edilebilir. Davie'nin Batı toplumunundaki dinî yapıyı açıklarken kullandığı "ait olmadan inanma" (Davine, 1990: 455) kavramı bu olgunun isabetli bir ifadesidir. Şöyle ki Batılı bireye içinde doğup büyüdüğü toplum, rasyonel biçimde düşünmeyi, dinî konu ve kurumları bu yaklaşımla sorgulamayı önermiştir. Neticede onlar da Hristiyanlığı makul bulmamaya; dinî gelenekleri sorgulamaya, entelektüel, ahlakî ve dinî açıdan Hristiyanlığın doğruluğunu araştırmaya başlamışlardır. Genelde Hristiyanlığa, inanç sisteminden ziyade dinin temsilcisi pozisyonundaki kilisenin özellikle ahlakî konulardaki uygulamalarını ya terk etmiş ya da dikkate almadan inanmışlardır (Köse, 2014: 131-132; Mehmedoğlu 2013: 131). Bu yönelim neticesinde dine ve özellikle Hristiyanlığa olan inançlarını gençlik yıllarında kaybeden insanlardan bir kısmı başka dinlerde veya kendilerince daha kutsal bir alternatif düşündükleri hareketlerde bir şeyler aramaya başlamışlardır. Bu durum, YDH veya diğer dinlere yönelen bireylerin hayatlarını yönlendirebilecek, hayatı anlayıp

43 Saliba, 2003, 90.

yorumlamalarını sağlayabilecek bir çerçeve ve bir anlam sistemine sahip olma arzusunda olduklarını göstermektedir.[44]

Sonuç olarak, ***birey "evsiz zihin" (homeless mind) modunda bir yaşam tecrübe etmektedir. "Evsiz zihin" yaklaşımında birey modernleşme ile varlığı artık eskiden olduğu gibi kutsal değil, seküler bir şekilde algılamaktadır. Bu süreci yaşayan Batı düşüncesinde varlık ve hayat "rasyonel olarak anlaşılabilir" görülmekte, ama büyük problemlerle karşılaşıldığı zaman Batı insanı kendini kozmosta ve toplumsal yaşantıda evsiz, barksız, sığınaksız kalmış hissetmektedir.45***

Yeni din arayışında olanlar için kurumsal din, Batı için Hristiyanlık yalnızca ismen (nominal) bağlı olunan, içselleştirilemeyen ve ancak pasif bir şekilde kabul edilen bir olgu haline gelmiştir. Bu sebeple aşırı seküler hale geldiğini düşündükleri toplum içerisinde "manevî alan" arayışına girmişlerdir. Bu kutsallık arayışının ulaştığı nokta, Batı'da YDH'lerin doğuşu ve mezhepler arası geçişlerle sonuçlanmıştır. Çünkü günümüzde Batı'da geleneksellliği ve muhafazakârlığı korumak isteyen gruplar yükselişte iken, modernizme adapte olmaya çalışanlar, Berger'in de ifade ettiği üzere gerileme sürecindedir.[46] ***Ülkemizde, anlam arayışında olan üniversite gençliğine veya entelektüel bir yönelme ile anlam arayışına cevap bulmaya çalışan bireylere OSHO'nun öğretileri sunulmaktadır. Tüm öğretilere karşı olan fakat aydınlanmayı merkeze alan bu ruhsal yapı, çok masum bir biçimde gençlere ulaştırılmaktadır. Lideri Rajneesh, yolsuzluk nedeniyle 1985 yılında ABD'de tutuklanıp, hareketinin de daha sonra dağıtılmasına rağmen ülkemizde bu harekete ait yayınların albenili bir şekilde pazarlanması, YDH gerçeğinin farkında olmayan gençlik için üzücü bir görüntü arz etmektedir.***

---

44 Köse, 2014, 131, 136.

45 Köse, 2014, 138).

46 Berger, 2014a, 40; Köse, 2014, 144.

## 1.5. Dine Eğilimli Birey

İnsan ruhunun derinliklerinde onu dine yönelten bir takım içsel faktörler vardır. İnsan-din ilişkisinin farkına varıldığı ilk zamanlardan itibaren bu ilişkinin kaynağını, boyutlarını ve sonuçlarını ele alıp yorumlayan pek çok açıklama biçimi ortaya konulmuştur.[47]

Bell, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar devam eden süreci *kutsala karşı büyük saygısızlık dönemi* şeklinde tanımlamaktadır. Bu dönemde ahlakî alanda ve bireyin varoluşsal sorunlarla ilişkisinde önemli bir değişim olduğunu ve bu değişimin insanlara kendi dünyalarına ilişkin tutarlı fikirler sunan dinî cevaplara sahip ve onların kültürel temellerini sarsan bir değişim olduğunu belirtir.[48] Yine Bell'e göre kutsal karşıtlığı arz eden bu döneme damgasını vuran üç eğilim vardı:

Gerek ekonomik ve gerekse siyasal alanda çok keskin bir bireycilik fikri ortaya çıkmış ve kişiye sonsuz özgürlük hissi veren bir rüzgâr esmeye başlamıştı.

Dinin yerini, bireye kendini ifade etme imkânı sağlayan müzik, resim, şiir, edebiyat gibi sanat alanları almaya başlamıştı.

Ahirete yönelik korkular azalmış, cennet-cehennem inancı zayıflamıştı.[49]

Gelişmiş dünyada ferdin tek başına bırakılmasındaki artış ve az gelişmiş birçok milletteki eğitim eksikliği, pek çok bireyi, topluluk özlemlerini doyurmayı vaat eden grupları kabul etmeye sevk etmektedir.[50] Zira insanlık her türlü sınır, statüko, sistem, farklılık, kesinlik, tabu, rol, cins ve sınıf tasniflerinin

47 Bahadır, 2002, 139.

48 Bell, D., *21 Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü,* Timaş Yayınları, İstanbul 2014, 233.

49 Bell, 2014, 234.

50 Sellers, R., *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar,* Konya 2006, 226.

aşıldığı, her an her şeyin yaşanabileceği, ihtimal ve tercihlerin arttığı bir süreci yaşamaktadır. Birbirleriyle çelişen farklı dünya görüşleri aynı zamanda birbirleriyle de yarışmaktadır. ***Pek çok insan artık dini bir ihtiyaç değil, bir tercih konusu olarak algılamaktadır; inanacaksa bile hangi tanrıyı seçeceğine kendisi karar vermektedir.51*** Davie'nin ifadesiyle ***Batı'da dine karşı olan tutumu "yükümlülük anlayışından tercih anlayışına geçiş olarak tanımlayabiliriz. Çünkü eskiden yapılması zorunlu görülen şeyler şimdilerde kişisel bir tercih meselesi haline gelmiştir. Artık insanlar şöyle düşünüyor: Kiliseye gidiyorum (veya herhangi bir organizasyona katılıyorum), çünkü bunu ben istiyorum. Böyle yaparak özel bir ihtiyacımı karşılıyorum. Gittiğim yer, bana istediğim şeyleri sağladığı sürece oraya bağlılığım devam edecek. Ama istediğim zaman da gitmekten vazgeçebilirim. Herhangi bir zorunluluğum yok; tercih benim!"***[52]

Küreselleşme sürecinde öne çıkarılan batılı bireyin aktarılan süreçle sahip olduğu din anlayışı, 'dini çoğulculuk' gibi gözükmektedir. ***Dini çoğulculuk, kısaca, bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, Tanrı'ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul eden görüşün adı olup; hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeder. Dini çoğulcu için, tanrıya ulaştıran pek çok dini yol vardır. Böylece, çok kültürlülük, görecelilik ve postmodernizm gibi kavramlarla ifade edilen günümüzün hâkim anlayışıyla da uyum içinde olan dini çoğulculuk; bir anlamda, çeşitli dinlerin hakikat iddialarında bulunmaları sorununu, "demokrasi" vasıtasıyla çözüme kavuşturmayı denemektedir***.[53]

Dine eğilimli olma faktörü, *bireyin kişilik yapısına*, dinin bireyde karşılık bulduğu *anlam alanına* ve genelde toplumun

51 Baloğlu, A. B., *Yeni Dini Hareketler ve Şiddet: Şiddetin Yeni Adresi Yeni Dini Hareketler mi?* Açılım Kitap, İstanbul 2014, 285.

52 2014, 207.

53 Aydın, 2001, 291; Kılıç, 2004, 374.

özelde de bireyin dinî olana karşı tepkisine/*çoğulculuk anlayışına* atıfta bulunmaktadır. Daha önce atıfta bulunduğumuz üzere, sekülerleşme bağlamında mevzu edilen çoğulculuk ve özelleşme kavramları bireyin tercihlerini etkilemektedir. Bu kavramlar bağlamında bakıldığında, din sosyal bir zorunluluk olmaktan çıkmakta ve özel bir seçim haline gelmektedir. Çoğulculuk bir açıdan kurumsal farklılaşma, sübjektif ilişki, diğer açıdan da çok sayıda dünya görüşünün kültürel teklifinin imkânını sunar. Bu aşamada birey yabancılaşmaktan kaçınmak için varlığının kendisine anlamlı gelen bir yorumunu seçme ve inşa etme eğiliminde olur.[54]

Kişilik, bireyi başkalarından ayıran; bireyin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış özelliklerinin bütünü olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, duygularımız, yeteneklerimiz, güdülerimiz, mizacımız, sosyal, fiziksel-psikomotor ve bilişsel özelliklerimiz, karakter ve değerlerimiz, inançlarımız, tutumlarımız, görüşlerimiz vb. tüm özelliklerimiz kişiliğimizi oluşturur.[55] Kişilik yapısı bağlamında bakıldığında, Yeni Dinî Hareketlere katılımı araştıran bireylerin diğer bir psikolojik özelliğinin, bu kişilerin dindarlığa ve felsefi konulara meraklı olmalarıdır.

Entelektüel bir arayış veya dinî bir yönelim bireyi ideoloji gibi olgusal alanlara yönlendirebilir. Fakat İdeoloji, bir kişinin yeni bir dine yönelmesi için ilk cezbedici faktör olmayabilir. Pek çok genç yaşamlarının farklı dönüm noktalarında karşılaştıkları zorluklarla baş edebilme imkânı sağlayan toplumunun inançlarına ait olmaya ve bunları bir inanç olarak benimsemeye -ebeveynlerinden daha dindar bir eğilimle- yönelme ihtiyacı hissedebilir. Nitekim YDH'ler bu arayışı ideolojik bir formatla

---

54 Riıs, O., Modern Toplumda Din Araştırmaları Alanındaki Son Gelişmeler, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar,* Çizgi Yayınları, Konya 2006, 202.

55 Senemoğlu, N., *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya.* Gazi Yayınları, Ankara 2005, 72.

karşılamaya çalışmaktadırlar. ***YDH'lere katılan kişiler, "dünyayı kurtarma" arzusuyla motive edilmektedir. Kadın veya erkek üyeler, dünyanın kurtarılma ihtiyacı içerisinde olduğunu düşünür ve dünyanın felaketlerden kurtarılması için bazı şeyler yapılmasını gerekli görür.*** *"Ütopyacılık veya Binyılcılık"* bu bireylerin kendilerini ifade ettikleri iki temel yoldur. *"Milenyumun veya Altın Çağ"*ın geleceği ve pek yakında vaki olacak felaketin gerçekleşeceği iddiası, uzun zamandır, pek çok yalancı peygamber, dinî lider, medyum ve astrolog tarafından iddia edilmektedir.[56]

Bireylerin dini tutumlarını nasıl geliştirdiklerini anlamak için yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine bakmak gerekmektedir. Modern sahnenin bazı karakteristik özellikleri apaçık ortadadır. Pek çok insan artık diğer din ve inançlardan habersiz izole olmuş bir şekilde yaşayamamaktadır. Kitle iletişim araçları, devingenliği artırmakta, müşterek eğitim sistemleri dinler hakkında bilgi sahibi olmayı kaçınılmaz kılmakta; böylece insanlar dini gelenekleri öğrenmekte, onlarla yüz yüze gelmekte ve hatta bazen de onlara karşı çıkmaktadır. Dünyamız, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çoğulculuk olgusunun her açıdan kendisini ortaya koyduğu bir yer haline gelmektedir. ***Küreselleşen dünyanın ana fenomeninin çoğulculuk olması, karşılıklı etkileşim ve ilişki şeklini zorunlu hale getirmiştir. Hepimiz gezegende farklılıklardan oluşan tek bir insan topluluğu olarak yaşama durumundayız. Bu ortam çocuklara ve gençlere, güvenle demir atıp kabulleneceği bir inanca sahip olmaksızın farklı seçenekler sunmaktadır. Kendi inancı hakkında çok az şey bilmesi, savunduğu konunun uzmanı olmayışı, alternatif yaşam biçimlerine ve ruhsallığa davet eden aşırı heveskâr din tebliğcileriyle karşılaşması yine bu şartların oluşmasının neticesidir***.[57]

---

56 Saliba, 2003, 84.

57 Saliba, 2003, 84; Sambur, B., Özgürlük ve Çoğulculuk ve Barı, *Liberal Düşünce*, 18, 2010, 27.

Bununla birlikte Batı kültürü, bireysel tercihlere aşırı vurguda bulunmaktadır. Genç yetişkinlerin özgür olmalarını ve -ebeveynlerine danışmaları ve onları bilgilendirmeleri beklense bile- kendi kararlarını kendi başlarına almalarını teşvik etmektedir. Dinî özgürlük, yetiştiği dine karşı başkaldırıyı kolaylıkla sağlamalıdır (Saliba, 2003: 84). Özellikle genç yetişkinler olmak üzere pek çok kişi dini, öğretmen ve ebeveynden hemencecik kabul edilen bir olgu değil; tercih edilen, keşfedilen, araştırılan hatta inanç bağdaştırılmasına mevzu bir emtia olarak kabullenmelidir.[58] Bu algı neticesinde birey dinselliğini dinî bir kurum aracılığıyla değil, örneğin normal ötesi olaylara inanarak, batıl inançlarla hareket ederek hayatıyla içselleştirdiği bir düzeyde yaşar. Bu anlayış, dini kaçınılmaz bir deneyim olarak değerlendirip "görünmeyen din" kavramını temellendirmektedir. ***Yani öncelikli olarak dinin kurumsal bağlamlarından bağımsız, içsel deneyim yönünün öne çıkarıldığı, mistik ve metafizik bir arayışın cevabı olarak şekillenmektedir.59***

Batı toplumu incelendiğinde, sekülerleşme sürecini bir daha dikkatle gözden geçirmek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır. Bu süreçte halkın sahip olduğu dinî anlatımlar, inançlar ve semboller yeniden şekillendirildi ya da ayrıştırıldı. İnsanlar dini düşüncelerini ve ruhsal deneyimlerini açıkça ifade etmekte zorlandı. Bir taraftan kişisel bir din ve kutsalla ilgili olanı takip etmekte; diğer taraftan -bırakın din ve ruhsallık konularına mesafeli bir laikliği takip etmeyi- dinin modern yaşamda yerinin olmadığı faraziyesini temel almakta idiler (Saliba, 2003: 85). Bu noktada sekülerizm, esasen, modern sanayi toplumlarında dinsel inançların, pratiklerin ve kurumların öneminin yitirildiği bir sürece karşılık gelmektedir.[60]

58 Saliba, 2003, 85; Sellers, 2006, 223.

59 Mirza, 2014, 17.

60 Marshall, G. A., *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O. Akınhay, & D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2005, 645.

Kirman'a göre din ve sekülerleşme ilişkisi bağlamında 1950'li yıllarda ortaya çıkan 1960 ve 70'li yıllardan itibaren de yayılma eğilimi gösteren Yeni Dini Hareketler olgusuna özel bir yer verilmelidir. Zira bu hareketler, daha ziyade Batı toplumlarında materyalist anlayışa ve yaşam tarzına ve ona eşlik eden sekülerleşen karakterine karşı bir tepkiyi ifade etmekteydi. Bu hareketin peşine düştüğü "yeni bilinçlilik hali" ve anlam arayışı, çok çeşitli ve tuhaf görünümler sergilemesine rağmen temelde dini bir nitelik arz etmekteydi. Yeni Dini Hareketlerin ortaya çıkıp yaygınlaştığı 1960'lı ve 70'li yılları için *tanrının öldüğü alanın aynı zamanda tanrının yeniden, fakat çılgınca inşa edildiği alan* şeklinde ifade edilmiştir. Anlaşılan tanrıyı ve dini ortadan kaldırma arzusundaki sekülerizmin en güçlü olduğu bir dönem, aynı zamanda tanrıyı yeniden ortaya çıkaran bir dönem olmuştur.[61]

Yeni Dinî Hareketlerin ve dinselleşme eğilimlerinin karakteristiğine bakıldığında, geleneksel oluşumların aksine bunların karma bir yapıyı onayladıkları ve karma oluşumlar oldukları ifade edilebilir. Özellikle Yeni Dinî Hareketler örneğinde ele alırsak, bu hareketler farklı inanç ilkelerini bağdaştırıcı yapısı olduğu kadar, katılımcıların çeşitliliğiyle söz konusudur. Öte yandan, ***Yeni Dini Hareketlerin bir bölümünde ve gündelik yaşamın dinsel hareketler şeklinde cisimleşmemiş kutsala gönderme yapan ayrıntılarında gözlemlenebilen paganist öğeler, modern insanın ritüel yaratma eğilimlerinde saptanabilir. Bunalımlı modern bireyin bayram, maç, konser gibi toplantılarda bir araya gelip kimi zaman aşkın bir duruma geçişi, bir kutsallık bilincinin paylaşılmasının bir sonucudur.*** Özdeşleşme, taklit gibi dinamiklerin ayinsel bir zeminde dışavurumsal bir araç olarak ortaya çıktığı pagan ritüellerini çağrıştıran dinamikler, sekülerizmin keskin sınırlarına hapsolma çıkmazını ortadan kaldırdığı gibi, tek tanrılı dinlerin ikili/düalist

---

61 Kirman, 2008, 294.

ve ahlak merkezli yapısına karşıt olarak, bireye bir olanaklar evreni sunmaktadır.[62]

***Ülkemizde, bireyin dine eğilimli olması elbette talep edilen bir durumdur. Ülke gerçekliğinde bireyin dine eğilimli olması YDH'lerce bir imkan alanı görülmüş ve bu zemin bilerek istismar edilmiştir. İstismar edilen bu durum, toplumsal olarak kısmen, dini olana mesafe koyma refleksine dönüşme sürecini tecrübe etmektedir. Burada, Batı tecrübesinden hareketle farkında olunması gereken ve halihazırda ülkemizin yaşamakta olduğu bu durum, Batı'nın YDH'leri benimsemeden önceki belirsizliği iliklerine kadar yaşadığı ve fakat mistik bir anlam olmadan da nefes alamayacağının farkında olduğu tecrübeye/bir zaman dilimine denk geldiğidir. Ya da ülkemizin, YDH'lerin pazar alanı olması için toplumumuza tam da böyle anlamsız, belirsiz ve nihilistik bir atmosferin yaşatılma arzusunun var olduğudur. Çözüm, istismar neticesinde yıpratılan kavram, kurum ve İslâm dinin istismara rağmen hakikatını daha güçlü bir şekilde ve ilmi bir nitelikte ortaya koymaktır. İstismarla saldırıya hedef edilen İslâm'ın yüzyıllardır tecrübe edilen niteliğinin, Allah (c.c.) insan ve varlık ilişki niteliğinin emanet, adalet, merhamet ve ahiret üzere kurulduğunu "müslüman bireyin hayatını sözlerine şahit kılarak" ortaya koymasıdır.***

## 2. YENİ DİNİ HAREKET LİDERİNİN PSİKOPATOLOJİSİ

YDH'lerin en temel karakteristik özelliklerinden, ayrıca ortaya çıkışı ve gelişiminde en belirleyici unsurlardan biri mutlak otoriteyle donatılmış bir karizmatik lidere sahip olmalarıdır. Bazı gruplarda *mehdi* ya da *mesih* kimliğiyle ortaya çıkan bu karizmatik liderlerin olağanüstü güçler de dâhil olmak üzere çok sayıda kutsal ve olumlu özelliğe sahip olduğuna, suç işlemiş

62 Mirza, 2014, 17-18.

dahi olsalar hiçbir şekilde eleştirilemeyeceğine ve sorgulanamayacağına inanılmaktadır. Bu karizmatik liderlerin aynı zamanda yeni bir dünya düzeni ve yeni bir dünya dini kurarak insanlığın bütün problemlerini çözüme kavuşturacağı düşünülmektedir. Bu açıdan karizmatik liderler, takipçileri tarafından kurtuluşun yegâne yolu olarak kabul edilmekte ve onlara mutlak bir bağlılık ve teslimiyet gösterilmektedir.[63]

YDH'lerin liderleri kendi takipçileri açısından cinsiyet rollerine örnek teşkil ederler. Pek çok din erkek kuruculara ya da karizmatik liderlere ve genellikle ibadet yerlerini erkeklerden daha fazla dolduran kadın cemaat üyelerine ya da takipçilere yer verir. YDH'lerde liderlik dört şekilde görülür: (1) Karizmatik erkek liderler; (2) kadın liderler; (3) tamamlayıcı lider olan, fakat ikincil rollerde yer alan kadınların eşlik ettiği erkek karizmatik liderler; ya da (4) tamamen eşit olan kadın ve erkek liderler.[64]

YDH'lerin geleneksel kilise Hristiyanlığı'ndan belirgin bir şekilde farklı oluşun temelinde karizmatik liderlik yatar. Bundan dolayı YDH'lerin komplike liderleri, kendilerini hem bir ilah hem de bir peygamber veya kurtarıcı/mesih ilan edip normal zamanların teolojisini olağanüstü dönemlerin dünyanın sonu hikayeleri (eskatolojisi) haline dönüştürmek isterler. Bu doğrultuda dindarlar ise artık son günlerin ideal toplumunun gerçekleştirilmiş olduğunu sanarak kendilerini altın çağ nesli görüp yücelmeye çabalayabilirler.[65]

Liderlerin ve üyelerinin psikolojik değerlendirilmesi genel olarak pozitif değildir. Yaşam biçimindeki ve inanç sistemindeki etkili değişimler sapkın hareket (kült) üyeleriyle çözüme kavuşturulmuş bir durumdan ziyade; gittikçe gizemleşen ve

63 Rochford, 2014. 149.

64 Pike, 2014, 234; Turan, 2016; Battal, E., *Kıyametin Gölgesinde Yeni Dini Hareketler ve Şiddet*. Okur Akademi Yayınları, İstanbul 2018.

65 Alıcı, 2014, 77.

fenalaşan problemleri veya ciddi kişisel kusurları meydana getiren sonuçlar olarak incelenir.[66]

Yeni Dini Hareketlerin liderleri anlamında gurular ve diğer kült liderler psikopatlarla veya samimiyetsiz hilekâr artistlerle birlikte anılırlar. Örneğin Wilson onları "şarlatan mesihler" olarak isimlendirmede tereddüt etmez. Wilson'a göre bütün bu liderler otoriter bir figüre hasret insanları peşinden sürüklerler.[67]

Benzer şekilde çarpıcı bir sonucu gurular üzerine yaptığı çalışmayla Storr ortaya koymaktadır.[68] Jim Jones, Gurdjieff, Rajneesh ve Rudolph Steiner ayrıca Aziz Loyolalı Ignatius ve Paul Brunton'a dair araştırmasında insanların dürüstlük, değer ve iyilik atıflarıyla bu kişilere yöneldiklerini belirtmektedir. Bu kişilerin arkadaş canlısı fakat narsist, toleranssız, elitist ve anti-demokrat kişiler olmaya meyilli olduklarını belirtmektedir. Ona göre gurular, başkalarınca nefret edilen ilişkilere kalkışırlar ve güç elde etme uğruna lekelenmiş olmayı göze alırlar ve hatta takipçilerini sık sık istismar ederler.[69] Yine ona göre "guruların çoğu, saygı duyulmaya layık olmayan, sahte peygamberler, deliler, güven sahtekarları veya müritlerini duygusal maddi ve cinsel olarak kötüye kullanan vicdansız piskopatlar"dır.[70] Saliba, psikiyatristler arasında, kült liderlerin psikolojik narsistik bireyler olduğu hakkında yaygın bir kanaatin olduğunu belirtir.[71] Argyle, hem Storr'un hem de Saliba'nın düşüncelerini özetleyecek şekilde şunları ifade etmektedir: Dini liderler arasında zihinsel hastalıklar oldukça yaygındır. Fakat bu kişilerin durumu zihinsel hastalıkların kendilerini bütünüyle kutşatmış bireylerin durumlarından farklıdır. Cinnet işaretlerini taşımalarına

66 Rochford, 2014, 141; Saliba, 2003, 90.

67 Wilson, 2011; Saliba, 2003, 91.

68 Storr, 1996.

69 Storr, 2001, 14, 22, 24, 29, 167; Saliba, 2003, 91.

70 Storr, 2001, 12.

71 Saliba, 2003, 92.

rağmen dini bir mesajı takipçilerine iletmede, onları organize etmede ve onlara liderlik yapmada farklı bir oluş halindedirler. Fakat yine de bu bireyler şizofreni ve manik depresif durumlarla ilişkilendirilirler.[72]

YDH liderleri hakkında bir diğer eleştiri onların abartılı çözülme yaşayan üyelerini manipüle ettikleri şeklindedir. Bu yaklaşıma göre kült liderler kimlik çözülmesi yaşayan bireylerden oluşur ki onlar, yalnızlık, yoksunluk ve tekrarlanan istismarlar, geçmişin kayıtlarından akıp gelen abartılı çözülmeler tecrübe eden ayrıca ideal ve mitik anne baba yansıtmaları olan bireylerdir. Yine ona göre kült liderleri çocukluklarında sevilmeyen yalnızlar, eleştiriyi tolere etmeyen, kuruntularından acı çeken, halüsinasyon gören ve paranoyak kişilerdir. Dahası onlar rüşvetçi, istismarcı, katı, çıkarcı ve aşırı narsistik kişilerdir.[73]

YDH liderleri hakkındaki tespitlere benzer bir nitelikte açıklanan lider-mürit ilişkisini -şayet patolojik olarak adlandırılmayacaksa- en azından psikolojik olarak sağlıksız bir ilişki olduğu aktarılmaktadır.[74] Rochford'a göre ise bu oluşumların meydana gelmesinin merkezinde YDH liderlerinin "şarlatan ve çıldırmış" olarak nitelenebilecek kişilikleri gelmektedir. Çünkü bu liderler kamunun ilgisini çekmeyi başarmışlar ve neticede onların etrafında örgütler ve cemaatler oluşmuştur. Bunu sağlayan liderlerin hırs içeren ifadeleri ve tahrip edici olmalarıdır. Bu örgütler, yaşam biçimlerinde ve toplumsal uyum sağlama hususunda radikal oldukları için sadık taraftarlarını, hayatlarını tehlikeye atmaya büyük ölçüde mahkûm etmişlerdir. Zamanla tüm bu ve benzeri diğer endişeler grup içerisinde doğan çocuklar için de devam etmiştir.[75]

---

72 2005, 172-173; Sancar, 2014, 321.

73 Saliba, 2003, 92.

74 Saliba, 2003, 93.

75 Rochford, 2014, 141.

Volkan, YDH'lerin eski üyelerine ve katı ideolojik bağlanmalar içine giren bireylere dair kimlik çalışmalarının sonucunda bu tür kişilerin birey ve bazen de aile olarak tipik bir biçimde yaralanmış kişisel/ailesel kimliklerini onarmaya çalıştıklarını düşünmektedir. Ona göre mevcut kimliklerinin yerine kült kimliğinin "katman"ını geçirerek bireysel ya da ailesel kimlikleriyle ilişkili endişe duygusundan kaçınabileceklerini düşünmekte ve geçici bir rahatlama yaşamaktadırlar. Bu anlamda, bu grupların lider ve üyelerinin psikolojileri ilginç bir benzerlik göstermektedir: Lider, kendi çocukluk çağındaki kötü ebeveynin yerine koymak ve bunu onarmak için ötekilere ebeveynlik etmekte, yandaşları da çocukluk çağı örselenmelerine çözüm getirme çabası içinde liderde yeni bir ebeveyn figürü aramaktadır. Ne yazık ki liderin iç dünyası kendi "ebeveynliğini" zehirledikçe, yandaşlar da çoğu kez ve eninde sonunda "kötü" ebeveyn ilişkilerini yeniden yaşamaktadırlar.[76] Benzer bir değerlendirmeyi Jacobs yapar. Ona göre karizmatik liderler, erkek eğemen toplumlardaki -erkeği imtiyazlı kılan yaklaşıma uygun olarak- kendilerini kutsal baba rolünde addederler ve kontrollerinde olan kadın ve çocukları istismar ederler. Örneğin Jim Jones kendisini herşeyi bilen Baba/Tanrı olarak görür ki bu baba, kendisine inananların itaat etmeye borçlu oldukları ve en derin arzu ve korkularını ona itiraf ve teslim etmek zorunda oldukları bir şahıstır. Bu durum katı fakat "sevgi dolu (!)" bir baba rolüdür.[77]

## Sonuç:

Gençlerin Yeni Dini Hareketler ve benzeri oluşumlara katılımın bireyin arayışından mı hareketin başarısından mı kaynaklı sorusu tekrar düşünüldüğünde ifade edilmesi gereken bu olgunun çift yönlü olduğudur. ***Dinler tarihi, iletişim bilimleri ve din sosyolojisi bakış açısıyla değerlendirildiğinde katılımın***

76 2012, 181.

77 2007, 237.

***temel motive edici unsuru hareketlerin başarısıdır.*** İlgili oluşumlar, birey arayışa koyulduğunda onu, hareketine üye yapmak üzere bütün psiko-sosyal teknikleri, modern beyin yıkama yöntemleri kullanmaktadırlar. Bu bağlamda ABD'ye Yeni Dini Hareketlerin cenneti/pazarı denilmekte ve bütün hareketler ve kültler gündelik hayatta kendilerine yer bulmaktadırlar. Hedeflerini gerçekleştirmek için de her türlü iletişim aracını kullanmaktadırlar. ***Psikoloji perspektifiyle değerlendirildiğinde ise bu başarı hareketten kaynaklandığı kadar bireyin arayışından da kaynaklanmaktadır. Çünkü hareketin oluşumunu sağlayan neticede "bir arayışın ve özellikle de mistik metafizik nitelikteki bir anlam arayışı"nın olgusal gerçekliğidir.*** Fıtrî, doğuştan veya aklın gereği olarak kabul edilen bu arayış devamında insanı, bireysel ve toplumsal beklentilerini karşılama potansiyeli olma iddiasında olan bu hareketlere katılım için hazırbulunuşluk düzeyine taşımaktadır. ***Fakat burada sorgulanması gereken, Yeni Dini Hareketler'in tercih zemininin nasıl oluşturulduğudur***. Psiko-sosyal açıdan bakıldığında da Batı medeniyetinin, kendi dini tecrübesini bütün dünyaya yaymaya çalıştığı ve bu tecrübenin de doğal olarak yerleşik dinleri ötelediği ve kişiyi bireysel tercihlere dolayısıyla YDH'lere yönlendirdiğidir. Bu durum Türkiye örnekleminde iki şekilde gerçekleşmektedir. ***Birincisi*** siyasi niteliği de olan FETÖ terör örgütü örneğinde gerçekleştirilmiştir. Bu yapı, dünyada karşılık bulan bütün YDH'lerin başvurduğu, psiko-sosyal üye kazanma stratejilerini en uç nitelikte uygulamış ve kendileri için bir zemin de oluşturmuştur. İslâm coğrafyasında bir kült (sapkın) hareket nasıl oluşturulurun marjinal düzeyde uygulama niteliğini ortaya koymuştur. ***Fakat bu durumdan daha vahim olanı bu kült hareketin, Müslüman toplumda kurumsal dini yapılara, kurum ve kavramlara zarar vermesidir. Batı'nın nihilist, belirsiz ve aynı zamanda evsiz zihin modu yani YDH'lere sürüklenme öncesi toplumsal ve bireysel duygu durumunu Müslüman coğrafyaya taşımaya sebep olmasıdır.*** Dinin sadece

bireysel dini tercih alanı oluşunun zemininin hazırlanmasıdır. Nihilizim'in, Yeni Ateizm'in ve farklı YDH'lerin çalışma alanının kısmen oluşturulmasıdır. Bu durum Diyanet ve İlahiyat gibi kurumların toplumsal ve bireysel psiko-sosyal gerçekliği dikkate alarak daha yoğun bir çalışma içerisine girmesini gerektirmektedir ki her iki kurum da bu süreçte koordineli ve daha nitelikli ve yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedirler.

Maneviyat arayışının modern yansımaları olan Yeni Dini Hareketler, Türkiye'de "din" başlığı altında kendilerine geniş bir faaliyet alanı bulamasa da bu hareketler özellikle Batı ülkelerinde hem dini hem de kişisel gelişim iddiaları üzerinden oldukça yaygın bir etkiye sahiptir. Ülkemizi ilgilendiren ***ikinci durum***, YDH'lerin bir şube veya bir temsilci üzerinden ülkemizde zemin bulmalarından ziyade kişisel gelişim, fiziksel ve ruhsal arınma iddialarıyla farklı kesimlere ulaşma gayretleridir. Örneğin "***geçmişi zihinden silmek***," ***Sayentoloji Kilisesi Hareketi***'nin "***dianetik terapi***" tekniğine dayanmaktadır. Bu hareketin felsefi yaklaşımına göre geçmişte yaşanan acılar bellekte kayıtlı tutulduğu için, zihinler bulanıklaşmakta ve etkinliğini yitirmektedir. Dianetik terapinin amacı, geçmişi zihinden silmek ve bulanıklaşmış bellekleri eski haline getirmektir. Bu şekilde de saf tanrısal öz elde edilmiş olacaktır. Fakat hareket bu terapiyi yüksek ücretlerle sunmaktadır. Hem fiziksel hem de ruhsal anlamda bireyin tüm yeteneklerini geliştirdiği iddia edilen ***Meditasyon,*** Hintli bir guru/lider tarafından eğitildiği iddia edilen Maharashi M. Yogi tarafından kurulan ***Transandantal Meditasyon Hareketi***'nin dualarla başlattığı seanslarıdır. Aydınlanmayı manevi gelişimin merkezine aldığını iddia eden ***OSHO*** yayınları temelde tüm doktrinlere ve öğretilere karşı olan ***Rajneesh Hareketi'nin*** yayınlarıdır. İlgili kavram ve uygulamalarla ülkemizde de seküler ve fakat maneviyatçı bir kitle oluşturulmak istenmektedir. ***Yapılması gereken, birey YDH'ler pazarında tüketilmeden, sahih olan dinin bütün kuşatıcılığını doğru kurumlarla kendisine ulaştırmaktır…***

## Kaynakça

Argyle, M. (2005). *Psychology and Religion An Introduction*. London: Rout

Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul, İnsan.

Baloğlu, A. B. (2014). *Yeni Dini Hareketler ve Şiddet: Şiddetin Yeni Adresi Yeni Dini Hareketler Mi?* S. Turan, & F. Sancar içinde, Yeni Dini Hareketler (s. 285-298). İstanbul: Açılımkitap.

Barker, E. (2001). New Religious Movements Their Incidence and Significance. B. Wilson, & J. Cresswell içinde, *New Religious Movements Challenge and Response* (s. 15-32). London: Routledge.

Battal, E. (2018). *Kıyametin Gölgesinde Yeni Dini Hareketler ve Şiddet*. İstanbul: Okurakademi

Baumeister, R. F. (1986). Identity: *Cultural Change and the Struggle for Self*. Oxford: Oxford University Press.

Bell, D. (2014). Kutsalın Dönüşü. A. Köse içinde, *21 Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (s. 229-242). İstanbul: Timaş.

Berger, P. L. (2011). *Kutsal Şemsiye*. (A. Coşkun, Çev.) İstanbul: Rağbet.

Berger, P. L. (2014 a). Sekülerizmin Gerilemesi. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (s. 40-60). İstanbul: Timaş.

Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

Chryssides, G. D., & Wilkins, Margaret (2006). *A Reader in New Religious Movements*, London and New York.

Coşkun, A. (2003). Din ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.

Davine, G. A. (1990). Believing Without Belonging: Is This The Future of Religion in Britian. *Social Compass*, 37(4), 455-469.

Dawson, L. L. (2014 b). Yeni Dinî Hareketlerin Katılımcıları ve Nedenleri. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 207-229). İstanbul: Açılımkitap.

Dawson, L. L. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Anlamı ve Önemi. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 47-70). İstanbul: Açılımkitap.

Frankl, V. E. (2007). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev) İstanbul: Öteki.

Funk, R. (2013). *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi.* (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.

Galanter, M. (1982). Charismatic Religious Sects and Psychiatry: An Overview. *American Journal of Psychiatry*, 139(12), 1539-1548.

Geçtan, E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi.

Günay, E. (2001). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan.

Gürsu, O. (2012). Ergenlerde psikolojik sağlığın demografik değişkenler açısından incelenmesi. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 5(1), 110-130.

Gürsu, O. (2015). Ergenlik Dönemi Dindarlığı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34(34), 49-75.

Holm, N. (2004). *Din Psikolojisine Giriş*. (A. Bahadır, Çev.) İstanbul: İnsan.

Hood, R., Hill, P., & Spilka, B. (2009). *The Psychology of Religion an Empirical Approach.* New York: The Guilford Publications.

**Karabulut, F. (2016)** Gençlerin Kişilik İnşasında Nebevî Metod, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler, 6-7-8 Ekim,* 2016, I, 388-402.

**Karabulut, F. (2018)** Gençlerin Kişilik İnşasında Nebevî Metod, *Peygamber ve Gençlik, Diyanet Vakfı Yayınları,* 30-55.

Karaca, F. (2014). *Yabancılaşma ve Din Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi.* İstanbul: Çamlıca.

Kılıç, R. (2004). Dinî Çoğulculuk mu, Dinde Çoğulculuk mu? Dinler Tarihi Araştırmaları *(Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)* (IV), 373-379.

Kirman, M. A. (2008, Ekim 22-23 ). Sekülerleşme Perspektifinden İnsan-Din İlişkisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği, (S. Sekülerleşme ve Dinî Canlanma, Dü.) *Dinler Tarihi Araştırmaları* - VI, 292-301.

Kirman, M. A. (2014). Yeni Dini Hareketler: Tanım ve Kapsam. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dinî Hareketeler Tarihsel, Teorik ve pratik Boyutlarıyla* (s. 13-27). İstanbul: Açılımkitap.

Köse, A. (2004). Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri. *Türkiye'de Miyonerlik Faliyatleri* (s. 407-427). İstanbul: Ensar.

Köse, A. (2014). Sekülerden Kutsala Yolculuk. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü,* İstanbul: Timaş.

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din Ergenler Üzerine Bir Araştırma* . İstanbul: Ayışığı.

Marshall, G. A. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü.* (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş.* İstanbul: Çamlıca.

Melton, J. (2006). Critiquing Cults: An Historical Perspective. E. Gallagher, & M. Ashcraft içinde, *Introduction To New and Alternative Religions in America* (s. 126-142). Westport Ct: Greenwood Press.

Mirza, G. A. (2014). *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Özkan, A. R. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri. T. Süleyman, & S. Faruk içinde,

*Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 27-46). İstanbul: Açılım.

Park, C. (2013). Din ve Anlam. R. Paloutzian, C. Park, İ. Çapçıoğlu, & A. Ayten (Dü) içinde, *Din ve Maneviyat Psikolojisi* (İ. Yenen, Çev., s. 29-67). İstanbul: Phoenix.

Rııs, O. (2006). Modern Toplumda Din Araştırmaları Alanındaki Son Gelişmeler. B. S. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (s. 191-215). Konya: Çizgi.

Rochford, E. B. (2014). Yeni Dini Hareketlerin Organizyasyonu ve Liderliği. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini Hareketler Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (s. 141-176). İstanbul: Açılımkitap.

Saliba, J. A. (2003). *Understanding New Religious Movements*. Walnut Creek: Altamira.

Saliba, J. A. (2014). Yeni Dini Hareketlere Disipliner Yaklaşım: Beşeri ve Sosyal Bilimler Bakış Açısından. S. Turan, & F. Sancar içinde, *Yeni Dini HareketlerTarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla* (M. İlhan, Çev., s. 81-109). İstanbul: Açılımkitap.

Sambur, B. (2013). *Özgürlük ve Çoğulculuk ve Barış. Liberal Düşünce*, 18 (71), 27-40.

Sancar, F. (2014), Beyin Yıkama Olgusu Üzerine Kavramsal Ve Tarihsel Bir Analiz, Yeni Dini Hareketler, 321-335, İstanbul-Açılımkitapevi.

Sarıkçıoğlu, E. (2000). "Yeni Dini Akımlar", *Dinler Tarihi Araştırmaları II,* (Sempozyum 20-21 Kasım 1998, Konya), Ankara: Dinler Tarihi Derneği, s. 81-87.

Sellers, R. (2006). Din Hakkında Dokuz Küresel Eğilim. B. S. Çapcıoğlu içinde, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar,* Konya.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan uygulamaya.* Ankara: Gazi.

Sezen, Y. (2002). *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*. İstanbul: Rağbet

Turan, S. (2018), Yeni Dini Hareketlerin Üye Kazanma ve Kazandıkları Üyeleri Elde Tutma Yöntemleri, 4. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu 3-4-5 Mayıs 2018, Alanya, 294-300.

Turan, Y. (2017) Kişilik ve Dindarlık, Ensar Neşriyat, İstanbul.

# GENÇ KUŞAĞI TEHDİT EDEN DİN İSTİSMARI VE ALINMASI GEREKEN EĞİTSEL TEDBİRLER

***Doç. Dr. Yusuf BATAR***
***İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi***

## Giriş [1]

Dinî değerlerin bir takım şahsi, siyasi ya da ekonomik çıkarlar amacıyla kullanılmasını ifade eden din istismarı, Müslümanların en kadim problemlerinden biridir. Hz. Peygamber'in vefatından itibaren belirmeye başlayan bu mesele her geçen gün etkisini artırarak devam etmiştir. Düne kadar Müslümanları kendi içinde meşgul eden bu sorun son iki yüzyılda uluslararası bir boyut kazanmış durumdadır. Artık İslam dünyasına yönelik bir takım hesapları olan sömürgeci güçler, bu maksatlarını gerçekleştirmek amacıyla bu tür manipülatif söylemleri ve oluşumları tezgâhlayabilmektedir. Teolojik, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları olan ve ümmetin enerjisini tüketen bu oluşumlardan en fazla etkilenenler gençler olmuştur. Gençlik döneminin kendine has gelişimsel özellikleri ve yetişkinlerin bazı ihmallerinden doğan boşluk, istismarcılar açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilmektedir.

Psikolojik verilere göre gençlik çağı kimlik oluşumu açısından *kritik* bir dönemdir. Buna bağlı olarak aidiyet için adres, özdeşim için rol model, uğruna fedakârlık yapmak için

1 Bu metin, Diyanet İşleri Başkanlığınca 2018 yılında düzenlenen Uluslar Arası Mevlid-i Nebi (Peygamberimiz ve Gençlik) Sempozyumunda aynı başlıkla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ideal arayışı bu yaş aralığında zirvede olur. Bu dönemde birey, çocukluk döneminden intikam alırcasına ailesinden duygusal olarak uzaklaşarak çevresine ve özelikle akranlarına yönelir ve kendine göre yeni bir dünya görüşü oluşturmaya çalışır. Aynı zamanda bu yaş döneminde gencin din ve kutsal algısında da kendine özgü arayışlar olur. Aslında özgün ve sağlıklı bir kimlik oluşumuna hizmet edebilecek olan bu dinamik potansiyel, kontrol edilmediği takdirde çok rahat bir şekilde manipüle edilebilir ve istismara müsait hale gelebilir.

Değer ve anlam arayışının zirvede olduğu gençlik dönemini fırsat bilen çıkar çevreleri bu imkânı kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bunun örneklerini ideolojik yapılanmalarda, şiddet hareketlerinde ve diğer suç örgütlerinde rahatlıkla görebiliyoruz. Uluslararası çıkar savaşlarının figüranı durumundaki "dinî referanslı" hareketleri de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Gençler için birer cazibe merkezi konumundaki bu yapıların oluşturdukları "istismar tezgâhını" çözümlediğimiz oranda etkili tedbirler geliştirebiliriz.

Yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, bu istismara dayalı çıkışlar karşısında toplumu ve toplumsal yapıyı korumada tek başına siyasi ve askeri tedbirler yetersiz kalmıştır. Eğitim, bu tehlikeyi uzun vadeli bir şekilde bertaraf etmenin en etkili yollarından biridir. Özellikle gençlik döneminin dinamiklerine uygun bir eğitim, onları her türlü istismara karşı koruyacak bir atmosfer oluşturabilir.

## 1. Din İstismarı Kavramı

Bu kelimenin temelde meyve/ürün anlamında olduğunu belirten el-İsfehâni, bir mal veya herhangi bir şeyden elde edilen her türlü faydayı ifade etmek anlamında *istismar* kelimesinin kullanılabileceğini belirtmektedir.[2] Görüldüğü gibi bu

2 el-İsfehâni, Rağıb, *Müfredâtu-elfâzi'l-Kur'an,* Şam 2002, 176.

kelime Arapça'da aslında olumlu bir anlamda kullanılmaktadır. Ancak asırlar sonra olumsuz bir davranışın adı olarak Türkçe'de kullanılmaya başlanmıştır.

İstismar kelimesinin olumsuz anlamındaki kullanımı Türkçe'ye mahsustur. Nitekim TDK sözlüğünde istismar kelimesinin karşılığı, *"birinin iyi niyetini kötüye kullanmak"* şeklinde ifade edilmiştir.[3] Türkçe yazılmış ahlak ve hukuk literatüründe bu değerlendirmenin yansımalarını görebiliyoruz:*"İstismar, ahlaki söylemde bir kişinin iyi niyetinden, saflığından, bilgisizliğinden istifade ederek ve bir ahlaki değer veya toplumsal idealin çekiciliğini kullanarak, hak edilmemiş bir yarar elde etmek anlamına gelmektedir. Hukuk dilinde ise bu davranış, hakları kötüye kullanmanın bir alt durumu olarak değerlendirilmektedir."4 Dikkat edilirse bu tanımlamalarda istismara aracı kılınan bazı değerlere ve ideallere işaret edilmektedir. Dolayısıyla istismarın varlığından söz edebilmek için istismar edilen değerin, istismara uğrayan taraflar nezdinde gerçekten bir "değer" olarak algılanıyor olması gerekir. İstismarcı için ise bu değerin kullanılıp atılmaktan başka herhangi bir 'değer'i söz konusu değildir.5 Yapılan değişik tanımlarda istismar kelimesinin çağrıştırdığı hususların başında, olumsuzluk, gayri ahlakilik, samimiyetsizlik ve çıkarcılık gelmektedir.6*

Din istismarı ise, belli bir amaca ulaşabilmek için, dinle herhangi bir hemhâllik kurmaksızın, onunla ontolojik bir dünyayı paylaşmaksızın onu kullanmak, onu o amaç doğrultusunda sömürmek, ondan bir semere beklemek, onu kâr üretici bir sermaye olarak görmek şeklinde tanımlanmaktadır.[7] Din

---

3 http://www.tdk.gov.tr/istismar

4 Erdoğan, Mustafa, Din İstismarı, Hukuk ve Temel Haklar, *İslâmiyat*, III (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 29-30.

5 Erdoğan, 2000, 30

6 Kırbaşoğlu, M. Hayri, İtismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler, *İslâmiyat*, III (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 121.

7 Aktay, Yasin, Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları ve Din İstismarı, *İslâmiyat,* III (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 40-41.

istismarının çerçevesini çizen bu tanımda, din istismarı yapan kişilerin bu eylemi, dinle herhangi bir hemhâllik kurmaksızın yaptıkları ifade edilmektedir. Bu kayıtlayıcı ifadeden, istismarda bulunanların dine mensup olmayan kişiler olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Zira bu gayr-ı ahlâki davranışı, "hedefine ulaşmak için başkasını kullanmak" şeklinde tanımlayan Said Hatipoğlu'nun da işaret ettiği gibi istismar hareketi "Müslüman toplumu" hayatının her safhasında görülen bir sorundur.[8] Din psikolojisinde dinle kurulan bu menfaate dayalı ilişki, "dış güdümlü dindarlık" kavramıyla betimlenmektedir. Zira dış güdümlü dindarlar, mensubiyet iddiasında bulundukları dini kullanma eğilimindedirler.[9] Daha açık bir ifadeyle bu insanların herhangi çoğunlukla dinî bir gayeleri olmayıp, dinî değerleri kendi şahsi emelleri uğruna kullanma emelleri vardır.

Dine dayalı istismar temelde şu iki kaynaktan beslenir: Her şeyden önce ortada kutsala yapılan bir atfın bulunması gerekir. Zira istismarı etkili kılan şey, onun kutsal ile olan ilişkisidir. Örneğin İslam söz konusu olduğunda, kutsal; Allah, Peygamber, Kur'an ve hadis gibi kurucu kavramlardır.[10] Dinin simgesel değerleri kullanılarak meşruiyet, politik/ekonomik güç, mal, para, rant vb. elde edilmektedir. Buna Kilise'nin tarih boyu elde ettiği politik ve ekonomik güç; Yahudi din adamlarının mabetleri ticarethaneye çevirmeleri, Sıffin savaşında Kur'an yapraklarının mızrakların uçlarına takılması örnek verilebilir.[11] Özetle burada din, elde edilmek istenen bazı menfaatler için adeta bir manivela işlevi görmektedir. İstismarın ikinci beslenme kaynağı ise kendi "dindarlık"larının böyle bir ilişkide kullanılmasına rıza gösteren din mensuplarıdır. Çünkü kendilerinden menfaat

8 Hatipoğlu, 2000, 8.

9 Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi,* TDV Yayınları, Ankara 2011, 76.

10 Kırbaşoğlu, 2000, 123.

11 Güler, İlhami, Reel Politikada Dinî Değer, Kavram ve Sembollere Atıfta Bulunmanın Doğurduğu Sorunlar, *İslâmiyat*, III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı), 2000, 66.

devşirilenler, çoğunlukla o dine inanan kesimler olmaktadır. Dolayısıyla dinin istismarı, bir anlamda, "dinin üzengi olarak kullanılıp başkasının sırtına binmek" ise, 'sırtına binilenlerin' buna nasıl rıza gösterdiğini de sorgulamak gerekir.[12]

## 2. Din İstismarının İki Temel Sebebi

**a. Meşrulaştırma:** İstismarın temel sebebi "meşrulaştırma" arzusudur. İnsanların davranışlarını kendilerine ve başkalarına "haklı gösterme" ve "meşrulaştırma" çabaları "istismar"ın kökenidir diyebiliriz. Çünkü din, tarihteki en etkin meşrulaştırma vasıtasıdır.[13] Zira her türlü iktidara meşruluk kazandırma sürecinde dinler önemli işlevler üstlenmişlerdir.[14] Buna bağlı olarak da insanlık tarihi din tahrifi ve istismarının örnekleriyle doludur.[15]

Dinin bu gücünün sosyolojik yorumu şu şekilde yapılmaktadır: İnsani yorumlarla inşa edilen meşrulaştırmalar, dinsel geleneğin bir unsuru haline getirildiğinde, bu yorumlar insanilikten bağımsız bir hâl alıp mutlaklaştırılır.[16] Böylece bu yorumlara karşı gelmek mutlak olana karşı gelmek şeklinde değerlendirilir.

**b. Güç Tutkusu:** İstismarın ardındaki diğer temel saikin "güç" tutkusu olduğu; dolayısıyla, tarih boyunca güce ve idareye sahip olmak isteyenlerin dini değerleri kimi zaman istismar edebildiği genel kabul gören bir tespittir. Ancak bu davranışın sadece siyasi güç ve iktidar hevesinden kaynaklandığını söylemek doğru değildir. Sürdürülmek istenen iktidar siyasi olabileceği gibi ekonomik, "dinî", kültürel, sosyal, psikolojik

12 Çiftçi, Adil, Din İstismarı: Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma-Sosyolojik Bir Yaklaşım, *İslâmiyat,* III (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 18.

13 Çiftçi, 2000, 15-17.

14 Şaylan, 2003, 32.

15 Ateş, A. Osman, Din Tahrifi ve İstismarı, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 4, Sayı: 1.

16 Çiftçi, 2000, 16.

vs. de olabilir. Bu süreçlerin tamamında ortak olan özellik dinî değerlerin ve tutumların manipüle ediliyor olmasıdır.

## 3. İstismar Konuları

Tarihi süreç içerisinde istismarın çok farklı boyutlarına tanıklık ettiğimizi söyleyebiliriz. Çok fazla detaya girmeden kendi geleneğimiz içerisinde yaşadığımız istismar çeşitlerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

**a. Hz. Peygamber'in İstismar Edilmesi:** Bu kapsamda Arap kavminin kutsallaştırılması, Hz. Peygamber'in soyundan gelmenin kutsallaştırılması, Arapça'nın kutsallaştırılması, O'nun yaşadığı coğrafyanın kutsallaştırılması gibi örnekler verilebilir.[17]

**b. Rivayetlerin İstismar Edilmesi:** Her hâlükârda, iyi-kötü, hangi amaçla olursa olsun, Hz. Peygamber'in otoritesinden yararlanmak için hadis uydurmak bir olgu olarak din istismarı kapsamında değerlendirilebilir. Konunun uzmanlarına göre bu problem tarihte yaşanıp bitmiş bir sorun değildir. Ne yazık ki günümüzde de benzer faaliyetler devam etmektedir.[18]

**c. Fıkhî İstismar:** Belli dönemlerde veya belli kişilerce yapılmış olan dinî yorumların/anlayışların kutsallaştırılmasıdır. İslam'da vücut bulmuş mezheplerin kendilerini "Fırka-i Naciye/Kurtuluşa Ermiş Fırka" olarak lanse etmeye çalışmaları bu istismarın en çarpıcı örneklerindendir. Kur'an'ın anlamını belirlediği bazı kavramların bile, bazı mezhepler tarafından tamamen kendi dinî ideolojilerini ve yaşam tarzlarını yansıtacak şekilde sübjektif ve siyasal kavramlar haline dönüştürüldüğüne şahit olmaktayız.[19]

---

17 Hatiboğlu, S. Mehmed, *İslâmiyat,* III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı), 2000, 9.

18 Kırbaşoğlu, 1999, 136-146.

19 Kutlu, 2000, 99.

**d. Siyasi İdeolojik İstismar:** Geçmişte ve günümüzde dinî değerler her zaman siyasi amaçların aracı veya meşrulaştırıcısı olarak kullanılmıştır. Bunun izlerini Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra başlayan hilafet tartışmalarında, İslam coğrafyasında kurulan bazı devletlerin yönetimlerini dinle meşrulaştırma çabalarında; hatta günümüzde laikliği esas alan bazı rejimlerin dinî değerleri kullanma çabasında aynı gayeyi görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra başlayan "ridde" hareketleri, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafeti döneminde yaşanan siyasi çalkantılar, Emeviler'in saltanatlarını ve uygulamalarını toplum nezdinde meşrulaştırmak için bazı dinî argümanları kullanmaları bu istismar türünün en çarpıcı örnekleridir.[20] Benzer şekilde, bir ihtilalla Emevi saltanatına son veren Abbasilerin de işin başından itibaren bir takım dinî kavramı siyasi amaçla kullandıklarını söyleyebiliriz.[21] Bu dönemlerde yaşanan olumsuzluklara rağmen ihlâstan ve samimiyetten ayrılmayan yöneticilerin olduğunu da ifade etmek gerekir.

**e. Bazı Dinî Kavramların İstismarı:** Gayb, kader, mehdilik, halifelik, Ali ve Evladı, cin, sihir, büyü, takiyye, cer, tasavvuf, keramet, yoksulluk, ruhsat, hafızlık, vahdet-i vücut, bazı kıyafetler, hülle, mezhep, maslahat, peygamber sevgisi, rüya vb. yüzlerce kavramın istismar amaçlı kullanımına şahit oluyoruz. Sosyal medyada ve bazı TV kanallarındaki dua pazarlamaları bunun en çarpıcı örnekleridir.

Bu istismar kaynağı o kadar mümbit (!) bir toprak ki Müslümanlarla ilgili herhangi bir hesabı olan farklı çevreler de buradan nemalanmaya çalışmışlardır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Osmanlı'yı parçalamak isteyen İngilizlerin II. Abdülhamit döneminde Araplar arasında gündeme getirdiği

---

20 Sarıçam, İbrahim, Klasik Dönem İslam Tarihinde Din İstismarı–Dört Halife ve Emevi Dönemi, *İslâmiyat,* III (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 139-146.

21 Bozkurt, Nahide, Abbasiler'de İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz, (Din İstismarı Özel Sayısı), 2000, 147-158.

hilâfet meselesidir. Bu dönemde İngiliz propagandaları yüzünden Osmanlı padişahının Kureyş soyundan gelmemesi sebebiyle meşrû halife olamayacağı ileri sürülmeye başlandı. Hatta bunun üzerine padişahın da eskiden beri Osmanlı medreselerinde okutulan Şerhu'l-Akâid adlı kitaptaki imâmet bahsini çıkarttırmak zorunda kaldığı anlatılmaktadır.[22] Bu örnek bile din istismarının ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu göstermektedir.

**f. Bazı Saygın Şahsiyetlerin İstismarı:** Şia dünyasında başta Hz. Ali olmak üzere diğer Ehl-i Beyt ve Cafer es-Sadık gibi şahsiyetlerin istismarı; Sünni dünyada ise kimi mutasavvıfların, tarikat ve cemaat önderlerinin etrafında oluşturulan gizemli algılar bunun en çarpıcı örnekleridir. Gün geçtikçe bu listeye yeni isimlerin eklendiğine şahit olmamız istismar kervanının yürümeye devam ettiğinin bir göstergesidir.

## 4. Din İstismarının Çağdaş Versiyonu Manipülatif Yapılar

İslam dünyasının bugün karşı karşıya olduğu istismar hareketlerine baktığımızda Amerika'dan Avrupa'ya bu coğrafyayla çıkar ilişkisi olan bütün ülkelerin bu yapıların söylemleriyle ve eylemleriyle ciddi bir şekilde ilgilendiklerini görmekteyiz. Kısacası düne kadar kendi yağında kavrulan istismarcılar bugün ummadıkları bir uluslararası pazar ve destek görmektedir. Artık istismarın uluslararası boyut kazanmış halinin adı da kendi gibi değişmiştir. Adeta mutasyona uğramış bu ifsat edici virüsün yeni adına manipülasyon diyoruz. Fransızca kökenli bu kavramın karşıladığı temel etkinlik, başkalarının fikirlerini, algılarını ve davranışlarını kendi isteğimiz doğrultusunda değiştirmek ve bunu, "sanki onlar kendileri böyle istiyormuş gibi" hissettirerek yapmaktır. Psikolojik, ekonomik, siyasi, teknolojik, medyatik

---

22 Küçük, Cevdet, (1989), "Abdülhamid," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I.1989, 220.

vb. boyutları olan bu kurnazca etkinliğin başarılı bir şekilde uygulandığı alanlardan biri de dinî alandır maalesef.

Günümüzde artık bir uzmanlık alanı haline gelen bu sürecin işlemesinde birçok psikolojik ve sosyolojik araç kullanılmaktadır. Örneğin hedef kitlenin kandırılabilmesi için gerçek amacın gizlenmesi, halk nezdinde muteber bazı bilgilerin ve uzmanların kullanılması, etkili taşıyıcıların devrede olması, bilgilerin bütünden kopartılarak ve yeniden yapılandırılarak sunulması, verilmek istenen mesajın yoğun tekrarı, akıldan çok duygulara hitap edilmesi, "sizden biriyim" imajının verilmesi gibi taktiklerden bahsedilmektedir.[23] Dolayısıyla bu yeni süreci kendi çapında bir din istismarının ötesinde daha karmaşık ve profesyonelce girişimler olarak değerlendirmek gerekir.

Bu yeni istismar tezgâhı, bugün dünyanın gidişatına yön verme iddiasındaki devletler, lobiler, uluslararası yapılar, kısaca ifade etmek gerekirse küresel sistem tarafından güçlü bir biçimde kullanılmaktadır. İster şahsi çıkarlar, isterse uluslararası bazı hesaplar için yapılsın; her durumda manipülasyon, dini kullanarak çıkar elde etmek, dinî değerleri metalaştırmak ve dindarları aldatmaktır. Her iki şekilde de müdahaleye uğrayan din, kendi özgün gerçekliğinden uzaklaşmakta ve yeni bir forma bürünmektedir ki bu form ticari/siyasi bir meta halinde satışa sunulmaktadır. Hasılıkelam, manipülatif söylemler, İslam'la ve Müslümanlarla hesabı olan güçlerin, Müslümanların içinden bazı ajanları kullanarak "kaleyi içten fethetme" çabasına en fazla hizmet eden bir araca dönüşmüş durumdadır. Artık zaman içinde din istismarı adeta kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

Özellikle İslam'a ve İslam dünyasına yönelik olarak Batı dünyasında geliştirilen söylemde söz konusu manipülasyonun bütün boyutlarının ustalıkla uygulandığını rahatlıkla görebiliyoruz. Öyle ki bu süreçlerde, İslam'ın kutsal değerleri, kavramları, inanç dünyasını şekillendiren semboller, kabuller,

23 Gültekin, 2016, 22, vd.

uygulamalar, tercihler, kısacası bir Müslüman'ın hayatını şekillendiren maddi-manevi her şeyin hedef alınarak suiistimal edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu yıpratma süreçleri ile birlikte toplumların aldatılmaya hazır hale getirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.[24] Uzağa gitmeden, İslam coğrafyasını kasıp kavuran DAEŞ hareketi, ülkemizin karşı karşıya olduğu FETÖ yapılanması gibi örgütlerin söylemlerine baktığımızda bu özellikleri görebilmekteyiz. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen "Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şurası"nda, söz konusu örgütün özellikleriyle ilgili olarak yapılan tespitler, benzer karakterdeki bütün yapılanmalar hakkında fikir verici niteliktedir. Söz konusu şurada bu örgütün yapısıyla ilgili özellikle şu hususların altı çizilmektedir (DİB, Olağanüstü Şura Kararları, Ekim-2016):

- Emellerine ulaşmak için dini ve dinî duyguları istismar etmek,
- Kayıtsız şartsız itaat kültürü,
- Liderin masumiyetine dair mutlak inanç,
- Allah adı kullanılarak çeşitli kişilere, yapılara ve hiziplere yönelik davet,
- Dinî görünümlü eğitim faaliyetlerini bir güç ve çıkar ağına dönüştürmek,
- Sır, gizem, adanmışlık, karizmatik kişilik gösterisi ve takıyyecilik/çift şahsiyetlilik,
- Revaç bulan rüyalar ve gizemli hikâyeler,
- Hakikati kendi tekeline alarak kendisinin dışında herkesi dışlayan bir anlayış,

24 Küçük, Ayhan, "Sunuş Yazısı", Manipülasyonların Kıskacında İslam, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi Yayını, İstanbul 2016, 6-11.

- Denetime kapalı gizli faaliyetler ve şeffaf olmayan mali işleyiş,

- Takiyye gereği kendini gizleme ve olduğundan farklı görünme,

- Allah için yapılması gereken ibadetleri, farklı amaçlar için istismar etmek.

Genç nüfus, bu tür istismar hareketlerinin en fazla etkilediği kitleyi oluşturmaktadır. İdeolojisi, inancı ne olursa olsun, bu yapılanmaların tamamında gençlerin kullanıldığını görebiliyoruz. Sözde dinî referanslarla oluşturulan DEAŞ, FETÖ vb. örgütler bunun en çarpıcı örnekleridir. Bu konularla ilgili alan araştırmaları, genç yaştaki bireylerin terör örgütlerine daha kolay katıldıklarını ortaya koymaktadır.[25] Örneğin Hizbullah örgütüyle ilgili bir araştırmaya göre bu örgüte katılım yaşının 14-21 yaş (%81) aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.[26]

Gençlik döneminin kendine has dinamik yapısı ve manipülasyona müsait "arayış halleri" istismarcıların işini kolaylaştıran en önemli özelliklerdir. Sadece bugünümüzü değil geleceğimizi de tehdit eden bu tehlikeyi bertaraf etmek için bazı kalıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda gençlik döneminin gelişim özelliklerini göz önünde bulundurarak bu kitleyi her türlü istismara karşı koruyacak eğitsel tedbirler geliştirmek önemli bir adım sayılabilir.

## 5. Gençlik Döneminin Gelişim Özellikleri

Gelişim psikolojisinde gençlik dönemi, ergenliği kapsayan ve kronolojik olarak özelliklerini de bünyesinde barındıran bir gelişim dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu kritik dönem, ortalama 11-22 yaşları arasında ele alınmaktadır. 22-23

25 Özeren vd., 2010.

26 Çelik, Oktay, (2015), Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:22, 2015/2, 109.

yaşlarından sonra ergenin artık kendi kişiliğini, kimliğini bulmuş olması beklenir. Bazı uzmanlar, gençlik çağını kendi içinde ilk gençlik (12-15 yaş), orta gençlik (15-18 yaş) ve ileri gençlik (18-22 yaş) olmak üzere 3 evrede incelemektedirler.[27]

Gençlik çağı her açıdan dinamizmin ve yoğunluğun yaşandığı bir dönemdir. Bedensel gelişim, zihinsel gelişim ve duygusal gelişim alanlarında oldukça hızlı değişimlerin olduğu bu yaşlarda gençleri meşgul eden çok ciddi problemler bulunmaktadır. Kimlik inşası, cinsellik, duygusal yoğunluklar, meslek seçimi, aidiyet problemi, yeni değerler edinme, kendi kişiliğini kanıtlama gibi sorunlar bu dönemin öne çıkan sorunlarıdır.

Gençlik döneminde bireyler kendi kişiliklerini kanıtlama ve bağımsızlıklarını kazanma çabası içindedirler. Cinsel uyanış ile birlikte yeni ruhsal ve davranış özelliklerinin geliştiği bu dönem bireylerinin duygularında hızlı iniş çıkışlar görülebilir. Kulaktan dolma fikirleri test etmeden savunmaya çalışan genç pek çok konuda büyükleri ile tartışmaya, anne babasının yanında karşıt düşünceler ileri sürmeye başlar. Bu dönem aynı zamanda beğenilerin, özenmelerin, tutkuların, hayranlıkların yoğun olduğu bir dönemdir.[28] Bu dönemde duygular ergenin tüm yaşamında etkili olurlar.[29] Buna bağlı olarak dinî davranışlarda da duygusallık etkin olmaya başlar.

Kimlik oluşum süreciyle birlikte bilişsel gelişimin hızlanması, dürtüsel gereksinimlerde ve duygu yoğunluğunda artma, çatışmaların yeniden alevlenmesi, meslek seçimi, karşı cinsle kurulan ilişkiler, anne babadan ayrılma, bireyselleşme sürecinin yaşanması gibi nedenlerle ergenler bu döneme özgü zorluklar ve çatışmalar yaşamaktadır.[30] Gencin kendini, hayatı ve toplumu sorgulayarak eskisinden farklı bir şekilde dünyayı

---

27 Selçuk, 1998, 335.

28 Kılavuz ve Yılmaz, 2009, 132.

29 Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi,* Remzi Yayınevi, İstanbul, 279.

30 Akdemir ve Çetin, 2008.

algılamaya başladığı bu dönemde en önemli sorunlarından biri kendini tanıma ve tanımlamada çektiği sıkıntıdır.[31] Dolayısıyla başta aileler olmak üzere gençlerin çevresini oluşturan bütün yetişkinlerin gençlerin bu arayış halini ilgiyle ve anlayışla karşılayıp onları tehlikeli sulara açılmaktan korumaları gerekir.

## 6. Gençlik Döneminde Dinî Gelişimin Seyri

Gençlik döneminde dinî gelişimde de bazı çelişkili durumlar yaşanmaktadır. Bu alandaki gelişim seyri bilinçli dinî uyanış, geleneksel dinî değerleri tenkit ve sorgulama, dinle ilgili şüphe, geçici olarak dinden uzaklaşma şeklinde başlayıp, dönemin sonlarına doğru yeniden dine dönüş ve kararlı olarak bir dine bağlanmayla tamamlanmaktadır.[32] Gençlik döneminde dinî gelişimin seyri şu şekilde özetlenebilir:

a- Dinî şuurun uyanması (12-14 yaş),

b- Dinî bunalım ve şüpheler (14-18 yaş),

c- Dinî tutumların belirginleşmesi (18-21 yaş)[33]

Ergenliğin ilk yıllarında başlayan dinî uyanış gençlerin coşkun bir şekilde dine yöneldiği yıllardır. Zira bu dönem çocukluk döneminin pasif durumundan sıyrılan gencin, dinî hayatın esas faaliyetlerine karıştığı, bu konudaki mükellefiyetleri yerine getirmeye başladığı bir dönemdir.[34] Ancak bu "coşkun dindarlık" pek uzun sürmez. Ergenliğin kendine has bunalımlarının baş göstermesiyle çocuğun dinle olan ilişkilerinde de bazı çatışmalar yaşanmaya başlar.[35] İlerleyen yaşlarda "tenkitçi

31 Kula, Naci, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din" Gençlik, *Din ve Değerler Psikolojisi,* Der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, 33.

32 Hökelekli, 1993, 269-277.

33 Kula, 2002: 37-38.

34 Jersild, Arthur T., *Gençlik Psikolojisi,* çev., İbrahim N. Özgür, Gün Yayınları, İstanbul 1974, 381.

35 Hökelekli, 2011, 269.

düşünce"yi adeta bir hayat felsefesi olarak benimseyen genç, aynı yaklaşımla dini de eleştirmeye başlar. Kendisine bir yetişkin kimliği arayan genç, bu dönemde her türlü otoriteye (özellikle ebeveynlere) karşı gelme eğilimindedir.[36]

Ergenlik döneminde yaşanan dinî şüphenin sebepleri olarak, bağımsızlık duygusu, hayatın anlamsızlığı, din eğitiminin yetersizliği, günlük yaşam ile dinî tutumlar arasındaki tutarsızlıklar, dindarların yanlış tutumları ve din konusunda yeterli bir rehberliğin olmayışı gibi hususlar sayılmaktadır.[37] Bu dönemde gençler, bir yandan geleneksel dinî kalıpları tenkitçi bir yaklaşımla eleştiri süzgecinden geçirirken diğer yandan farklı dinî düşüncelere ilgi duymaktadırlar. Gencin bu psikolojik arayış hali aynı zamanda onu duygusal olarak istismarcı söylemlere daha açık hale getirebilmektedir. Ergenlik döneminin kendine has sorgulayıcı mantığıyla dinî konularla ilgili sorular sormaya başlayan gençler, bu sorularına tatmin edici cevap alamadıklarında dinî inançları hakkında şüpheye düşerler.[38]

Bütün iniş çıkışlarıyla birlikte gençlik dönemi, bireyin kendi değer sistemini oluşturma çabalarının hâkim olduğu bir süreç olarak tanımlanmaktadır.[39] Buna bağlı olarak dinî şüphe krizi, din psikologları tarafından zihnî ve dinî gelişimin normal ve doğal bir belirtisi olarak kabul edilmektedir.[40] Gençlik döneminin sonlarında bunalım ve krizlerle dolu ergenlik dönemi, yerini sakin ve istikrarlı bir hayata bırakır. Duygu ve heyecanlardaki taşkınlıkların azaldığı, dengeli olma halinin arttığı, yetişkinlerle ilişkilerde düzelmelerin olduğu bu dönemde genç,

---

36 Uğurel, Şemin, R., *Gençlik Psikolojisi,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, 150.

37 Hökelekli, 2011, 270-273.

38 Hood, Ralp W. vd., 2006: 93-94.

39 Selçuk, 2004, 335.

40 Hökelekli, Hayati, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din,* Dem Yayınları, İstanbul 2009, 94-105.

problemlerini gerçekçi bir anlayışla karşılamakta ve daha az duygusal bir tutumla sorunlarını çözmeye çalışmaktadır.[41]

Bu dönem; arkadaşlık ilişkileri, cinsiyetle ilgili sorunlara çözüm, meslek hayatı, boş zamanların değerlendirilmesi, ibadetleri yerine getirme, dua, ibadet, problem çözebilme, hayatın ve ölümün anlamını öğrenme gibi hayatî sorunların gençleri meşgul ettiği bir zaman dilimidir. Dolayısıyla bu yaş aralığındaki gençlere verilecek olan din eğitiminin bu tür sorunlarına cevap verecek bir içeriğe sahip olması gerekir.[42]

Ergenlik dönemi aynı zamanda kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Ergen, çevresinde daima "onun gibi olmak" istediği kişileri arar ve onlarla özdeşleşmek ister. Ayrıca bu dönemde ergen, ait olduğu gruba büyük önem verir ve gruba uyum konusunda büyük bir çaba içerisindedir.[43] Psikolojik verilere göre bireyler, yeni bir sosyal gruba girer girmez, o grubun kimliğine adeta "yapışırlar".[44] Bu anlamda din değiştiren gençler üzerinde yapılan araştırmalarda denekler, yaşamış oldukları inanç değişimini sosyal motivasyonlarla açıklamaktadırlar.[45] Bunun yansımalarını herhangi bir gruba üye olan insanların belirgin davranışlarında görebiliyoruz. Kendilerinden olmayanları dışlama tutumu, tek tipleşen söylemler ve davranış kalıpları bunun en çarpıcı örnekleridir. Görünen o ki dinî inançlar, çocukluktan uzaklaşmayla birlikte daha ziyade çevresel etkilerin, sosyal grup ve kimliklerin bilhassa

41 Peker, 2003, 108; İmamoğlu ve Yavuz, 2011, 211.

42 Elias, John L., Ronald Goldman: Dinî Gelişim Psikoloğu, Çev. Ali Rıza Aydın, Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar, der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, 85.

43 Yavuzer, 1997, 294.

44 Demirtaş, H. A., *Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar,* İletişim Araştırmaları, 1(1), 2003, 123.

45 Biçer, Ramazan, İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri, *Ekev Akademi Dergisi,* Sayı: XVIII, Yıl 8, 2004/1, 27-28.

kurumlaşmış dinsel organizasyonların etkisi ve belirleyiciliği altında gelişmektedir.[46]

Gençlik yılları aynı zamanda bir çelişkiler dönemidir; duygusal anlamda bir yandan yalnız kalmayı isterken diğer yandan bir gruba üye olma isteği, endişe ve umutsuzluğun yanında geleceğe dair coşku duyması bu çelişkili duruşun yansımalarıdır. Diğer yandan, “Ben kimim?” sorusu etrafında yoğunlaşan kimlik kazanma çabası genci meşgul eden önemli bir problemdir. Bu istikrarsızlık ve çatışma durumunda, ergen her ne pahasına olursa olsun bir yere ait olmaya çalışır. Kişiliğini oluştururken özdeşleşme yoluyla bağlanıp model alabileceği rol modeller arar.[47] Bu arayış sürecinde başta ailesi olmak üzere, okul ve diğer sosyal çevresi kabullenici bir tarzda yaklaşırsa genci kazanabilirler. Aksi halde kontrol dışı çevrelere yönelme ihtimali yüksek olur.

Gençlik dönemini istismara müsait kılan en önemli özellik, adeta bir geçiş dönemi yaşayan delikanlının zihinsel ve duygusal yapısının henüz oturmamış olmasıdır. Adeta bir arayış içerisinde olan bu yaşlardaki insana tarif edilen bütün adresler denenmeye değer bulunmaktadır. Bir taraftan sahip olunan yüksek enerji diğer taraftan tecrübesizliğin verdiği cesaret, gencin bu yıllarında fırtınalar yaşamasına sebep olabilmektedir.

Bu dönemde genç, bir kimlik arayışı içindedir. Bir taraftan kendine ideal olarak seçtiği örneklerle “eşleşme” kurmakta, diğer taraftan da bireyselliğini ispatlama çabasıyla kendini çevreden ayırt etmeye çalışmaktadır.[48] Yakın çevresinde ve toplum içerisinde bu arayışına karşılık bulamayan genç, biraz da

46 Osmanoğlu, Cemil, Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç, Bilimname Düşünce Platformu, XXVII, 2014/2, 177-206.

47 Şerif, Muzaffer, Carolyn w. Şerif, *Sosyal Psikolojiye Giriş 1-2,* Çev. Mustafa Atalay, Aysun Yavuz, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, 641.

48 Songar, Ayhan vd., Gençlerdeki Acil Psikiyatrik Durumlar, I. Milletlerarası Gençlik Kongresi, Selçuk Ünivesitesi Basımevi, Konya 1988, 43.

intikam hırsıyla aykırı söylemlere doğru yelken açabilir. Gencin bu arayışı terör örgütleri tarafından manipüle edilmektedir. Dinî motifli terör örgütlerinin en çok kullandığı algı yönetimi bu aşamada başlar. Örgütler, Müslümanlığın yaşanamadığı bir toplum yorumunu kullanarak önemli bir algı oluştururlar. DEAŞ örneğinde, insanların dini daha özgür yaşama arzusu ile ülkelerini bırakarak çatışma bölgelerine geçmeye çalışmaları, bireysel olarak hissettikleri engellenme psikolojisinin bir ürünüdür.[49]

Gençlik döneminde yükselen adalet duygusu ve otoriteye karşı çıkma eğilimi, aileden başlayarak her türlü dinî, millî ve kültürel otoriteye karşı bir başkaldırıya dönüşebilir. Bu süreçte bazı dinî argümanlar da bu doğrultuda yorumlanabilir. Adaletsizlik duygusu bireyleri intikam ya da bu adaletsizliğe neden olanlardan hesap sormaya itebilmektedir ki terör örgütlerine katılan yaralı zihinlerin arkasındaki itici güçlerden biri de bu duygunun tatmin edilmesidir.[50] Genç insanların masumane duyguları bu şekilde istismar edilebilmektedir.

Gençlerin psikolojisinden kaynaklanan bu özelliklerin yanı sıra sanayileşme ve şehirleşmenin yol açtığı aileden ve geleneksel bağlardan kopuş süreçleri de sorunun diğer bir boyutunu teşkil etmektedir. Her yönüyle bir kopuş çağı sayılan bu yüzyılda artık geleneksel dinî bağların etkisi de her geçen gün zayıflamaktadır. Böylece yalnızlaşan gençler istismara daha müsait hale gelmektedirler. Siyasi ve ideolojik hareketlerin, insanların psikolojik eğilimlerini manipüle ederek kendilerine insan kaynağı devşirdiklerini unutmamak gerekir.[51] Köknel'e

---

49 Çelik, 2015, 109.

50 Hacker, F. J., *Crusaders, Criminals, Crazies: Terror And Terrorism in Our Time,* W.W. Norton, New York 1976.

51 Türkdoğan, Orhan, *Sosyal Hareketler Sosyolojisi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, 1.

göre gençleri bu tür yapıların kucağına iten süreçler şu şekilde işlemektedir (Aktaran; Güngör, 2010: 50-51):

Gençlik çağının temel süreci bedensel, ruhsal, toplumsal değişme ve gelişme olup; genç toplumsal değişme ve gelişme sürecinde benliğini, kimliğini, kişiliğini bulmaya, bağlanacak güvenilecek, inanılacak insanlarla, çevrelerle ilişki kurmaya çalışır.

Onların bu gereksinimlerine çözüm bulabilecek, yardımcı olabilecek onların toplumla birleşip bütünleşmesini sağlayacak kurum ve kuruluş seçeneği sunulmadığından bu boşluğu çeşitli alt kültürlerin oluşturduğu gruplar, kurumlar doldurur.

Bilindiği gibi, alt kültürlerin ortak amaçlı beklentileri, ilkeleri, kuralları, değerleri, duyguları ve düşünceleri vardır.

Bilinçli ve bilgili davranışları, özgür ve özerk iradesi, sorumluluk duygusuyla kendi başına karar veremeyen, seçim yapamayan genç içine girdiği alt kültürün ortak ilkelerini, kurallarını, değerlerini kolayca benimser. Karar vermenin, özgür ve özerk davranmanın sorumluluğundan kurtulmak için "Önder"in dediklerini eksiksiz yerine getirir.

Bir gruba ait olmanın sağladığı rahatlık, grup olgusunun öğelerine toplumsal hızlanma, toplumsal riske girme süreçleriyle genç birey kendisine aktarılan davranış kalıplarını kolayca benimser. Bunların savunucusu, militanı durumuna gelir.

Öte yandan, dernekler, vakıflar, politik, siyasi kuruluşlar, belirli toplum kesimleri, sempatizanlar; hatta kimi kez dış kaynaklar tarafından ekonomik olarak desteklenen alt kültür grupları para, iş, ticaret olanağı sağlayarak genci içinde tutmaya çalışır. Genç için renkli, değişik, fantastik bir dünya yaratır.

Ekonomik çıkarlar dışında, alt kültür grubunda etkili olan önderin, güçlü, kuvvetli, baskılı, katı, sert ilkeleri ve değerleri karşısında genç kendisini aciz, beceriksiz görür. Dışlanmaktan

korkar. Öndere bağımlı duruma gelir. Ortak ilke ve kuralların savunucusu olur.

Alt kültürün temel özelliği, toplumun ortak kültüründen ayrı, kopuk, soyutlanmış bir yaşantıyı sürdürmektir.

Bu nedenle belirli grup alt kültürü içine giren genç kendi alt kültürünü doğru, iyi, güzel olarak benimser, kabul eder. Öteki alt kültürleri ve ortak alt kültürü kabul etmez. Hatalı, kötü, çirkin bulur. Onlara karşı kızgınlık, öfke, kin, nefret duyar. Endişe ve korku ile bakar.

Bu durum gencin toplumdan soyutlanmasına yol açar. Benimsediği ilkeleri, değerleri savunur. Ötekilere karşı çıkar; hatta saldırır.

## 7. İstismar Karşısında Eğitimin Gücü

Bu fırtınalı ve stresli dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi her şeyden önce anlayışlı ve kuşatıcı bir çevreye bağlıdır. Bu dönemde gençlerle birebir iletişim kuran yetişkinlerin yaklaşımı oldukça önemlidir. Koşulsuz sevgi, etkin dinleme ve empatik anlayış, güvene dayalı ilişkiler, gençlerin olumlu özelliklerine odaklanma ve kendilerine sorumluluk vermek gibi davranışlar onların gelişimine katkı sağlayacaktır.

Özellikle gençlik döneminde, ailevi problemleri olan, alt sosyoekonomik-kültürel profilli, eğitim (bilinç) düzeyi düşük bireyler terör örgütleri için hedef haline gelebilmektedir. O halde doğru din eğitiminin bir devlet meselesi olması gerektiğini söyleyebiliriz.[52] Zira istismar olayı genellikle kitlelerin din konusundaki bilgisizliğinden veya saflığından beslenmektedir.[53] Bu bilgisizliği gidermenin en sağlıklı yolu hiç şüphesiz eğitimdir. İslam dünyasında eğitimin, toplumu bilinçlendirmede icra

52 Çelik, 2015, 118.

53 Güler, 2000, 66.

ettiği fonksiyonu tarihi kayıtlar açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[54]

İstismarcı dinî gruplara yönelimin önlenmesinde en etkin olan husus, bireylerin dinî alanda sağlam ve yeterli bilgiye sahip olmalarıdır. Her seviyeden sahih bir din eğitiminin verilebilmesi ve Kur'an, Sünnet gibi dinin temel kaynakları ile temel öğretilerinin bütüncül olarak kavratılabilmesi için eğitim sisteminde gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu kapsamda yapılması gereken en önemli iş eğitimde "eleştirel düşünme" becerisinin geliştirilmesidir. Bu işin sancısını derinden hisseden ender şahsiyet Aliya İzzet Begoviç, *"Ben olsam Müslüman Doğu'daki tüm mekteplere eleştirel düşünme dersleri koyardım. Batı'nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafının kaynağı budur."* demektedir.[55] Eldeki pedagojik veriler gösteriyor ki, günümüz insanının en temel eğitsel ihtiyacı düşünme becerisidir. Daha net bir ifadeyle, öğretimde bilgi aktarımı yerine, "düşünmeyi öğrenme" en önemli kazanımdır. Bu yüzden okullarda düşünen, eleştiren, üreten, bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirmek temel hedef olarak belirlenmekte, öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik eğitim programları önerilmektedir.[56]

Bu pedagojik beklenti din eğitimi açısından da geçerlidir. Zira din öğretimi, bir bilgi edinme aracı olmakla beraber, insanın bilgi elde etme yollarını, aklını ve duygularını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç olarak kabul edilmelidir. Öğrencilerin, dinî bilgilerden bir dünya görüşü kazanacak tarzda yetiştirilmesi işi ise belletme, ezbercilik ve tekrardan ziyade, araştırma, anlama ve sorgulama ile mümkündür.[57]

---

54 Çelebi, 1998; Gözütok, 2002, 2012.

55 Aliya İzzetbegoviç, 2014, 130.

56 Seferoğlu ve Akbıyık, 2006, 193.

57 Selçuk, 1998, 87.

Eleştirel düşünme, olaylara sınırlı bir çerçeveden bakmayı engelleyen, bireyin kendini ve çevresini sorgulamasını ve daha iyi algılamasını sağlayan; ön yargıları uzaklaştırmaya yardımcı olan ve çözüm üreten bir düşünme biçimidir.[58]

Kökdemir'e (2000) göre eleştirel düşünme sürecinin içerdiği beceriler şunlardır: Kanıtlanmış gerçekler ile öne sürülen iddialar arasındaki farklılığı yakalayabilme; elde edilen bilgilere ait kaynakların güvenirliklerini test edebilme; ilişkisiz bilgileri ayıklayabilme; önyargı ve bilişsel hataların farkına varabilme; tutarsız yargıların farkına varabilme; etkili soru sorabilme; sözlü ve yazılı dili etkili kullanabilme ve bireyin kendi düşüncelerinin farkına vardığı meta-biliş vb. yetkinlikler.

Eleştirel düşünme becerisini geliştirecek olan temel yaklaşım, öğrenciyi bilginin kaynaklarıyla aktif bir şekilde etkileşime sokan; sorgulamayı, ilişkilendirmeyi, anlamlandırmayı sağlayan yaklaşımdır. Salt bilgi aktarımına dayalı ve öğrenciyi pasif bir alıcı konumunda tutan uygulamalarla eleştirel düşünce gelişmez. Bu konuyla ilgili çalışmalarda altı çizilen temel hususları şöylece özetleyebiliriz:[59]

- Sunulan bilgilerin yargılanarak değerlendirilmesi,
- Bilginin işlevselliğinin denetlenmesi,
- Teorik bilginin uygulama etkinlikleriyle test edilmesi,
- Öğrencilerin işbirliği içinde belirli problemleri çözmeye çalışmalarının sağlanması,
- Metin çözümleme çalışmaları,
- İşlenen konularla ilgili soru üretme,
- Sözlü ve yazılı ifade çalışmaları,

---

58 Başoğlu ve Mutlu, 2012.

59 Polat, S., Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2014, 21-24.

- Fikirlerin rahatça ifade edilebildiği eğitim ortamları.

Ezilenlerin Pedagojisi adlı çalışmasıyla bilinen Paulo Freire, günümüzde de etkisini devam ettiren manipülatif eğitim sistemlerinin en belirgin özelliklerinden birinin öğrenciyi "düşünme yetisinden" mahrum etmek olduğunu belirtmektedir. Bu sistemde, "Bir öğretmen öğrencilerini bilgiyle ne kadar çok doldurursa, o kadar başarılıdır; öğrenciler de kendilerine bu bilgilerin aktarılmasına ne kadar çok müsait olurlarsa o kadar başarılı sayılırlar."[60]

Aslında bilinçlendirme, toplumsal değişimin en temel öğesidir. Bu konuya dikkat çeken ünlü Katolik ilahiyatçı Küng şöyle demektedir: "Bütün tarihi tecrübeler şunu göstermektedir ki; bizler bireylerin ve toplum hayatının bilincinde bir değişim meydana getirmedikçe, yeryüzünde daha iyi bir gelişme olmayacaktır."[61]

Gençleri zihinsel ve duygusal anlamda geliştiren bir eğitim aynı zamanda onların şahsiyet gelişimine ve sağlıklı bir kimlik algısı oluşturmalarına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda özellikle din eğitimi alanında yapılması gerekenlere dair şu tespitler önemlidir:

*"Eğitim ve öğretimde salt ezberci bir zihin inşası yerine, araştırıp soruşturan, tartışan ve aklî melekeleri ve muhakemeyi güçlendiren yöntemlere ağırlık verilmelidir. Aynı şekilde akıl ile duygu arasındaki ilişki ve dengeyi koruyan bir bakış açısı kazandırılmalı, ne akıl uğruna duygu, ne de duygu uğruna akıl feda edilmelidir.*

*Sadece ezberci bir din eğitimi, bireyi özgürleştirmek yerine esir alacak hatta robotlaştıracaktır. Çünkü bu yöntem, onun kendi değerlerini oluşturarak, dürtülerinin ve çevrenin esaretinden kurtulmasının önünü tıkamaktadır. Ahlaken özgürleşemeyen birey, kumandası*

60 Freire, Paulo, *Pedagogy of the Oppressed,* Çev. Myra B. Ramos, Herder and Herder, New York 1970.

61 Küng, 1996; Akt. Köylü, 2006, 117.

*kimin elindeyse ona göre davranacaktır. Ezberci eğitim anlayışında, sunulan hazır bilgiler, 'mutlak değişmez doğrular' olarak kabul edilmekte, sorgulanıp, irdelenmemekte ve bu bilgilerle yetinilerek yeni bilgiler üretilmemektedir. Ezberci eğitimin bilgileri empoze edici üslûbu, bireyin zihnini baskı altına alıp kalıplaştırmaktadır. Böyle bir din eğitiminden geçen kişinin, dinî bilgileri hiç sorgulamadan, anlamlandırmadan kabullenmesi, dinî doğruların tam anlaşılmasını, onların zenginliklerinin ve işlevlerinin kavranmasını engellemektedir. Hâliyle öğrenci bu bilgileri hayatında kullanabileceği somutluğa dönüştürememekte, sonuçta özellikle ahlakî değerler işlevsizleşmektedir."*62

Gençlik döneminin kendine has özelliklerini dikkate alarak ve pedagojik ilkeler ışığında geliştireceğimiz eğitim uygulamaları gençlerimizi din istismarına karşı koruyacak bir anlayışın oluşmasına ciddi bir katkı sağlayacaktır.

## Sonuç ve Öneriler

Dinî değerleri istismar ederek kendilerine şahsi, siyasi, ekonomik, kültürel vb. çıkar sağlayan çevrelerin en yaygın hedef kitlesini genç kuşak oluşturmaktadır. Alınan onca güvenlik tedbirine rağmen binlerce gencin bu tür yapılara katıldığını görebiliyoruz. Gençlik döneminin henüz istikrar bulmamış bir arayış dönemi olması, bu dönemde bir takım duygusal/dinî çatışmaların yaşanması, baskın akran etkisi, deneyim yetersizliği, yetişkinlerin anlayışsızlığı vb. sebepler bu kuşağın istismarcıların kucağına itilmesinin temel sebepleri arasında sayılabilir.

Düne kadar Müslümanların bir iç meselesi gibi tezahür eden istismar olayı günümüzde uluslararası bir özellik kazanmış durumdadır. Artık bu dünyayla herhangi bir hesabı olan uluslararası güçler rahatlıkla kendi içimizden bazı figüranları ve değerleri manipüle ederek bir takım organizasyonları oluşturabilmektedirler. Her türlü psikolojik harp tekniğinin kullanıldığı

62 DİB, Olağanüstü Şura Kararları, Ekim-2016: 72-73.

bu tür operasyonlarda dinî değerler etkili bir şekilde kullanılmakta ve kitleler yönlendirilebilmektedir. Özellikle genç kuşağın bu yapılardan en fazla etkilenen toplum kesimi olduğunu söyleyebiliriz.

Gençleri bu tehlikeli tezgâhın tuzaklarından koruyabilmek için öncelikle istismarın; beslendiği kaynakları, araçlarını, söylemlerini ve insanları ne şekilde etkilediğini ortaya koymamız gerekir. Ayrıca dinî değerlerin ne şekilde manipüle edildiğini ortaya koymamız gerekir. Zira insanların bu konulardaki bilinçsizliği istismarcıların işini en fazla kolaylaştıran husustur.

Eğitim, din istismarına karşı bütün toplum kesimlerini uzun vadede korumanın en etkili yolu olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu eğitimin eleştirel düşünceyi, sorgulamayı ve şahsiyeti geliştirici bir niteliğe sahip olması gerekir. Salt bilgi aktarımına dayalı ve öğrenciyi pasif bir alıcı konumunda tutan uygulamalarla eleştirel düşünce gelişmez. Özellikle gençlerin eğitimi esnasında onların gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurarak özgün dinî düşüncelerini oluşturmaları için imkân sağlamamız gerekir. Ergenlik döneminde ortaya çıkan bilişsel ve duyuşsal imkânlar dinî düşünceyi derinleştirmek için kullanılabilir. Gençlerin kimlik arayışı, iç gerginlikleriyle olan mücadelesi ve kendilerine özgü bir dünya görüşü oluşturmalarında onlara destek olmak oldukça önemlidir. Bu yaş grubunun arayışına uygun olarak sağlıklı bir akran çevresi, özdeşim kurabilecekleri rol modellerin kendilerine sunulması ve gençlere bazı sorumlulukların verilmesi de gençlik dönemi eğitiminde önemli katkılar sağlayacaktır.

Örgün ve yaygın din eğitiminde görev üstlenen bütün paydaşların yapacakları her türlü eğitsel etkinlikte hedef kitlenin gelişimsel özelliklerini dikkate alması ve bu konularla ilgili psikolojik, pedagojik ilkelere riayet etmesi gerekir. Din eğitimi ve din hizmetlerinde çalışan elemanların bu konuda donanımlı hale getirilmesi için de gerekli tedbirlerin alınması elzemdir.

## Kaynakça

Akdemir, D. Çetin, F. Ç. (2008), "Çocuk Ve Ergen Psikiyatrisi Bölümüne Başvuran Ergenlerin Klinik Özellikleri" Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 15 (1).

Aktay, Yasin, (2000), "Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları ve Din İstismarı," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Ateş, A. Osman, (2004), Din Tahrifi ve İstismarı, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı: 1.

Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012), "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Eleştirel Düşünme Eğitimine Uygunluğu," Kastamonu Eğitim Dergisi, 20 (3), 983-998.

Biçer, Ramazan, (2004), "İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri," Ekev Akademi Dergisi, Sayı: XVIII, Yıl 8 (2004/1).

Bozkurt, Nahide, (2000), "Abbasiler'de İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz," (Din İstismarı Özel Sayısı).

Chambers, Nurgül, (2004), "Sermaye Piyasalarında Manipülasyon ve İMKB'deki Örnekleri", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 24.

Çelebi, Ahmed, (1998), İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi, (Çev: Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul.

Çelik, Oktay, (2015), "Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri," Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2015/2, Sayı:22.

Çiftçi, Adil, (2000), "Din İstismarı: Kavramsal ve Kuramsal Bir Çalışma-Sosyolojik Bir Yaklaşım," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Demirtaş, H. A., (2003). "Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar," İletişim Araştırmaları, 1(1).

Ejder, Yılmaz, (2001), Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

Elias, John L.,(2004), "Ronald Goldman: Dinî Gelişim Psikoloğu", (çev. Ali Rıza Aydın) Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar, (der. Ali Rıza Aydın) İnsan Yay., İstanbul.

el-İsfehâni, Rağıb, (2001), Müfredâtu-elfâzi'l-Kur'an, 3. Baskı, Şam.

Erdoğan, Mustafa,(2000), "Din İstismarı, Hukuk ve Temel Haklar, İslâmiyat," III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Eşer, Hatice, (2006), "Üniversite Gençlerinde Dinî İnanç ve Benlik Saygısı ilişkisi, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi," Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul.

Evik, A. Hakan,(2004), Sermaye Piyasası Araçlarının Değerini Etkileyebilecek Aldatıcı Hareketler Yapma (Manipülasyon Suçları), Seçkin Yayınevi, Ankara.

Freire, Paulo. (1970). Pedagogy of the oppressed. (Trs. by Myra B. Ramos). New York: Herder and Herder.

Gözütok, Şakir, (2002), İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi, Fecr Yayınları, Ankara.

Gözütok, Şakir, (2012), İslam'ın Altın Çağında İlim, Nesil Yayınları, İstanbul.

Güler, İlhami, (2000), "Reel Politikada Dinî Değer, Kavram ve Sembollere Atıfta Bulunmanın Doğurduğu Sorunlar," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı).

Güngör, U. Tayfun, (2010), "Türkiye'de Gençlerin Terör Örgütlerine Katılma Nedenleri ve Sonuçları," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Konya.

Hacker, F. J. (1976). Crusaders, Criminals, Crazies: Terror And Terrorism in Our Time, W.W. Norton, New York.

Hatiboğlu, S. Mehmed, (2000), İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı-Editör Yazısı).

Hood, Ralph W., Jr ve Diğerleri, (2006), "Dinî Şüphe", Çev.: M. Doğan Karacoşkun, Dinî ve Sosyal Psikoloji Yazıları, Derleyen: M. Doğan Karacoşkun, db Kitapları,1.B., Samsun.

Hökelekli, Hayati, (2009), Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din, Dem Yayınları, İstanbul.

Hökelekli, Hayati, (2011), Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara.

İmamoğlu, Abdulvahit; Yavuz Adem, (2011), "Üniversite Gençliğinde Dinî İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi," Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23 (2011/1).

İzzetbegoviç, A. (2014). Özgürlüğe Kaçışım, Zindandan Notlar, Klasik Yayınları.

Jersild, Arthur T. (1974). Gençlik Psikolojisi, (çev., İbrahim N. Özgür), Gün Yayınları, İstanbul.

Kılavuz, M. Akif ve Yılmaz, Hüseyin,(2009), "Örgün ve Yaygın Eğitimde Öğrenenlerin ihtiyaçları Doğrultusunda Din Eğitimi ve Öğretimi," Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2.

Kılıç, Remzi, (2011), Selçuklulardan Osmanlılara Medreseler ve yönetim ilişkileri. (Editör: Cemil Öztürk), Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Pegem Yayınları, Ankara.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, (1999), İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, (2000), "İtismara Elverişli Münbit Toprak: Hadisler," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Kirman, Mehmet Ali, (2004), Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Kocadaş, Bekir (2004), "Hedefteki Gençlik: Siyasi ve İdeolojik Hareketler Açısından," Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi ISSN: 1303-5134, www.Insanbilimleri.com.tr.

Kökdemir, D. (2000). "Deniz Yıldızlarını kurtarmaya çalışanların öyküsü: Eleştirel ve yaratıcı düşünme." XI. Ulusal Psikoloji Kongresi, 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

Köylü, Mustafa, (2006), "Sosyal Din Eğitimi modeli: ABD ve Latin Amerika Ülkeleri Örneği," Değerler Eğitimi Dergisi, 4 (12), 109-128 © Değerler Eğitimi Merkezi.

Kula, Naci (2002). "Gençlik Döneminde Kimlik Ve Din" Gençlik, Din Ve Değerler Psikolojisi İçinde (Der. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Küçük, Ayhan, (2016), "Sunuş Yazısı", Manipülasyonların Kıskacında İslam, Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi Yayını, İstanbul.

Küçük, Cevdet, (1989), "Abdülhamid," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, I.

Küng, Hans, (1996), Yes to a Global Ethic, Continuum Publishing Company, New York.

Lodziak, Conrad, (2003), Kapitalizm ve Kültür, İhtiyaçların Manipülasyonu. (Çev: Berna Kurt), Çitlembik Yayınevi, İstanbul.

Makdisi, George,(2007), İslam'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim, (Çev: H. Tuncay Başoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul.

Osmanoğlu, Cemil, "Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç", Bilimname Düşünce Platformu XXVII, (2014/2).

Özeren, S. Sözer, M. A. ve Demirci, S. (2010). Terör Örgütlerinde Militan Kimlik Profili: Türkiye'de Hizbullah Örneği, Terörün Sosyal Psikolojisi, Ed: Murat Sever, Hüseyin Cinoğlu, Oğuzhan Başıbüyük, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Parladır, Selahattin,(1987), "Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme", DÜİF Dergisi, IV, İzmir.

Peker, Hüseyin (2003). Din Psikolojisi, Çamlıca Yay, İstanbul.

Polat, S. (2014). "Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi," Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Redhouse, (1994), İngilizce-Türkçe Büyük Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul.

Sarıçam, İbrahim,(2000), "Klasik Dönem İslam Tarihinde Din İstismarı –Dört Halife ve Emevi Dönemi," İslâmiyat, III (Din İstismarı Özel Sayısı).

Saydam, Ali,(2012), İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Schiller, Herbert,(1993), Zihin Yönlendirenler, (Çev: Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.

Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). "Eleştirel düşünme ve öğretimi". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30.

Selçuk Mualla, "Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu (İnanç Davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme)", Gençlik Dönemi ve Eğitimi (Tartışmalı İlmi Toplantı) 17-18 Mayıs 1998, (1998).

Selçuk, Mualla. (1998). "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?" İslâmiyât, Ocak-Mart 1998, c. 1, Sayı: 1.

Selçuk, Ziya (2004). Gelişim Ve Öğrenme, 10. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Songar, Ayhan ve Diğerleri, (1988), "Gençlerdeki Acil Psikiyatrik Durumlar", I.Milletlerarası Gençlik Kongresi, Selçuk Üniv. Basımevi, Konya.

Şaylan, Gencay, (2003), Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni işlevi, İmge Kitabevi, Ankara.

Şerif, Muzaffer, Carolyn w. Şerif, (1996), Sosyal Psikolojiye Giriş 1-2, (Çevirenler; Mustafa Atalay, Aysun Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Olağanüstü Din Şûrası Kararları, Ekim-2016, Ankara.

Türk, M. Sezai,(2014), "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı?" (Algı Yönetimi, (ed: Bilal Karabulut), Alfa Yayınları, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan, (1988), Sosyal Hareketler Sosyolojisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Uğurel, Şemin, R. (1988), Gençlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

www.tdk.gov.tr, (Erişim tarihi: 05.03.2017).

Yavuzer, Haluk, (1997), Çocuk Psikolojisi, Remzi Yayınevi, İstanbul.

# GENÇLERİN ŞİDDET MERKEZLİ YAPILARA MEYLETMESİ
## SEBEPLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

***Mustafa IRMAKLI***
***Diyanet İşleri Uzmanı***

Modern dönemde bireysel ve küresel düzlemde şiddet olgusu ve gerçekliği tüm dünyanın temel meselelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. İnsanın kendisiyle ilişkisinden aile hayatına, iş ortamından sosyal ilişkilere kadar pek çok alanda şiddet önemli bir gündem maddesi olarak varlığını devam ettirmekte, bireysel travmalar ve savrulmalar yanında özellikle örgütsel yapılar eliyle şiddetin varlığı dikkat çekmektedir. Zira sosyal ağlar ve iletişim olanakları organize olmayı da kolaylaştırmakta, şiddet vb. olumsuz davranışların da kolektif bir boyut kazanmasına fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde yerel gruplardan ulusal çetelere, çok uluslu yapılardan küresel boyutlu örgütlere kadar şiddet merkezli yapıların varlığı açıktır. Şiddet merkezli yapılarla mücadele, ülkelerin ana gündemlerinden biri olmanın yanında artık uluslararası iş birliği alanlarının önemli bir maddesi olarak öne çıkmaktadır.

Diğer yandan yerel, ulusal ya da küresel ölçekte; fiziki, psikolojik ya da herhangi bir türeviyle şiddeti merkeze alan yapılar, sosyal katman ve hedef kitle olarak öncelikle gençleri seçmekte, varlık ve etki alanlarını güçlendirmek için gençlere yönelik özel, planlı çalışmalar yapmaktadır. Dolayısıyla şiddet ve terör hareketleriyle mücadele noktasında, çok boyutlu ve kapsamlı çalışma ve araştırmalarla söz konusu yapıların

özellikle gençleri istismar yöntemlerini doğru analiz ederek gerekli tedbirleri almak, öncelikli husus haline gelmekte, önem ve aciliyet kesbetmektedir.

Mevcut durumun ortaya koyduğu tabloda gençlerin, şiddet merkezli yapılara ve terör örgütlerine katılma oranının yetişkinlerden daha çok olduğu bir gerçektir. Ancak bu sonucun, gençlerin bir sorun unsuru olarak ele alınması gibi bir hatayı da beraberinde getirmesi olasıdır. Bu bağlamda sorunun çözümü açısından en problemli yaklaşım, ontolojik olarak gençliği ve gençliğin varlığını sorgulamak ve yargılamak olacaktır. Oysa asıl gerçeklik gençlerin şiddet merkezli yapıların mağduru ve nesnesi olmasıdır. Dolayısıyla esas mesele şiddet merkezli yapıların gençleri etkileme, bünyesine dahil etme ve militanlaştırma süreç ve stratejilerini iyi analiz ederek doğru bir yöntem ve yaklaşımla gençleri şiddet merkezli yapıların tasallutundan ve zararlarından korumanın önemidir. Elbette gençlerin bu yapılara katılmasını tek bir nedenle açıklamak mümkün değildir. Şiddet merkezli yapıların gençleri kendi saflarında mücadeleye katmak için birçok yöntem, argüman ve strateji kullandığı, bu meyanda sosyal, ekonomik, siyasal ve psikolojik boyutlar başta olmak üzere pek çok etkenin varlığı bir gerçektir.

### Gençlik bir arayış dönemidir.

Gençlik evresi bir yandan taşıdığı heyecan ve enerji itibariyle ömrün en güzel ve bereketli dönemi olarak öne çıkarken, diğer yandan farklı ve karmaşık duyguların iç içe yaşandığı zor bir dönemdir. Bedensel, duygusal, bilişsel açıdan hızlı gelişim süreçlerinin yaşandığı gençlik evresinin her boyutunun taşıdığı özellikler gençlerin davranış ve tepkilerinin de temelini oluşturmaktadır. Bu dönemde gençlerin kendi iç iletişimlerindeki gerilimler, kendileriyle yüzleşme zorunluluğu, onları bir arayış sürecine dahil etmektedir. Ayrıca aile, toplum, değerler gibi olgularla daha yakın temas kurma hali gençlerin arayış motivasyonunu etkilemektedir. Heyecan, itiraz, fark edilme,

kendini gerçekleştirme, özgüven, varlığını ifade etme gibi gençlik döneminin başat duygularını yönetme zorluğu da gençlerin arayış serüvenini tetiklemektedir. Bu meyanda gençlik döneminin en belirgin vasfı "kendini ve hakikati arama" çabasıdır. İnsanın en temel ihtiyacı olan "anlam", genç için daha hayati hale gelmektedir. Kendisini, çevresini, şahit olduğu olayları sorgulayan genç, zihnine, bunların her birine yönelik anlamlar yüklemektedir.

Tam da bu noktada gençliği hedef kitle olarak belirleyen şiddet merkezli yapılar, düzenlerini devam ettirmek için arayış düşüncesini ve heyecan duygusunu hedef alarak gençliği istismar etmektedir. Tefrika ve anarşi projeleriyle üretilen terör örgütleri, tuzaklarını gençliğin duygularının güzergâhına kurmaktadır. Böylece dünyanın pek çok yerinde derin hesapların ve çıkar tutkularının ucuz ve masum kurbanları olarak gençler seçilmektedir.

Diğer yandan, gençliği bir kaosun enstrümanı olmaktan kurtarmaya yönelik gayretlerin ise hem gençliği hem de vakıayı doğru yorumlamaktan uzak olduğu da başka bir çıkmaz sokaktır. Gençliği kurtarma gibi aslında platonik bir duyguyla ve iyi niyetlerle yola çıkanlar, problemin temel sebebi olarak gördüğü heyecan, aksiyon, itiraz gibi duyguları, iyilik ve güzellik yolunun esenlik rüzgârına dönüştüremediği için onu baskılamaya ya da yok etmeye yönelik hedefler ve eylem planları peşine düşmektedir. Esasında bu strateji, genci pasifize ederek genç olmaktan çıkarmaya ve hatta onu hayatın dışına taşımaya zorlayan bir yaklaşımdan başka bir şey değildir.

Oysa şiddet merkezli yapılar gençliğin anlam arayışında, kendilerini hakikat olarak göstermekte, gençliğin heyecanını kendi aktiviteleri ile kullanmaktadır.

## Modern dönemin anlam krizi gençleri yormaktadır.

Modern dönemde insan tasavvuru ve madde-mana ilişkisinde yaşanan krizler, insanın sadece fiziki boyutuyla öne çıkması ve değerlerin ötelenmesi, gençliğin anlam arayışını daha da zorlaştırmaktadır. İnsanın doğal seleksiyon içinde vahşi doğa belgeselinin bir unsuru gibi ele alınması şiddete dayalı yaklaşımları meşrulaştırmakta, adeta şiddete felsefî mazeret üretmektedir. Arayış döneminde doğru, kuşatıcı ve merhamet eksenli bir insan ve dünya tasavvuruyla tanışamayan gençler, şiddet merkezli yapılar için daha müsait bir hedef haline gelmektedir. Modern dönemde inanç, hakikat, bilim, din, akıl gibi değerler arasındaki ilişkinin doğru ve yerinde kurulamaması insanın anlam krizlerini daha da derinleştirmektedir. Bu durum şiddet merkezli yapıların, kendilerini hakikatin merkezi olarak lanse etmelerini kolaylaştırmakta, yaptıkları sübjektif ve tahrifata dayalı tanım ve yorumların karşılık bulmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim dini değerlerle kendini kamufle etmeye çalışan şiddet merkezli yapılarda dikkat çeken önemli bir yanlışlık hakikat tekelciliğidir. Kendini hakikatin yegâne temsilcisi olarak görme zafiyetidir. Bu durum seküler özelliği öne çıkan terör örgütlerinde ise mücadele etmeyi göze almanın verdiği duyguyla, kendini seçkin, farklı ve üstün görme anlayışı olarak öne çıkmakta, gençler adeta iki yanlıştan birine sığınmaya zorlanmaktadır.

## Yaşanan trajediler ve sosyal problemler şiddet merkezli yapılara katılmayı kolaylaştırmaktadır.

Gençlerin şiddet merkezli yapılara katılma süreçlerinin başlangıç noktasında, fikrî veya ideolojik boyuttan ziyade, sosyal ve psikolojik etkenler öne çıkmaktadır. Bütün terör örgütleri trajedilerden beslenmekte, olumsuzlukları, yaşanan acıları ve

biriken öfkeyi kullanarak insan devşirmekte ve bilhassa gençleri etkilemeye çalışmaktadır. DEAŞ, el Kaide, Şebab, Boko Haram, hatta PKK gibi örgütlerde bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim Afganistan'ın ve Irak'ın işgali sebebiyle yaşanan büyük acılar, sefaletler ve felaketler, söz konusu coğrafyalardaki gençlerin terör örgütlerine katılmalarını kolaylaştırmaktadır. Yakınlarını, hayallerini, umutlarını, sevdiklerini kaybeden gençler, terör örgütleri için istismara müsait hale gelmektedir. Bu bağlamda şiddet merkezli yapılar gençlere kurtuluş, özgürlük ve daha iyi bir gelecek adına onları mücadeleye davet etmek gibi, gençlerin hassas olduğu argümanlar kullanmaktadır. Gençlere, varlıklarını, kötülük ve haksızlık yapanlara karşı mücadele etme fırsatı olarak lanse etmektedir. Uyguladıkları şiddeti ve acımasız politikalarını, popüler sloganlar ve karizmatik söylemlerle kamufle etmeye çalışmaktadır. Tüm şiddet merkezli yapılar, gençlerin yaşadıkları problemlerin çözümü ve kurdukları hayallerin gerçekleşmesi için kendilerini umut olarak göstermektedir. Aynı şekilde, baskılandığını ve özgürlüklerinin kısıtlandığını düşünen gençler terör örgütlerine daha kolay katılabilmektedir. Ailesinde ya da çevresinde bireysel varlığı göz ardı edilen, tercihlerine değer verilmeyen gençler, farklı grupları bir alternatif olarak görebilmektedir. Hak ve özgürlüklere değer vermeyen baskıcı ve otoriter yönetimler gençlerin şiddet merkezli yapıların tuzağına düşmesine zemin hazırlamış olmaktadır. Sosyal ve ekonomik zorlukların getirdiği umutsuzluk ve öfke de söz konusu yapıların işini kolaylaştırmaktadır.

Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde şiddete maruz kalmış, ötelenmiş, kendini çaresiz hisseden gençler, söz konusu yapıları sığınılacak ve güvenilecek bir liman olarak görebilmektedir. Bireysel, sosyal, fiziksel aşağılanmalar beraberinde intikam duygusunu pekiştirmekte ve gençlerin bu yapılara katılımını etkilemektedir. Bu durum özellikle gelişmiş ülkelerde azınlık veya mülteci statüsünde yaşayan gençlerde daha yakından fark edilmektedir. Söz konusu ortamda dışlanan, ötelenen,

haksızlık ve ayrımcılığa maruz kalan gençlerin isyan, öfke ve arayışı terör örgütleri tarafından kolayca istismar edilmektedir. Nitekim dini görünümlü şiddete dayalı örgütler, insan kaynaklarının bir kısmını söz konusu alanı kullanarak temin etmektedir. Diğer yandan karizmatik sloganlarla gençlerin duygularını istismar eden örgütler, gerektiğinde maddi imkanlar temin ederek gençleri motive etmekte ve onlara bir nevi güven telkin etmektedir. Sosyal çevre ve arkadaşlık ilişkileri örgütlere katılma sürecinin önemli araçları olarak kullanılmaktadır. Bu yapılar gençlere, kendilerini ifade edecekleri sosyal statü vadetmekte, çoğu kere de örgüt içinde onlara verdiği sorumluluklarla ve görevlerle statü ihtiyacını gerçekleştirmektedir.

## Gençlik döneminin saf ve idealist duyguları istismar edilmektedir.

Şiddet merkezli yapılara katılma noktasında önemli bir etken de gençlerin samimi ve idealist duygularının istismar edilmesidir. Terör örgütleri, toplumun, insanlığın ve yeryüzünün iyiliği için mücadele ettiklerini söyleyerek gerçek hedeflerini, kamufle edebilmektedir. Dolayısıyla gençler, iyilik için çalışma ve insanlık adına mücadele etme gayesiyle söz konusu yapılara katılmaktadır. Bu durumun en açık örnekleri FETÖ, DEAŞ, PKK gibi örgütlerdir. FETÖ, tüm gizli emellerini ve şiddet dünyasını, sözde hoşgörü ve insanlığın iyiliği için çalışma duygusunun altında gizleyerek gençleri etkilemiş ve onların fedakârlık duygularını istismar etmiştir. DEAŞ, şehadet, hilafet, cihat gibi kavramları kullanarak, ayet ve hadisler gibi dini metinleri sloganlaştırmak suretiyle gençlerin heyecanlarını istismar etmektedir. PKK, özgürlük ve daha iyi bir gelecek vadiyle gençleri kendi hedefleri için mücadeleye davet etmektedir. Ayrıca söz konusu örgütler, gençliğin idealist duygularını manipüle etmenin yanında, silah, para, uyuşturucu vb. yöntemlerle gençlik döneminin heyecanını da istismar ederek kullanmaktadır. Tüm bu yöntemlerin kullanılması ve süreçlerin yönetilmesi

noktasında sosyal medya ve iletişim imkanları profesyonelce kullanılmaktadır. Teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, iletişimi kolaylaştırmakla beraber, terör örgütlerinin gençlere ulaşmasına da önemli fırsatlar sunmaktadır; bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakla beraber, korkunç bir bilgi karmaşası ve kaosu ile beraber hakikate ulaşmayı daha zor hale getirebilmektedir. Dolayısıyla daha çok propagandası yapılan söylem ve iddialar, doğru ve tutarlı yaklaşımların önüne geçebilmektedir.

## ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

### Vakıanın veya sorunun doğru tespit edilmesi hayati öneme sahiptir.

Yaşadığımız dünyanın gençliğe bakışına egemen olan düşünceye bakıldığında, maalesef sorun merkezli bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Kitlelerin şartlanmışlığı yanında, gençliğe dair araştırmalar, tezler, TV programları, alan uzmanlarının açıklamaları da zaman zaman problem odaklı bir bakışı yansıtmaktadır. Elbette insanın hayat serüveni boyunca yaşadığı evreler içinde en fazla gündem edilen dönem, gençlik çağıdır ve tabiî olarak ömür hikâyesi içinde birçok açıdan dikkat çeken bir evredir. Ancak gençlik üzerine konuşma ve çalışmalarda problematik bir yaklaşımın öne çıkması ve söz konusu platformların adeta “baş edebilme ve zararlarından çevreyi koruma” amaçlı bir dizi ilke ve tedbirin salık verildiği bir alana dönüşmesi en azından bir talihsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gençlik çağının insan hayatının en canlı ve dinamik dönemi olduğu herkesin en kolay kurduğu cümledir. Ancak bu dönemin özelliklerinin her biri, esasında doğru tanımlanarak iyi değerlendirildiğinde, hem gencin bizzat kendisi hem de toplum ve insanlık için çok kıymetli birer değere dönüşecektir. Burada en önemli mesele, insan hayatının en coşkulu döneminin söz konusu duygularının nasıl yönetileceğidir. Nitekim gençlik çağının en önemli vasfı olan heyecan ve aksiyon, eğer

iyilik, adalet, hak-hakikat mecrasına yönlendirilirse coşkun bir rahmete dönüşecektir. Adeta gençlik çağı ile özdeş olarak algılanan isyan ve itiraz duygusu, esasında kötülüğe, haksızlığa ve günaha karşı konumlandırılırsa gençler, insanlığın aydınlık geleceğinin öncü kadrosu olacaktır. Zira yapılan araştırmalar esasında gençlerin hakikati sahiplenmeye çok daha yatkın olduğunu göstermektedir. Bunun için emek ve değer vermenin yanında doğru bir yaklaşım, yöntem ve rehberlik de hayati öneme sahiptir. Bütün bunların göz ardı edilerek olumsuz, karamsar ve toptancı bir yaklaşımla hareket edilmesi, gençlerin, şiddet merkezli yapılara meyletmesine katkı sağlayacaktır. Gençleri kendi dönemleri ve gerçeklikleri içinde düşünmeden, indirgemeci ve şekil vermeye yönelik yaklaşımlar karşılık bulmayacağı gibi, savrulmalara da kapı aralayacaktır.

Nitekim son asrın önemli mütefekkir ve aksiyon adamlarından Aliya İzzetbegoviç, Kur'an'ı referans göstererek İslamî eğitim ve terbiye adına gençlere yönelik en büyük hata ve paradokslardan birinin, gençlerin aksiyoner ve isyankâr ruhunu yok ederek onları tam bir teslimiyetin içinde işlevsizleştirmek olduğunu söylemektedir. Bunu da, "Direnişi öne çıkaran Kur'an teslimiyetçiliği yasaklamıştır ve çok sayıda sahte büyüklük ve tanrı yerine, tek ve yegâne teslimiyet olarak Allah'a teslimiyeti tesis etmiştir. Nitekim Kur'an, Allah'a teslim olan insanı özgürleştirir, eşyaya kul olmaktan, diğer bütün teslimiyetlerden ve korkulardan kurtarır. Dolayısıyla tevazudan çok şeref ve haysiyet, teslimiyetçilikten çok cesaret, merhametten çok adalet hakkında konuşmalıyız. İslam'ın ilerlemesini sâkin ve teslimiyetçi kimseler değil, cesur ve isyankâr ruhlu ancak, bir iç disipline sahip kimseler gerçekleştirecektir." sözleriyle ifade etmektedir.

Buna göre salt itaat ve uyum üzerine kurulu eğitim algısı, gençlerin devrimci ruhunu köreltmekte, onları tebaaya dönüştürerek edilgen bir hayata mahkûm etmektedir. Bunun için edep ile özgüveni, direniş ruhu ve itiraz ile adalet ve merhameti bütünleştiren bir örnekliğin hayata taşınması gerekir.

Bu manada bütün dava sahipleri ideallerini, gençlerin duygularına emanet ederek onların heyecanları ile büyütmeyi ve geleceğe taşımayı hedeflemişlerdir. Bu meyanda Necip Fazıl'ın genci; zamanın ve mekânın hakikatini idrak etmiş, tarih şuuruna ve gelecek ferasetine sahip, bozgunculardan hesap sormak için onların karşısına dikilen, mukaddes emanetin yılmaz takipçisi, hak-hakikat adına kim var denince, sağına soluna bakmadan, ben varım, diyen, üstün bir ahlak ve soylu bir aksiyona sahiptir. Mehmet Akif'e göre asıl genç, Asım'ın neslidir ve namusunu çiğnetmeyecektir.

Önemli bir mesele olarak ele alınması gereken husus, Allah'ın, yeryüzünde tevhit ve adalet yolunda, merhamet ve asalet ile mücadele ederek hem insanlığın huzuru ve iyiliğine en büyük katkıyı sunması hem de ahirette büyük bir mükâfata nail olması için hayatın gençlik evresine nakşettiği duyguların; istismarcıların, küresel çetelerin, ulus ötesi tröstlerin, medya hokkabazlarının insafına terkedilmesidir. Oysa gerçek kahramanlığın ve kendini ispat etmenin güzel ahlak ile adalet, merhamet ve başkalarına iyilik yolunda mücadele etmek olduğu, gençlerin kalbine ve hayatın merkezine nakşedilebilirse, elbette yeryüzü çok daha güzel olacaktır.

Nitekim gencin ruhunun derinliklerinden gelen en temel ihtiyaç "inanma" ihtiyacıdır. Eğer bu ihtiyaç doğru donelerle desteklenerek asil bir ideal ile anlamlandırılmazsa farklı arayışlar, paradokslar, bunalımlar, ateizm, deizm, Budizm gibi akımlar, sapkın yönelişler ya da gerçeklerden kaçış ve boş vermişlik gündeme gelecektir.

Diğer yandan sağlıklı bir iletişim için, ilgi ve algıların çok hızlı değiştiği bir zamanda, nesillerin duygu, düşünce ve davranışlarını sebepler ve etkenler göz ardı edilmeden doğru anlama çabası ihmal edilemez bir öneme sahiptir. X, Y, Z ve hatta milenyum kuşaklarının konuşulduğu bir ortamda, tekdüze bir yaklaşım ve standart bir davranış modeli nesillerle iletişimi bir

hayli zorlaştıracaktır. Örneğin Y kuşağının, otorite karşıtlığı, adalet duygusu ve direnişe yatkınlığı, sosyal medyayı etkin kullanması, gruplaşma ve akranlarına kendini kabul ettirme düşüncesi ve sosyal gruplara katılma ve birlikte hareket etme duygusunun daha canlı ve aktif oluşu önemlidir. Zira söz konusu özellikleri dikkate alarak hareket eden çalışmalar Y nesli denilen kuşak üzerinde daha etkin olmaktadır.

Bugüne en yakın kuşak olan Z nesli de kendine özgü refleksiere sahiptir. Bu bağlamda internet, sosyal medya, hazır gıda gibi bağımlılıkların varlığı, aidiyetlerin zayıflığı, dünya vatandaşlığı düşüncesi, yalnızlık, şiddet ve intihara meyilli olma, inanç ve ideolojilere karşı mesafeli duruş, ama hayvan, çevre, iklim ve insan hakları gibi konularda daha hassas bir yaklaşım dikkat çekmektedir. Teknolojiye ve iletişime daha çok para harcayan ama ev, emlak gibi alanlara uzun vadeli yatırımı, tasarrufu düşünmeyen, ânı yaşamayı, eğlence ve seyahati önemseyen bir tercih öne çıkmaktadır. Bu ve benzeri gerçekliklerin farkında olarak belirlenen yaklaşım biçimleri nesillerle iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda gençleri tüketim sektörünün, popüler kültürün, şiddet merkezli yapıların nesnesi haline getirmek isteyen kişi, yapı ve anlayışların da profesyonel bir yöntemle hareket ederek ve gençlerin söz konusu duygu ve tepkilerini dikkate alarak strateji geliştirdiklerini söylemek gerçeklikten uzak bir tespit olmayacaktır.

### Doğru dini bilgi ve rehberlik hayati öneme sahiptir.

Şiddet merkezli yapıların önemli bir argüman olarak gençlerin dini inanç ve duygularını kullandıkları acı gerçeklerle tecrübe edilmektedir. Zira insanın kalbinin derinliklerinde en asil duygu olan inanç, doğru bilgi ve rehberlikle desteklenmediğinde istismara müsait hale gelmektedir. Bugün İslam toplumlarında dinin doğru anlaşılması noktasında ciddi sorunların varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Örneğin; yaşama özgürlüğünü en mukaddes ve dokunulmaz hak olarak ilan eden

İslam'ın muazzez kavramlarının, masum insanların hayatlarına kast eden terör örgütleri tarafından istismar edilmesi, söz konusu örgütlerin din anlayışının ne kadar sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Referansını dinden aldığını iddia ederek toplumda bozgunculuk yapan DEAŞ, Boko Haram, FETÖ gibi yapıların varlık alanı bulmasında; İslam'ın üstün ahlak ilkeleri konusundaki bilgisizliğin, yanlış bir din ve peygamber tasavvurunun etkisi açıktır. Elbette dini argüman ve sloganları kullanarak, İslam'ın en mukaddes değerlerini ve kavramlarını istismar eden terör örgütlerinin küresel müdahalelerle, uluslararası faktörlerle, vekâlet savaşlarıyla ilgili boyutunun varlığı inkâr edilmez. Bununla birlikte dini bilgi ve değerler konusundaki cehalet özellikle gençlerin saf ve samimi duygularının istismarına uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda inanç esaslarında temel ilkeleri ihmal etme, fıkhın özünü ve makasıdını gözetmeksizin zahiri boyutu öne çıkarma, ibadetleri şekle indirgeyerek ibadetin ahlaka ve hayata yansıyan boyutunu öteleme, tebliğde metodu kaybederek kaba, katı, dışlayıcı ve itici bir tutum takınma ve öncelikleri kaybetme gibi ciddi sorunların varlığı aşikârdır.

Bu bağlamda ciddi bir sorun da mezhebi ve meşrebi farklılıkların tefrika ve kavga sebebine dönüşmesidir. Hakikat tekelciliği ve grup taassubu; rahmete ve kolaylığa, özgür düşünce ve hür iradeye vesile olan mezhep ve meşrep farklılıklarını husumet sebebi haline getirmekte ve söz konusu anlayışın mensuplarını dinin özünden, Peygamber'in kuşatıcı, kucaklayıcı, merhamet yüklü mesajlarından uzaklaştırmaktadır. Bu meyanda yanlış bir yöntem ve üslup ile yapılan dini tartışmalar da söz konusu olumsuz durumu pekiştirmektedir. Dolayısıyla İslam'ın hakikatlerinin en doğru şekilde yeni nesillere tanıtılması bir zorunluluk haline gelmektedir. Zira doğrusu gösterilmeyen her dini değer istismar için kullanılmaktadır.

Diğer yandan modern dönemin en temel problemi olarak kimlik bunalımının öne çıkması, çağın insanının kendini,

varlığını, gayesini anlama ve ifade etmede yaşadığı devasa krizlerin göstergesidir. Bunun en vahim sonucu olarak; köklerini, kültürel değerlerini, geleneklerini, yerel özelliklerini kaybeden bireyler ve topluluklar; terör örgütlerinin, kötü niyetli yapıların, sapkın toplulukların kolay hedefi haline gelmektedir. Milletler kültürlerini ve varlıklarını, şuurlu, kimlik ve istikamet sahibi nesiller ile geleceğe taşırlar. Dolayısıyla kimlik, şuur ve istikamet bir ülkenin gençliği ve geleceği için en hayati kavramlardır. Bugün gençlerin kimlik oluşum süreçlerinde etkili olan özgürlük, adalet, hakça paylaşım gibi kavramlar, en hakiki karşılığını İslam düşüncesinde ve medeniyetinde bulmaktadır. Ama bu bağlamda özellikle din dili ve tasavvurunun gençlerin ilgisi açısından işlevi mutlaka gözden geçirilmelidir.

## Sonuç

Unutulmamalıdır ki gençlik; ayarlanan bir makina, format atılabilen bir teknolojik aygıt, yazılımı yapılan bir program, üzeri rahatça çizilen ve silinen bir karalama tahtası ya da istediğimiz şekli verebileceğimiz bir hamur parçası değildir. Onları pragmatik mülahazalarla oluşturduğumuz kendi kalıplarımıza sokmaya çalışmak, öz benliklerini, karakter ve gelişimlerini zedelemek demektir. Dolayısıyla yapılması gereken, öncelikle her insanın bir âlem, her varlığın bir ayet olduğu bilinciyle hareket ederek onları anlamak ve değer vermektir. Nebevî bir metot ile yaklaşarak, onlarla dost olmak, vakit geçirmek, hayatı paylaşmak, yetki ve sorumluluk vermek ve en önemlisi onlara ufuk açmaktır. Yargılamadan, sorgulamadan, dikte etmeden dertleriyle ilgilenmektir.

Onlara, kalplerine iyi gelecek yaklaşımla, sahih bir inanç sunarak onları İslam'ın şefkat, merhamet, hakkaniyet, güzel ahlak ve bir arada yaşama ilkeleriyle tanıştırmaktır. Onlara, *"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır."* düsturuyla büyük bir ideali işaret ederek, ulvi bir gaye ile yücelmelerine rehberlik etmektir. Onları, en büyük güç olarak bilginin, iyiye de kötüye

de kullanılabileceğine; okumayı, anlamayı, aklını kullanmayı, bilgiye sahip olmayı her daim emreden bir dinin mensuplarının köklü bir bilgiye ve mefkûreye sahip olmak zorunda olduklarına ikna etmektir.

Bütün söz ve eylemlerde, edep, nezaket ve zarafetin nebevi bir ölçü olduğunu, "kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemeyi, kendisinin hoşlanmadığı bir şeyi kimseye reva görmemeyi"[1] esas kabul eden bir ahlakın en güzel örneği olmaktır. Asil bir duruşa ve aksiyona sahip olmayı genç olmanın alameti fârikası olarak kabul eden bir anlayışı yerleştirmektir.

Bugün gençlerin çekici bulduğu özgürlük, adalet, hakça paylaşım gibi kavramlar, en hakiki karşılığını İslam düşüncesinde ve medeniyetinde bulmaktadır. Ama bu bağlamda özellikle din dili ve tasavvurunun gençlerin ilgisi açısından işlevi mutlaka gözden geçirilmelidir. Biliyoruz ki, İslam'ın hakikatleri ile gençliğin heyecanı buluşursa dünya değişecektir. Nitekim insan hayatının özel bir dönemi, milletlerin en büyük zenginliği olan gençlik Allah katında da özel bir değere sahiptir. Kıyamet günü dehşetli bir zamanda Peygamber Efendimiz'in yanında ve güvende olacak yedi grup insandan birisinin de Allah'a kulluk ederek tertemiz bir hayat içinde büyüyen genç[2] olarak müjdelenmesi, aynı zamanda özel bir değerin ifadesidir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de; putların anlamsızlığını mantıkla ortaya koyarak inkârcıları susturan, fani olanın peşinden gitmeyi, kula kulluğu, zalime boyun eğmeyi, insanların tanrılaştırdığı tabulara bağlılığı reddeden ve tevhidi duruşun genç örneği Hz. İbrahim'i[3]; iffetini ve inancını hayatından üstün tutarak bir genç için iffetin en büyük asalet oluşunun timsali Hz. Yûsuf'u kıyamete kadar yeryüzünün gençlerine örnek göstermektedir.

---

1 Buhârî, Îmân, 7.

2 Buhârî, Bed'ü'l-ezân, 36; Müslim, Zekât, 30.

3 Enbiyâ, 21/60.

Aynı şekilde adalet, merhamet, tevhit yolunda imkânlarını ve statülerini feda etme pahasına hak-hakikat mücadelesinden vazgeçmeyen Ashab-ı Kehf gençlerini; *"Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık."*[4] ayetiyle tebcil etmektedir.

Göz ardı edilemeyecek büyük bir örnek de Mekke'de herkesin takdir ettiği ve Hilfü'l-fudûl topluluğuna katılarak haksızlığa uğrayanların yanında kötülüğe karşı mücadele eden ve herkesin "emin" sıfatıyla zikrettiği bir genç olan Hz. Muhammed'dir. Nitekim peygamber seçildiğinde, Müslüman olmanın dayanılması zor acıları göze almayı gerektirdiği zamanlarda onun çağrısına katılanların çoğu yine gençler olmuş, Allah Resûlü tarihin en büyük ahlak ve hukuk inkılabını kendisine inanan bir grup gençle gerçekleştirmiştir.

Diğer yandan bugün, gençlerin şiddet merkezli yapılara meyletmesine sebep olan ve terör örgütlerinin gençleri istismarına kapı aralayan sosyal, siyasal, ekonomik problemler çözüme kavuşturulmadan söz konusu sorunun tamamen ortadan kalkması oldukça zor görünmektedir. Gençlerin yaşadığı yalnızlık, dışlanmışlık, kısıtlanmışlık, çaresizlik ve umutsuzluk gibi sorunların göz ardı edilmesinin gençleri şiddet merkezli yapılardan koruma çalışmalarını akamete uğratması kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla gençlere sağlıklı sosyal çevre ve doğru iletişim ortamlarının sağlanarak aidiyet ihtiyacının karşılanması, kendilerini gerçekleştirebilecekleri alanlar açılması, gençlik dönemi duygularının doğru zeminlerde yaşanmasını temin edecek imkanların oluşturulması da büyük önem arz etmektedir. Özellikle popüler anlayış, tüketim kültürü, sosyal baskı, aidiyet krizi, enformatik kuşatma, örgütsel propagandalar gibi gençliğin maruz kaldığı güçlü ve kapsamlı meydan

4 Kehf, 18/13.

okumalar karşısında gençlerin yalnız ve desteksiz kalmaları onları çaresizliğe ve şiddet merkezli yapıların kucağına itmektedir.

Bu bağlamda, genç olmanın; kendini bilen, Rabbini tanıyan, ailede saygılı, topluma karşı sorumlu, insanlığa karşı duyarlı, çevreye karşı bilinçli bir insan olmakla kaim olduğunu, insanlık ve değer ölçüsünün ırk, renk, coğrafya, statü, servet ya da fiziksel özellikler değil, bir hayat tarzı ve sorumluluk bilinci olarak "takva" olduğunu gençliğin önüne koymanın mükellefiyeti yetişkinlerindir.

Bugün düşünen, daha iyi ve özgür bir gelecek için felsefeden fiziğe, antropolojiden coğrafyaya okumalar yapan, sanat ve estetiğe emek veren gençlere, kılık kıyafetlerine ve yaşam tarzlarına takılmadan, hayal ettikleri hedeflere en emin ve güzel şekilde ulaşabilecekleri yol olan İslam'ı göstermek yetişkinlerin ve sorumluluk sahiplerinin öncelikli görevidir.

Bu sebeple, "bir neslin kaderini bir önceki nesil tayin eder" sözünde de ifade edilen gerçeğe göre, gençliğin iyiliği ve geleceği için gençleri anlama ve onların sorunlarıyla ilgilenme gayesinin somut adımları içinde öncelikle yetişkinleri gündeme almak önemli bir yaklaşım olacaktır. Zira düşünen, konuşan, tartışan, iletişim becerisi ve sosyal zekâ açısından gelişmiş, idealleri olan, entelektüel birikime ve ahlaki olgunluğa sahip; Allah ile ilişkisi itaat ve kulluk, mahlukat ile ilişkisi ahlak ve merhamet, evren ile ilişkisi emanet ve adalet çizgisinde bir nesil ideali olanların gençliği ifsat ve istismara yönelik faaliyetlere karşı; planlı, istikrarlı, yaygın, katılımcı, doğru, ümit veren çalışmalar yapması gerektiği açıktır.

Hakikat şu ki; eğer biz onlara medeniyet değerlerine dayalı asil bir kimlik ile engin ufuklar işaret edebilirsek, gençlerin gözlerindeki ışıltı geceyi aydınlatacak, yüreklerindeki heyecan hayata derman katacak, azim ve kararlılıkları geleceğe umut olacaktır.